

חדש

של"ח

עלון לרכז
הסיולים

להכרת הארץ, סיורים וסיולים

גיליון מס' 12

סיון תשפ"ג
יוני 2023

מרכז נע"ם

סיפור לעוס שול חן שמי בר נתן*

זמן שול חן.
לך תבין את הזמן.
שוב. שנת למודים אחת מני רבות
אין חמור ואין עגלה עליהם להתלות.
העגלה כבר אינה אותה עגלה,
אין סוס ואין קש,
אין אפן. המושכות במקש.
מקלדת מרקיעה לעג לתבת דאר,
תעלה תוך כדי דהרה
לזירה תגיע בון הגריה.
נקי שלחן בית הספר להתחלה חדשה.
בזה השלחן, זכרון ילדות חבוי בטעם.
יספרו מסטיקי עלמה ובזוקה, היו היה פעם...
שעור מולדת ומקראות ישראל.
אכר מפלח טרשים לרגבים בתפלה לאל.
חרמש קלל,
ים שבלים, גרן, שדמה, עמר, אלמה.
פרוסת לחם נצחון השממה.
בשלחן מאום לא חסר, גם קציעה ידי אורים,
אהבה היא ממרח שחקים.
הוי, הוי, ארץ חמדת לבי!
השמיר, השית ובשמים עיט.
ריח פרדסי אביב חובק דיש קמה.
הוי ארץ חמדת לב אהובה.

*מורה לשל"ח וידיעת הארץ מחוז מרכז

עורכים: ד"ר שיש אלי, חדווה בן סיני
חברי המערכת: אברגיל חיליק, ארליך אורי, אסף ארזי, גרינברג טל,
ניומן איל, פז חדד אתי, קימלפלד אדווה, ורד סבאג, שניט אורית.
עריכה לשונית: אפרת חבה
הפקה: מרכז נע"ם (נוף, עם, מורשת), משה סיטבון
עיצוב והדפסה: דפוס הסביונים בע"מ יהוד
כתובת המערכת: ע.ל.ה חדש - מרכז נע"ם, רחוב קפלן 42, פתח תקווה
ע.ל.ה חדש' במרשתת: מינהלת הטיולים, של"ח וידיעת הארץ -
<https://edu.gov.il/noar/tiulim/Pages/homepage.aspx>

6 סיוור בעקבות ההתיישבות החקלאית ברכס פורית בעת החדשה
9 "אבן דרך" גן לאומי מגדל צדק
12 מים בששון בעקבות מקורות המים לקיסריה הרומית
15 כחום היום - סיפור קצר מעמק יזרעאל
18 לטייל בעקבות מסילת הברזל מדר סונייד להוג'
21 סיוור קיצי בין ערביים בכפר גלילי
24 לכבוד הקיץ שהגיע
27 את אחיי אנוכי מבקש בעמק תבואות
30 "וחג שבועות תעשה לך, בכורי קציר חיטים"
32 על החיטה
35 שאר רוח ועניין בדגן
38 ברנה יקצרו
41 קוצים ושושנים, מי אתם הקימוש והינבוש?
44 קוצים וקיץ
46 מבצע אסותא
49 עם ישראל - אור לגויים
52 הרכבל הראשון והמנהרה הסודית בירושלים
54 חום
57 אילן החיים - במקום להתווכח על איך ללכת, לשים לב להולכים
60 היום נעשה משהו בלתי נשכח - מסע תנועות הנוער בישראל למרוקו
63 לקצור את שזרעת
66 על שינוי אקלימי ועל חילופי עונות השנה במקורותינו
69 ראש לאריות
72 הקיץ יוצאים לטייל בארץ
74 מי מפחד להיות בדד
76 מסלול ההתבוננות של הבלש הצעיר
78 חיטה למטרה
80 בזווית אחרת
83 קיימות מזווית אחרת
85 להצליח איתנו בדרך שלך
87 מתודה בשדה
90 ניחוחות מהשדה
92 חודים - גבורה, זיכרון ועצמאות
94 פתק כיס

זרעי קיץ
נישאים ברוח
מעירים זיכרונות
מעוררים ערגונות
זרעי קיץ
באים בנחיריים
ורומזים איזה קיץ
הולך להיות
(מאיר אריאל)

מחנכים, מדריכים, קוראים יקרים, שלום רב,

אנו שמחים להביא בפניכם את הגיליון ה-12 של על"ה חדש ולציין בכך שלוש שנים של שותפות בפיתוחו של כתב העת ובהצעת אפשרויות מגוונות לסוירים, לפעילויות ולביקור באתרים במטרה להנגיש את המידע בתחום ככל האפשר לשימוש רכזים ורכזות לטוילים, מדריכים ומתעניינים.

כפי שניכר בחוצות, הקיץ כבר כאן! הימים מתארכים, כמו הצל, צבעי הנוף משתנים ולובשים גווני זהב, ואנחנו מתארגנים לשבועות האחרונים של שנת הלימודים. זו העת לזכור שבמסלולי הטיול כבר חם מאוד ונדרש תכנון טיול מדוקדק ומבטיח.

גיליון זה חותם את גיליונות הע"לה החדש לשנת תשפ"ג. כמו בכל שנה, בחרנו בכל אחד מגיליונות העל"ה להתייחס לשני נושאים: עונת השנה הרלוונטית ונושא שמתחבר לחגים ולמועדים שבאותו רבעון. בין הנושאים שבהם עסקנו: סיפורי התחלות, סיפורים ישראליים, מפגש תרבויות והגדות. גיליון זה עוסק בעונת הקיץ שהחלה, בחג השבועות שחל בה ובסיפורי מורשת קרב.

בתום שלוש שנים של שותפות פעילה, אנו רוצים לומר תודה: לאגודת אכסניות הנוער (אנ"א) על הסיוע בהפקת הגיליונות ובכתיבת הכתבות. לגופים השותפים ולכותבים השונים על מגוון ההצעות לסוירים, לפעילויות, לטוילים, למתודות להדרכה ולאמצעי המחשה. תודה והערכה רבה.

לפניכם קישור לכלל הגיליונות שיצאו בשלוש השנים האחרונות.

קריאה נעימה.

בברכת חג שבועות שמח,
ניפגש בשבילים,

חדווה בן סיני
מרכזת המערכת של"ח
וידיעת הארץ

ד"ר אלי שיש
מנהל אגף של"ח
וידיעת הארץ

עשינו כל שביכולתנו כדי להעניק קרדיט ליוצרי הצילומים, האיורים מפות והכתבים. אם נפלה טעות, אנא כתבו לנו ונתקן. כן נשמח לקבל מכם, הקוראים, המלצות כתבות וחומרים רלוונטיים והערות לשיפור ולהתאמת גיליונות "על"ה חדש" לצורכיהם.

על ביכורים וחלוצים: סיור בעקבות ההתיישבות החקלאית ברכס פוריה בעת החדשה

ליאור שמש*

אחוזה פוריה - צילום - טל אסף

הפנורמית שמציעה האכסניה, נביט אל המרחב שבו נטייל. בזכות האדמות הפוריות והאקלים הנוח, התאפשרה כאן חקלאות לאורך ההיסטוריה, וזו ניכרת בנוף המטעים והחממות הפרוש תחתינו. הכנרת, מקור המים של מדינת ישראל בעשורים הראשונים לקיומה, אפשרה את קיום החיים בבקעה שתחתינו וממנה ועד מרכז הארץ. היישובים שאנו מביטים בהם, כמו המושבה כנרת, קבוצת כנרת וקיבוצי דגניה, החלו כרעיונות חלוציים המבוססים על עקרונות ועל תורה עצמאית ופורצת דרך. האכסניה עצמה הוקמה אף היא הודות לרעיון חלוצי ציוני של תעשיין בשם ישראל טייבר, שביקש, עוד לפני קום המדינה, לעשות את רכס פוריה למרכז

תצוגה ארכיאולוגית אנ"א פוריה.

תיירות עולמי. מנקודת התצפית נמשך אל לובי האכסניה, שם מוצבים ממצאים ארכיאולוגיים מתקופות שונות שנמצאו בחפירות באזור וקשורים גם הם לעולם החקלאי. נבחין בכלי צור מראשית החקלאות, ששימשו לקציר ולחיתוך באלף השמיני לפנה"ס, כמו גם בכלי חרס ששימשו לאחסון שמן זית, יין או גרעינים בתקופות רבות

"וחג שבועות תעשה לך בכורי קציר חטים" (שמות לב, כב). לא מעט שמות ומשמעות יש לחג שבועות המתקרב ובא. השמות "חג הקציר" ו"חג הביכורים" מדגישים את הפן החקלאי של החג.

בימי קדם, ראשית התוצרת החקלאית שהבשילה, הייתה נקצרת ומובאת כקורבן לאל. השם "חג מתן תורה" מתבסס על המסורת שביום זה קיבל עם ישראל את עשר הדיברות במעמד הר סיני. "חג המים", שמו העממי של החג, ניתן לו על ידי יהודי צפון אפריקה שנהגו לשפוך מים זה על זה בחג. ולבסוף "שבועות" - על שם שבועת השבועות הנספרים מתחילת ספירת העומר ועד החג. המשמעות המגוונות של החג נשזרות בסיפורם של החלוצים בדבר ניסיונות התיישבות הביכורים שלהם ברכס פוריה בעת החדשה. בסיור קליל של כשעה וחצי, נצעד בעקבות התיישבות עברית חקלאית, בעקבות חלוציות, בעקבות תורה ומים אל מול הנוף המרהיב של רכס פוריה.

את סיורנו נפתח בתצפית [מאכסניית אנ"א פוריה](#), הממוקמת על רכס פוריה וצופה אל הכנרת ואל הגולן. מעמדת התצפית

*מורת דרך, תכניות חינוכיות, אנ"א.

נקודת תחילת ההליכה נמצאת במפגש הכביש העולה מהאכסניה לכיוון פוריה עילית עם שביל ישראל. מכאן נתחיל לצעוד דרומה בעקבות סימון שביל ישראל, סימון שילווה אותנו לאורך כל הסוור. רכס פוריה היה כר פורה ליצירת צורות התיישבות חקלאיות חדשות, אשר התבססו על תורות מגוונות בעת החדשה. שרידי אחוזת פוריה, המסתתרים מעלינו ברכס, הם דוגמה לצורת התיישבות מעין זו. שם המקום מבטא את התקווה שהייתה למקימיו להצלחה חקלאית, ושם זה הוא שהעניק לרכס את שמו. בשנת 1910 הוקמו כאן בתי האחווה עבור משפחות מסנט לואיס שבארה"ב שרצו להתיישב במקום. הללו ביקשו להגיע רק כשהבתים והמשק החקלאי יעמדו על תילם, אך קודם שהמטעים החלו להניב פירות פרצה מלחמת העולם הראשונה, הגיעו ארבה ומגפה שפגעו במטעי השקדים, וגם הכספים הפסיקו לזרום. בסוף שנות העשרים, ננטש סופית רעיון האחווה, אך התשתית שכבר נבנתה שימשה מאוחר יותר את מקימי קיבוץ אלומות עד שעברו למגורי קבע בדרום הרכס. מבני הבזלת המרשימים נותרו ניצבים במקומם.

נתקדם בשביל עד שנגיע לעין פוריה. אפשר לשבת בצל עצי התמר ולשכשך רגליים במי המעיין הנובע מנקודה בסבך הקנים ונשפך אל בריכה קטנה ומקסימה. על אף הקרבה לכנרת ולמעיינות, התמודדו המתיישבים באזור עם אתגר אספקת

אפשר לשבת בצל עצי התמר ולשכשך רגליים במי המעיין הנובע מנקודה בסבך הקנים ונשפך אל בריכה קטנה ומקסימה. על אף הקרבה לכנרת ולמעיינות, התמודדו המתיישבים באזור עם אתגר אספקת המים ליישוביהם. אומנם שימשה הכנרת מקור מים לחקלאות, אולם ללא טיפול לא התאפשרו לשתות את מימיה וגם אם היה מתאפשר, היה צורך למצוא דרך להעלותם במעלה המדרון.

המים ליישוביהם. אומנם שימשה הכנרת מקור מים לחקלאות, אולם ללא טיפול לא התאפשר לשתות את מימיה וגם אם היה מתאפשר, היה צורך למצוא דרך להעלותם במעלה המדרון. מי המעינות שנובעים בשיפולי הרכס, כמו עיינות רקת, עין נון ועין פוריה, מכילים ריכוז גבוה יחסית של מלחים, ומכך נגזר שמו הערבי של עין פוריה, הוא "עין אל מאלחה".

נצעד בשביל עד שנגיע לסלע בזלת המציין את מיקומה של בריכת הטבעונים. הסלע מזכיר למטיילים

אחוזת פוריה. צילום טל אסף

עמדת התצפית וההסבר של אנ"א פוריה

את סיפורם של שני ניסיונות התיישבות חקלאית במהלך שנות העשרים של המאה הקודמת. אנשי קבוצת "הר כנרת" היו חלוצי העלייה השלישית. הם השקיעו מאמצים רבים בהפרחת האזור, אבל נתקלו בקשיים בהשגת מים ובגידול מזון, וכך ירד הנסיון לטמיון. על בסיס הצריפים שכבר בנו, התיישבה כאן לאחר מכן חבורת חלוצים טבעונים. הם חפרו בריכה לאיסוף מי גשם כדי לפתור את בעיית המים. תורתם ואמונתם כללו גם התנגדות לשימוש בתרופות, ולאחר שהראשונים מביניהם מתו מקדחת, נטשו היתר את המקום.

נמשיך לרדת בשביל עד שנגיע לפאתי המושבה כנרת, שם נעבור למדרכה ונצעד לאורך רחוב המייסדים. חיש מהר יתגלה לעינינו מבנה בזלת מרשים ונטוש שנראה כמו ארמון. יש אומרים שהמבנה הוא הארמון המונצח בשיר "אגדה" של יעקב פיכמן: "על שפת ים כנרת, ארמון רב תפארת". את הארמון, הנקרא "בית טריידל", הקימה משפחת טריידל, שעלתה לארץ מגרמניה בשנת 1912. הארמון שימש למגורים ולהארכה. בשלוש הקומות ובעשרת החדרים, התארחו גם הברון רוטשילד, ארתור רופין והרב קוק. את המבנה תכנן יוסף טריידל בשביל אחיו שהתגורר במושבה כנרת עם משפחתו. יוסף היה מהנדס, קבלן בנייה ומודד קרקעות ציוני והוא השתתף במיפוי אדמות ההתיישבות היהודית בארץ ישראל.

בית טריידל. צילום זר זלמנסון מתוך אתר פיקיוויקי

בהמשך הרחוב, נמצא אתר חצר כנרת, שם יסתיים סיורנו. האתר מספר את סיפורה של החווה שהוקמה במקום בשנת 1908 כחווה הכשרה חקלאית לפועלים יהודים.

למעשה, הייתה החווה מעין מעבדה לרעיונות חברתיים שונים שהביאו לעולם יישובים שהתבססו על חקלאות עברית, כמו הקבוצה, הקיבוץ והמושב. במבנים שסביב החצר המרכזית, התגוררו לאורך

השנים חברי גרעני היישובים דגניה, כנרת, אפיקים, עין גב ומעגן - שעליהם השקפנו מנקודת התצפית בתחילת הסיור. רעיון חקלאי חלוצי נוסף יושם באדמות חוות כנרת ב"חוות העלמות". מטרת החווה הייתה להכשיר נשים פועלות לעבודה חקלאית. כאן הן למדו בוטניקה, גידול גן ירק, ניהול רפת ורכשו כלים שעזרו להן להתפרנס ולהשתתף במשימה החקלאית הציונית. בין החניכות הראשונות הייתה המשוררת רחל בלובשטיין, שעל חוויותיה בחווה כתבה בשיריה. נסיים בציטוט מאחד השירים: "ואולי לא היו

הדברים מעולם, ואולי מעולם לא השכמתי עם שחר לנן, לעבדו בזעת.

"אבן דרך" - גן לאומי מגדל צדק

איל מטרני*

מבט על ממזרח למגדל צדק. צילום: תומר עופרי

כל העוברים בכביש 444 ליד ראש העין אינם יכולים שלא לראות את הגבעה הנישאה שבראשה מצודה המשקיפה על סביבתה. גבעה זו היא חלק מגן לאומי מגדל צדק. בעשורים האחרונים של המאה הקודמת, היה שטח פתוח זה, הרצוף בורות ומחצבות ונטול משילות, כר פורה להשלכת פסולת בניין ואחרת בצורה לא חוקית, שסיכנה את ההולכים וגם הייתה לא נעימה לעין. בשנת 1994, הוכרזה הגבעה וסביבתה (כשלושים דונם) כגן לאומי¹ ובסיוע עיריית ראש העין, הוכרז בשנת 2005 שטח נרחב יותר של 1,600 דונם, שכולל את החלק שממזרח לגבעות, כחלק מהגן. האכרזה נתנה דחיפה אדירה ליצירת שינוי: יצירת גן לאומי שמארח מבקרים, משמר את המורשת ושומר על הטבע המגוון שבו. מרגע זה, גובשו תוכניות, הושגו תקציבים והשינוי החל.

מה הסיפור

מצודה? צלבנים? עות'מאניים? דרך בינלאומית? חציבה לאורך דורות? כפר חוצבים יהודי? ברכת חורף? צומח וחי? מה מכל אלה מספרים לתלמידים הבאים לביקור במקום? יש המון נושאים וסיפורים, אז מה עושים?

לפני תחילת הפיתוח של גן לאומי מגדל צדק, התכנסו גורמים רבים לחשיבה משותפת בנוגע ל"סיפור" של הגן הלאומי. מה התמצית שלו? כיצד לזקק אלפי שנות פעילות במקום ועשרות נושאי תוכן? בסופו של דבר, הוגדר המוטו של הסיפור, וממנו נקבעו נושאי התוכן המרכזיים ונגזרו תכני השילוט וההמחשה ועיצובם. המוטו הוא "אבן דרך", והכוונה היא שהגן הלאומי מגדל צדק יספר את סיפורה של האבן, סיפור המייצג את יחסי הגומלין בין האדם והטבע על ציר הזמן. הביטוי "אבן דרך" מייצג שני נושאי תוכן מרכזיים, מעין שני גזעים רעיוניים עקרוניים שמהם יוצאים ענפי תוכן רבים.

¹אכרזה (כך בחוק) היא תהליך מורכב ורב משתתפים שנדרש כדי להכריז על שטח כגן לאומי או כשמורת טבע. סימומו הוא בחתימת שר הפנים על האכרזה.

*ממונה קהל וקהילה במחוז מרכז, רשות הטבע והגנים.

מסלולים

בשל מגוון המסלולים הקיימים, אצרף המלצה עקרונית, אך יש להתאימה למשתתפים, לזמן העומד לרשותכם ולתנאי מזג האוויר. מדובר במסלול נוח, שבו עליות קלילות וירידות בהתאם.

התחלת המסלול - חניון תחתון. המסלול מתחיל אחרי הקופה (מימין). סמוך למבנה השירותים ולחניון יש הכוונה ל"דרך המצודה".

מסלול בסיסי - טיול עד שעתיים, 1.5 ק"מ. מסלול נגיש שיוצא מההתחלה המצוינת, עולה בשביל עד צומת דרכים. משם פונים ימינה וסובבים את המצודה (אם פונים שמאלה מגיעים ישר למצודה), משקיפים על ברכות החורף מלמעלה וממשיכים להקיף את המצודה. מגיעים לאזור החניה העליונה, ובשביל העולה למצודה עולים עד רחבת התצפית למזרח (לגבעות ולכבשני הסיד). מטיילים במצודה.

מסלול קלסי - טיול עד שלוש שעות, 2.5 ק"מ. הולכים במסלול הבסיסי, אך לאחר סיום במצודה, יוצאים מהכניסה הראשית וממשיכים לגבעה הצפונית, ל"דרך גבעת הקברים", שם נעשה מסלול מעגלי. גבעת הקברים אינה מוגשת.

בביקור כאן אפשר להיעזר בחוברת למובילי קבוצות, שמרכזת רקע היסטורי, טיפים, מידע והמלצות... מייצג את המחשבות הרבות שבאות לידי ביטוי בשטח. החוברת ניתנת לקריאה ולהורדה באתר רשות הטבע והגנים, בדף "גן לאומי מגדל צדק"

הנושא הראשון הוא **האבן** - אבן הגיר כאן היא המסד לצומח ולחי, היא הבסיס לתעשיית האבן, למחצבות ולכבשנים. הבנייה באבן באה לידי ביטוי במצודת מיראבל ובכפר מגידל יאבא. קבורה באבן ניכרת בגבעת הקברים. עבודות השיקום של המקום באות לידי ביטוי בכל רחבי הגן ובברכות החורף. הנושא השני הוא ה"דרך". הכוונה כמובן לדרך הבינלאומית שעברה למרגלות הגבעה, בדרך מעבר נוחה בין ביצות הירקון לבין הרי שומרון, ונתנה לגבעה הנישאה את משמעותה ואת הרלוונטיות שלה, כמו גם לכמה דרכים עתיקות (וחדשות) - כביש 444, כביש 6, מסילת רכבת אחרות.

אנו מציעים לכם להשתמש הרבה פעמים במהלך הסיור במונח הקליט "אבן דרך", שיכול להיות אבן דרך אמיתית בהובלת הסיפור.

מדריך למדריכים

כמו בגנים לאומיים נוספים במרכז, גם בביקור כאן אפשר להיעזר בחוברת למובילי קבוצות, שמרכזת רקע היסטורי, טיפים, מידע והמלצות. לכן לא ארחיב כאן על הרקע ההיסטורי. את המדריך כתבה אוצרת האתר, קרן עוז, והוא מייצג את המחשבות הרבות שבאות לידי ביטוי בשטח. החוברת ניתנת לקריאה ולהורדה באתר רשות הטבע והגנים, בדף "גן לאומי מגדל צדק".

מגדל צדק. צילום: יניב כהן

מסלול פלוס - טיול עד 5 שעות, 3-4 ק"מ, מונגש חלקית. הולכים במסלול הקלסי, וכשמסיימים את הסיור בגבעת הקברים, יורדים מזרחה לדרך האבן. בחורף מומלץ להמשיך אל ברכות החורף.

מה הלאה

התכנון לשנים הקרובות, תלוי בהגעת תקציבים, הוא לפתוח את הקומה השנייה של המבנה, להכשיר מוזיאון פתוח לתולדות תעשיית האבן באזור המחצבות ולהכשיר מחצבה ישנה אחת לפעילות אתגרית.

נגישות פיזית

הדרכים המרכזיות בגן הלאומי מרובדות אספלט ונגישות למוגבלי הליכה. כך מונגשים השביל הסובב את המצודה, הסיור במבנה וגם חלק מהשבילים המזרחיים.

מיצג

באחד מחדרי המצודה, נמצא מיצג פתיחה (או סיום). המיצג מחולק לשלושה חלקים. הראשון הוא רקע היסטורי, השני עוסק בתעשיית האבן והשלישי מתאר בקצרה את תהליכי הפיתוח. בגלל גודלו של החדר, יכולים לצפות במיצג כשלושים משתתפים בו בזמן, כך שצריך לחלק קבוצה גדולה לשתי קבוצות.

בעשורים האחרונים של המאה הקודמת, היה שטח פתוח זה, הרצוף בורות ומחצבות ונטול משילות, כר פורה להשלכת פסולת בניין ואחרת בצורה לא חוקית, בצורה שסיכנה את ההולכים וגם הייתה לא נעימה לעין

שימו לב

הביקור מחייב הרשמה מיוחדת לקבוצות וכורך בתשלום.

מגדל צדק. צילום: אורי ארליך

מים בששון - בעקבות מקורות המים לקיסריה הרומית

לימור תלמי*

עין צור - אמת המים. צילום: ד"ר אבישי טייפה
מתוך פיקיוויקי

בגיליון חנוכה, הוצג לראשונה מיזם "שביל אמות המים" - פרויקט בהובלת רשות העתיקות ובשיתוף קק"ל, הנהלת רמת הנדיב וגופים נוספים. מטרת המיזם היא להכשיר שביל תיירותי שידמה את ההליכה לאורך תוואי אמות המים שהזרימו מים לקיסריה בעת העתיקה. בימים אלו, פועלים להוסיף קטע לשביל. נקודת ההתחלה של קטע זה באחד ממקורות המים אשר הזינו את האמה הגבוהה, ונקודת הסיום של הקטע היא האתר שוני.

ואתאר את הקשר ההדוק שהיה בין מקור מים שופע ובין פעילות פולחן פגנית בתקופה הרומית.

החפירות הארכיאולוגיות בחורבת עלק (עין צור ברמת המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית וגני רמת הנדיב, במימון יד הנדיב ובהובלת פרופ' יזהר הירשפלד ז"ל. החפירות באתר נמשכו במסגרת זו, בהובלתם של ד"ר אורית פלג-ברקת וד"ר יותם טפר, גם בשנות האלפיים. תוצאות החפירות העלו מסקנות חדשות בנוגע לאופי האתר, לתושביו ולקשר שלו למקור המים.

בשלהי התקופה הפרסית ובתקופה ההלניסטית, שכן אזור זה בין פרובינקיית יהודה לפיניקיה. בתקופה הרומית, היה האזור תחת חסות העיר המרכזית קיסריה. במקום נמצאו עדויות לפרנסה מחקלאות לאורך התקופות השונות, כולל עדויות לייצור שמן זית. ממצאי החפירות בשוני מלמדים כי בתקופה הרומית שימש המקום גם לפעילות ענפה של פנאי ולחגיגות מים.

החפירות הארכיאולוגיות שנערכו באתר מלמדות כי הוא תל רב שכבתי וכי ראשית ההתיישבות במקום הייתה בתקופת הברונזה והברזל. בנוסף, נמצאו שכבות

במהלך פסטיבל התנינים האזורי, שמתקיימים בו סיורי מורשת טבע ואירועים קהילתיים, הובלנו קבוצה לסיור בקטע זה. המוטיב המוביל בסיור היה ההליכה לאורך קו זרימת המים ממקור הנביעה ועד לאתר שוני, שבו התקיימו בתקופה הרומית חגיגות פגניות שהיו קשורות לפריון, להוללות ולמים. חגיגות אלו כונו מיומאמס. במהלך הסיור, העמקנו לעסוק בעבר הארכיאולוגי העשיר של האזור.

במאמר זה, אציג את התחנה הראשונה בקטע זה

*ארכיאולוגית ברשות העתיקות ורכזת הדרכה במחוז חיפה.

ארכיאולוגיות ושרידים ארכיטקטוניים מהתקופות הפרסית, ההלניסטית, הרומית והעות'מאנית-מנדטורית. בסיפור הארכיאולוגי של האתר, בלטו במיוחד כמה תקופות: ממצאים מהתקופה הפרסית הלניסטית, ובהם מטבעות טטרדרכמה וכלי חרס מיובאים מיוון ומהים האגאי, מעידים על יישוב עמיד, ככל הנראה אחוזה חקלאית שתושביה עסקו בחקלאות ובמסחר. שרידי החומה והמגדלים שבהיקפו של האתר מלמדים כי אחוזה זו הייתה מבוצרת. אחד המבנים שנמצאו במקום הוא מבנה מבוצר בעל צורה רבועה. יוסף בן ממתיהו כינה מבנה זה "טטרפירגיון" - אחוזה שלה ארבעה מגדלים. לדעת החוקרים, מבנה זה הוא אחד המבנים המוכרים עד כה בארץ שהשתמרו במצב טוב ביותר. במבנה למעלה מ-150 חדרים באגפים שונים: אגף מגורים, שבו נמצאו שלושים חדרים ובהם מתקני בישול, חפצי יומיום, כלי כתישה, קנקנים ועוד ממצאים המעידים כי חיו שם אנשי תחזוקה ונותני השירותים לבעלי האחוזה; אזור של מחסנים; חדרי אורות, שם הוחזקו הפרדות והסוסים; ולצד כל אלו שטח מגורים הכולל חדרים גדולים ואולמות מאורכים.

בסמוך, נחשף שטח שנראה כי שימש גן נוי פנימי. ממצאים ייחודיים שנמצאו במבנה מעידים על עושרם של תושבי המקום: כותרות אבן מעוטרת בסגנון יווני המעידות כי פנים המבנה היה מעוטר; שבר מראש אריה עשוי שיש יוקרתי ששימש עיטור מהודר לרגל של שולחן; טבעת יוקרתית עשויה אבן קרניאול מעוטרת; שברי כלי חרס מיובאים מאיטליה; תכשיטים עשויים זהב ומגוון רחב של נרות מעוטרים, של כלי עצם ושנהב ועוד ועוד.

בתקופה הרומית הקדומה, בימי מלכותו של הורדוס, הוקמו על גבי המבנה מהתקופה הקדומה מבנים

מבט הציפור על שטח הנקבה, על אמת המים ועל הבריכה שאליה הובילה, צילום: אסף פרץ, רשות העתיקות

בסיפור הארכיאולוגי של האתר, בלטו במיוחד כמה תקופות: ממצאים מהתקופה הפרסית הלניסטית, ובהם מטבעות טטרדרכמה וכלי חרס מיובאים מיוון ומהים האגאי, מעידים על יישוב עמיד, ככל הנראה אחוזה חקלאית שתושביה עסקו בחקלאות ובמסחר.

נוספים. באחד החדרים שבאגף המערבי של המבנה, נמצאו שברי כלי אבן (ספלים וקערות). מכלול כלים אלו מעיד כי חלק מתושבי המקום היו יהודים ושמרו על חוקי הטוהרה.

המכלול הארכיאולוגי שבשטח המעיין

1. נקבה

בסלע הטבעי, נחצבה נקבה לאורך של 47 מטרים. שיטת החציבה מוכרת מאזור הרי יהודה: חציבה בסלע הטבעי והזרמה קבועה של מים מן המעיין. בכניסה לנקבה, נבנה קיר ששימש סכר. בעת הצורך, סגרו את הסכר ויצרו בנקבה בריכה פנימית. בתקופות הרומיות, נקראו בריכות מסוג זה "גרוטו נימפאון", והן שימשו בטקסי חגיגות מים ובמשאתאות.

מאחר שבחפירות הארכיאולוגיות נחשפו בתחתית הבריכה 2,100 מטבעות, 12 נרות חרס ומעט תכשיטים, קיבלה הבריכה את הכינוי "מעין המשאלות". ממצאים אלו משויכים לתקופה הביזנטית.

עדות לכך שלמעין ולמימיו ייוחסו סגולות מרפא ופריזון נמצאת בכתביו של הנוסע מבורדו, טקסט שנכתב במאה הרביעית לספירה. בכתבים נכתב כי כשלושה מילים מצפון מזרח לקיסריה היה מעיין פוריות נובע. החוקרים משערים כי לאורך תקופות שונות הגיעו לפתח הנקבה לבקש משאלות בנושא בריאות ופריזון.

2. אמת מים

אמת המים היא תעלה חצובה שמתחילה מפתח הנקבה. שוליה בנויים חוליות אבן המשולבות זו בזו בשיטת

לפחות שמונה מטרים. במבנים מסוג זה, היה אפשר לגדל להקת יונים בת אלפי יונים. היונים שימשו למאכל וכן לפולחן ולהפקת זבל. נוכרים הקריבו יונים לאלת הפריין אפרודיטה, יהודים הקריבו יונים בבית המקדש. לשלשת היונים שנאספה על רצפת השוכך שימשה לטיוב חלקות מטע וכרם שהיו בקרבת האחווה. זבל היונים עשיר ואיכותי במיוחד למטרה זו.

6. בית בד

במרחק כמה מטרים מהמעין, נמצא בית בד - מתקן להפקת שמן זית. הפקת השמן נעשתה בשני שלבים: ראשית ריסקו את הזיתים ולאחר מכן סחטו אותם. הזיתים המרוסקים הוכנסו לסלים, אלו הונחו במתקן סחיטה. בעזרת קורה ומשקולות אבן, הפעילו לחץ להשלמת סחיטת השמן.

הסיוור במקום מאפשר לנו מפגש ייחודי עם ממצאים ארכיאולוגיים שמקורם לפני כאלפיים שנה, המעידים על תושבי המקום ועל פרנסתם בעבר.

הגישה לאתר עין צור היא דרך החניה של בית ספר כרמים בבנימינה, משתלבים בשביל המסומן כחול ועולים בו עד למעין עין צור.

חורבת עלק ברמת הנדיב: החורבה ממוקמת על גבעה המשקיפה אל עין צור מכיוון צפון מערב. כיום עדיין איננה פתוחה לקהל הרחב.

הדרכה בעין צור, בפתח הנקבה. המשתתפים יושבים לאורך אמת המים, צילום: עמיר בר, באדיבות רשות העתיקות

מקורות ביבליוגרפיים:

טפר, י' ופלאג-ברקת, א' (2009), חורבת עלק ברמת הנדיב, סיכום ראשוני של עונות החפירה בשנים 2005-2000, רמת הנדיב והאוניברסיטה העברית בירושלים

בתקופה הרומית הקדומה, בימי מלכותו של הורדוס, הוקמו על גבי המבנה מהתקופה הקדומה מבנים נוספים. באחד החדרים שבאגף המערבי של המבנה, נמצאו שברי כלי אבן (ספלים וקערות). מכלול כלים אלו מעיד כי חלק מתושבי המקום היו יהודים ושמרו על חוקי הטוהרה.

תקע שקע. התעלה מקורה בלוחות אבן היוצרים יחד גג גמלוני. מצב השתמרותה מרהיב. בזמן החפירות, כדי לחדש את זרימת המים כפי שהייתה לפני אלפיים שנים, פונו מעט אדמה ושכבות סחף. פעולות אלו אפשרו זרימה קבועה ויפה.

3. בריכה

בקצה אמת המים הגמלונית, בנויה בריכה מרובעת. החוקרים מעריכים כי היא הכילה כ-300 מ"ק מים. בפינת הבריכה, גרם מדרגות ברוחב של 1.2 מטרים, ששימש לירידה נוחה למים. אפשר לשער שהבריכה שימשה לכמה שימושים: להזנה קבועה של מים לצורכי בית המרחץ, לרחצה ולשחייה ויתכן כי שימשה אף לצורכי השקיה של גידולי החקלאות.

4. בית מרחץ

מבנה בית המרחץ נבנה במרחק מטרים ספורים מבריכת המים. צורתו צרה וארוכה, והוא מן הטיפוס הטורי, כלומר: פתח אחד לכניסה וליציאה. בית מרחץ זה כלל ארבעה חדרים: חדר מלתחה; חדר רחצה קר; חדר פושרים; וחדר רחצה חם. המבנה כולו בנוי אבני גזית ובחלקו מרוצף פסיפסים. אפשר לזהות את שיטת החימום של מערכת היפוקאוסט: רצפה כפולה שחוממה באוויר חם.

5. שוכך יונים

מעל פתח נקבת המעין, נבנה מבנה עגול ששימש לגידול יונים. לפי קוטרו, אפשר להניח שגובהו היה

כחום היום - סיפור קצר מעמק יזרעאל

טל קריגר*

צילום: מוזיאון העמק, קיבוץ יפעת

שהביאו מארץ מוצאם, ואגלי הזיעה הנוטפים מרמזים להם על מצב העניינים.

פרק 2 - הפסקת תה

שני שומרים בריטים יושבים בחיפה בשעת תה הצוהריים, במרפסת הצופה אל הים. מנסים להצטנן מעט. אחד מהם פותח מעטפה של מכתב שהגיע זה עתה: "נא התייצבו בהקדם בג'דה"². הם נאנחים ועולים לכרכרה, וזו מתחילה בדרכה בדרך הישנה מזרחה. האחד פונה לשני במבט מיואש: "מה יהיה?" - "עם מה?" שואל חברו, ראשו מיטלטל אנה ואנה. "עם זה", מצביע הראשון על דרך העפר, "אם הייתי סוס, כף רגלי לא הייתה דורכת על אבן אחת בדרך הזו... אבל נו, מילא... מי יסכים לעבודה בחום הזה?"

מובן שזוהי תמונה מדומיינת לחלוטין, אך לא מן הנמנע שדיאלוג כזה התרחש לא פעם בין העוברים והשבים ברחבי עמק יזרעאל.

בזמן שלטון המנדט, עסקו הבריטים בפיתוח תשתיות: סלילת פסי רכבת ודרכים וכד'. כמה נוח היה זה שבמקרה הסתובבו ברחבי העמק קבוצות של צעירים אשר בדיוק חיפשו עבודה. צעירים, חלוצי העלייה השנייה והשלישית, עבדו בשירות שלטון המנדט הבריטי בבנייה ובסלילת כבישים.

לפני שנים מספר, כשחיפשתי בית לגור בו בעפולה, אחד הדברים הראשונים שבדקתי היה איכות המזגן. בחודשי הקיץ חם בארץ, ובעמק יזרעאל חם במיוחד. לכן היה הכרחי שיהיה מקום קריר שאוכל לחזור אליו בסוף יום עמל. בעודי הולך ברחובות בירת העמק הסואנת, התחיל להיכתב ברוחי סיפור קצר על חיים רחוקים.

פרק 1 - חלום ליל קיץ

לפני כמאה שנה, היו מזגנים חלום באספמיה, אך השמש הקופחת בחודשי הקיץ זרחה אז כמו היום. וגם אז, כמו היום, נדדו אנשים ברחבי עמק יזרעאל. אלו היו חלוצים וחלוצות בני העלייה השנייה והשלישית - קבוצות ויחידים אשר עלו לארץ מאירופה (בעיקר ממזרח אירופה ומהאימפריה הרוסית) וחיפשו קרקע שיוכלו להגשים בה את החזון הציוני. כדברי א"ד גורדון: "ידענו למרוד בחיים מן המוכן, בעולם מן המוכן, ביקשנו שמים חדשים וארץ חדשה, ביקשנו רוח חדשה, אור גנוז, ביקשנו אדם חדש, חיים חדשים, עולם חדש."¹ אני מנסה לדמיין את החלוצים מגיעים לעמק יזרעאל בכרכרה, נושאים מזוודה אחת, לבושים בבגדים

*רכז הדרכה במוזיאון העמק, קיבוץ יפעת.
¹מתוך: "לא זו הדרך", תרע"ו, 1916.
²רמת ישי של ימינו.

מתוך ייאוש, תשאל אחת החלוצות: "מה העבודה הזו לכם?" ואז יזכירו לה: "לכם ולא לו. לפי שהוציא עצמו מן הכלל, כפר בעיקר..." העבודה המשותפת והיחד הם העיקר. לפתע עובר צלם של הסוכנות: "היי! לכאן". החלוצות, מרימות את פניהן, מנגבות את הזיעה ועושות "פוזזה" ארוכה. אחר כך הצלם הולך, ואיתו רגע המנוחה.

הזמן עובר, וערב אחד מגיע עיתון למחנה. בעודה מעלעלת בדפים, שרה מזהה את עצמה! מייד היא לוקחת מעטפה ושולחת את התמונה בגאווה לאימה אשר בוויילנה. לאחר כמה שבועות, מגיע מכתב חזרה: "בתי היקרה, הרי לך תעודת הגמר מהפוליטכניקום,⁴ הרי לא הגיוני שתעבדי בחצץ. הראי לחברים את התעודה! ודאי ימצא לך תפקיד מתאים יותר לרמתך". שרה קראוס הנבוכה מחביאה את המכתב, "היא עדיין אינה מבינה..." היא חושבת לעצמה. פער הדורות והפער בין הגלות לבין הארץ מעולם לא היה גדול יותר.

אפילוג - דיאלוג עם ההיסטוריה

כמאה שנה עברו מאז הסתובבו החלוצים והחלוצות בעמק. קיבוצים, מושבי עובדים וערים הוקמו, בירת העמק צומחת, ואפילו הרכבת חזרה לנסוע בתוואי המקורי שלה מימי המנדט. אך האם החזון שנשאו

"מה יהיה?" - "עם מה?" שואל חברו, ראשו מיטלטל אנה ואנה. "עם זה", מצביע הראשון על דרך העפר, "אם הייתי סוס, כף רגלי לא הייתה דורכת על אבן אחת בדרך הזו... אבל נו, מילא... מי יסכים לעבודה בחום הזה?"

פרק 3 - על גל האבנים

על הדרך שבין גידה לחיפה, חבורת חלוצים וחלוצות חוצבת סלעים ומעבירה אותם במריצות לגל אבנים סמוך. על הגל יושבות שתי חלוצות, שרה קראוס-ברזילי וצילה קוסטיצ'קי. הן מנפצות את הסלעים לאבנים ואת האבנים לחצץ. הפטישים זזים באוויר החם מעלה-מטה, וכל מפגש עם האבן הוא כמו מפגש עם המציאות. "חצוב בסלע למען חצוב באדם", הן מזכירות לעצמן. השניו הגדול של העם יבוא באמצעות עבודה "חיצונית" (סלילת כביש, בנייה, חקלאות), אך גם באמצעות עבודה "פנימית" - חברתית ואישית. מדי פעם בפעם,

מוזיאון העמק ביפעת צילום: דר' אבישי טייכר, מתוך אתר פיקיוויקי

³הסוכנות היהודית שלחה צלמים לפלשתינה כדי לצלם תמונות של החלוצים העובדים, בעזרת התמונות הם יוכלו לגייס כספים לפעילות התנועה הציונית.
⁴פוליטכניקום - טכניון, אוניברסיטה.

מוזיאון העמק ביפעת צילום: דר' אבישי טייכר, מתוך אתר פיקיוויקי

החפצים והמורשת המוחשית של התקופה השמורים במקום. כולם מספרים את הסיפור הנפלא של חלוצי העלייה השנייה והשלישית אשר הסתובבו בעמק.

ההדרכות מתקיימות בפדגוגיה חדשנית של "דיאלוג עם ההיסטוריה" - מפגש חוויתי ושיח ערכי באמצעות סיפורים ופעילויות, כמו הקמת אוהלי חלוצים, ניפוץ אבנים, שיחה ושירה בחדר האוכל ועוד. הצטרפו אלינו, וכשנצפה אל נוף העמק, נהרהר כמו החלוצים: מה הצלחנו להגשים עד כה ומהו החזון הדרוש לנו כאן, היום?

מוזיאון העמק הוא אחד מ-180 אתרי מורשת ומוזיאונים היסטוריים שנמצאים בארגון הגג של המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. המועצה הוקמה בשנת 1984 בעקבות מעשי הרס ופגיעה במורשת הבנויה של ארץ ישראל והיא פועלת למניעת הרס של מבנים בעלי חשיבות היסטורית ואדריכלית ולשימורם. שימור מאפשר לנו להעביר את הסיפור שהמבנה, המבנים והמרחב נושאים בדרך אותנטית ומוחשית. לצד שימור מבנים, המועצה לשימור אתרים עוסקת בהנחלת המורשת המוחשית לאוכלוסיות מגוונות: תלמידים, חיילים ומתעניינים מקרב הציבור הרחב. ברחבי הארץ אתרי מורשת רבים שאפשר לבקר בהם, לחוות חוויה מן העבר ולהתחבר לשורשים.

לפני כמאה שנה, היו מזגנים חלום באספמיה, אך השמש הקופחת בחודשי הקיץ זרחה אז כמו היום. וגם אז, כמו היום, נדדו אנשים ברחבי עמק יזרעאל. אלו היו חלוצים וחלוצות בני העלייה השנייה והשלישית - קבוצות ויחידים אשר עלו לארץ מאירופה... וחיפשו קרקע שיוכלו להגשים בה את החזון הציוני

בלבכם הוגשם? האם אנחנו מקיימים את דבריו של גורדון: "חברה חדשה - אדם חדש - עולם חדש"?

עונות השנה ניכרות היטב בנוף העמק. האדמה, החומה בחורף, מחליפה צבעה באחת לירוק אביבי, החיטה הצהובה צומחת שוב, ובסתיו החצבים והרקפות מרקדים ברוח. מספרים שחנה מיזל, חלוצה ומחנכת (מקימת בית הספר ויצ"ו נהלל לנשים חלוצות), אמרה פעם לרחל המשוררת: "אלמד אותך לנגן במעדר, לצייר באדמה". האדמה והעמק הם כדף לבן או כבמה, אפשר לברוא עליהם את החלומות בכל הצבעים והצלילים שבעולם.

במוזיאון העמק אשר בקיבוץ יפעת, תוכלו לראות את כרכרת הדיליזיאנס, את התמונה המפורסמת של שרה וצילה ועוד אלפי פריטים אותנטיים בני שבעים-מאה שנה. במוזיאון אפשר לחוות את ההיסטוריה דרך

פרטים על פעילויות נוספות במוזיאון אפשר למצוא באתר האינטרנט של מוזיאון העמק:

לטייל בעקבות מסילת הברזל מדיר סונייד להוג'

פרופ' אבי ששון*
יעקב הוסטר**

בראשית מלחמת העולם הראשונה, עת הכיר השלטון הטורקי בתרומתו האסטרטגית של שינוע ברכבת, נסללו סעיפי משנה משני מסלולי הרכבות המרכזיים בארץ ישראל (הרכבת לירושלים ורכבת העמק).

תוואי מסילת ברזל זו. מסילות הברזל בארץ ישראל ב-1917. (באדיבות פול קוטורל ז"ל)

דיר סונייד

תחילתו של המסלול בצומת יד מרדכי, ממנו ניסע דרומה בכביש מספר 4. לאחר כשני קילומטרים, נבחין בדרך עפר המסתעפת מזרחה ומובילה אל תחנת הרכבת דיר סונייד.

מהקו לירושלים, נסללה מסילת ברזל דרומה, לכיוון באר שבע וסיני. ממסילה זו, הסתעפה מסילה וראשיתה ליד קיבוץ כפר מנחם כיום, הכפר א-תינה אז, ושהובילה לכיוון העיר עזה אולם הגיעה רק עד בית חנון. קו זה, שפעל זמן קצר בלבד, עקף למעשה את מישור החוף הדרומי ואת אזור אשדוד ואשקלון ממזרח. מהתחנה האחרונה לפני בית חנון, תחנת הכפר דיר סונייד (סמוך לצומת יד מרדכי), הסתעף קטע נוסף של מסילה שנמשך לדרום-מזרח, לעבר הכפר הוג' (כיום "גבעת הכלניות" בחוות שקמים).

במחצית הראשונה של חודש מרס 1917, הורה פרידריך פרייהר קרס פון קרסנשטיין, המפקד הגרמני של החזית הטורקית בנגב, לסלול מסילה מא-תינה (כיום תחנת רכבת יואב - כפר מנחם) לדיר סונייד ומאוחר יותר להוג'. נפילת הוג' במרדף בפלשת, ביום 8.11.1917, הביאה את הקץ על פעילותה של מסילה זו. יוצא, אם כן, כי ימיה של המסילה ארכו כשבעה חודשים לכל היותר.

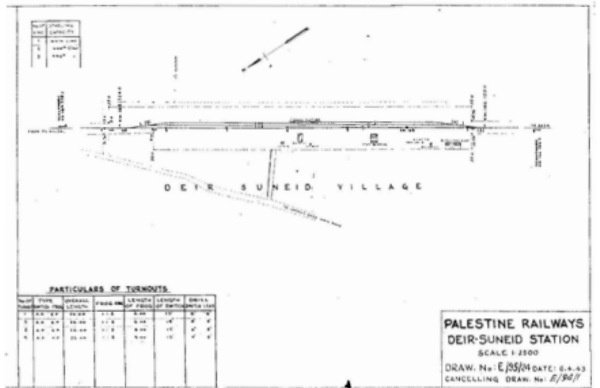
מסלול הטיול המוצע להלן (מתאים לטיול רגלי, לטיול אופניים ולטיול רכוב) מוליך את המטיילים בעקבות

*ראש החוג ללימודי ארץ ישראל במכללה האקדמית אשקלון.
**ארכיאולוג, עבד ברשות העתיקות.

תחנת דיר סונייד

את תחנת דיר סונייד הקימו העות'מאניים על קו רכבת באר שבע-נחל שורק כדי לסייע ללוחמים העות'מאניים המגנים על עזה מפני מתקפות הבריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה. לאחר כיבוש עזה ולקראת תום המלחמה, סללו הבריטים מסילה חדשה בקו עזה-יפו בעזרת פועלים מצריים כדי להסיע גדודים ולהעביר אספקה ותחמושת. מן התחנה, שהייתה מן החשובות הן לעות'מאניים הן לבריטים מאוחר יותר, שרדו מבנים שונים, והם נראים היטב בינות לעצים ולצמחייה.

צפונה לתחנת הרכבת (באתר ריכוז עצי אשל ואקליפטוס), ניצב בעבר הכפר דיר סונייד (נ"צ 10780/10930). בסוף המאה ה-19, מנה הכפר כ-150 נפשות בלבד. במפקד בריטי משנת 1922, נמצא כי הכפר הכפיל את יושביו ומנה 356 נפשות.

תוכנית תחנת הרכבת בדיר סונייד, 1924 (באדיבות ארכיון רכבת ישראל)

פס מסילה מהתקופה העות'מאנית
מדיר סונייד. צילום: אבי ששון

מחבר מהמסילה העות'מאנית, משנת 1917, בדיר סונייד.
צילום: אבי ששון

קיבוץ ארו

מאזור גשר נחל שקמה, הסתעפה מסילת הברזל לכיוון הוג' בתוואי מדרום לערוץ נחל שקמה. נעשה דרכנו בדרך עפר המובילה לכיוון קיבוץ ארו. נקיף את קיבוץ ארו, היושב על חורבות הכפר דימרה (נ"צ 10900/10750), מצפון לכיוון קיבוץ אור הנר. בדרכנו נחצה בזהירות את כביש מספר 34.

קיבוץ אור הנר

בכביש הכניסה לקיבוץ אור הנר (נ"צ 11080/10700) נמצא חפיר - חציבה מלאכותית ברכס הכורכר. החפיר נמשך לאורך כ-400 מטר בכיוון מערב-מזרח, ורוחבו המרבי כשני מטרים.

החפיר בדרך לאור הנר.
צילום: אבי ששון

בשיאים, הורחב החפיר לצורך סלילת כביש חיבור בין הקיבוצים אור הנר וארו.

אנדרטת סוללי המסילה

כ-500 מ' מצפון לתחנת הרכבת (נ"צ 1081/1098), מצפון לערוץ נחל עובד (שבו אפשר לראות שרידים לגשר מסילת הברזל), גבעה בולטת. בראש הגבע אנדרטה לזכרם של פועלי הרכבת המצריים שסללו את המסילה וסייעו לבריטים לכבוש את ארץ ישראל מידי השלטון העות'מאני לקראת סוף מלחמת העולם הראשונה.

נחל שקמה

מתחנת הרכבת נצא מזרחה, לדרך עפר המקבילה לשרידי תוואי המסילה והנראית לעיתים כסוללת עפר. בדרך זו נרד דרומה לכיוון נחל שקמה עד הגיענו לגשר גדול (נ"צ. 1076/1087). אומנם גשר זה הוא מתקופת המנדט הבריטי, אולם הוא בנוי על תוואי המסילה העות'מאנית. נרד לערוץ הנחל, הצפוף חישות קנים, ולאחר הליכה כמאתיים מ' מערבה, נבחין בשרידי גשר הכביש הקדום שחצה את נחל שקמה.

בראש הגבע אנדרטה לזכרם של פועלי הרכבת המצריים שסללו את המסילה וסייעו לבריטים לכבוש את ארץ ישראל מידי השלטון העות'מאני לקראת סוף מלחמת העולם הראשונה

גדול וחד כדי לעקוף את הערוץ. המעוניינים לסיים כאן את המסלול ימשיכו בדרך העפר המובילה הישר לעיר שדרות. מהעיר, אפשר לנסוע ברכב לגבעת הכלניות שבחוות שקמים. לבעלי רכב שטח או אופניים, נציע את המשך המסלול.

שרידי סוללת המסילה ממערב למנצורה. צילום: אבי ששון

הוג'

לאחר הפיתול הגדול בנחל ניר עם, חוצה מסילת הברזל את הרכס דרומה, לכיוון כביש 232 כיום, באוכף המצוי ביער איבים (נ"צ 10530/11355). נחצה את הכביש בזהירות (ק"מ 61 בכביש 232) ונרד בדרך עפר העוברת למרגלות ברכות חמצון לכיוון דרום.

בהגיענו לכביש 334, מול הכניסה לחוות שקמים, נחצה את הכביש ונטפס לגבעת הכלניות (שם קבורים אריק ולילי שרון). גבעה זו היא חלק מהכפר הוג' (נ"צ 11410/10210). נקודה זו הייתה נקודת הקצה של מסילת הברזל. מדרום לכפר, התרוממו כמה פסגות ברום מאה מטרים ויותר מעל פני הים. הגבעות שימשו את הפיקוד של הצבא הטורקי ועל קרסנשטיין (קצין גרמני שסייע לצבא הטורקי), אולם במקום לא נמצאו שרידים לתחנה כלשהי. בנקודה זו מסתיים גם סיורנו.

(הכתבה מבוססת על: א', ששון [תש"ע] [עורך], שדרות נופ-אדם במרחב, מקום, ירושלים).

נמשיך מהחפיר מזרחה ונחצה את ערוץ נחל מרדים (נ"צ 11095/10700), הנשפך לנחל שקמה מדרום. כיום מוצבים במקום יסודות של גשר הבנוי בטון מזויין. נמשיך מזרחה. בעיקול הכביש לפני הכניסה לקיבוץ, נמצא ערוץ נוסף של נחל נר (נ"צ 11130/10600), הנשפך לנחל שקמה מדרום. במפות מתקופת המלחמה, מסומן גשרון בנקודה זו. כיום נמצאים כאן שרידי גשר עשוי בטון מתקופת המנדט הבריטי.

בכניסה לקיבוץ, על הגבעה מימין, שרידי הכפר נג'ד (נ"צ 11190/10735). מסילת הברזל עברה בעמק שלמרגלותיו הצפוניים של הכפר, שם התפתלה חדות לכיוון צפון ומזרח, חצתה והקיפה את רכס הכורכר ופנתה שוב דרומה.

גבעה 67

נקיף את קיבוץ אור הנר בדרך העפר שמצפון וממזרח לו. נשים פעמינו לגבעה 67 (נ"צ 10690/11340, כקילומטר אחד מזרחה לקיבוץ אור הנר). זוהי הנקודה הגבוהה ביותר בקצה המזרחי של רכס ניר עם. מסילת הברזל עברה למרגלות הגבעה, וממנה התעקלה דרומה לכיוון הכפר מנצורה. נלך בעקבותיה לכיוון מפעל טיהור השפכים של שדרות.

במקביל לדרך העפר, עובר נחל ניר עם (נ"צ 10650/11352), מיובלי נחל שקמה. ערוץ הנחל מלווה את המסילה לאורך כקילומטר אחד ומגביל אותה לתוואי צר שבין המדרונות המזרחיים של רכס ניר עם לערוץ הנחל.

מנצורה

ממול למפעל טיהור השפכים (בכיוון צפון-מערב), על הגבעה שמימננו, נמצאים שרידי הכפר מנצורה (נ"צ 10630/11310). למעשה זהו כפר ללא היסטוריה, שנוסד בשלהי תקופת המנדט הבריטי עקב סכסוך בין חמולות. שרידיה של מסילת הברזל העות'מאנית היו מוכרים למייסדי הכפר, והם ידעו לנצל חלקי ברזל להקמת הבתים. ריכוז גדול של פריטים ממסילה זו נמצאו בכפר זה ובסביבותיו. באחד הבתים במרכז הכפר, איתרנו פס מסילה סטנדרטי מכופף שנעשה בו שימוש משני, ככל הנראה בתקרת הבית.

מן הכפר נמשכת סוללת עפר רדודה לדרום-מערב (נ"צ 1132/1060). שרידים מובהקים מסוללת העפר של המסילה נראים בבירור בזכות קו צפוף של צמחייה שהתפתחה עליה. הסוללה מתפתלת דרומה ומזרחה, קו הגובה שלה הוא שישים סנטימטרים ואורכה כ-800 מטר.

כ-500 מ' דרומית-מערבית למנצורה, בעיקול נחל ניר עם (נ"צ 10582/11272), בין שני ערוצים קטנים (ללא שם) הנמתחים מצפון לדרום, המסילה מתעקלת עיקול

סיור קיצי בין ערביים בכפר גלילי

ויסאם מוסטפא*

שעב הוא כפר ערבי בגליל. משמעות השם שעב בערבית הוא מעבר בין הרים. סברה אחת טוענת כי מאפיין גיאוגרפי זה של הכפר הוא אשר נתן לו את שמו. סברה אחרת גורסת שהכפר קיבל את שמו משום שהוא שוכן על שרידיה של העיירה היהודית שאב, שהתקיימה כאן בימי בית שני, בתקופת המשנה והתלמוד ובתקופה הערבית בארץ ישראל.

העץ הקדוש בכפר שעב, צילום: ויסאם מוסטפא

השתתף הכפר בקרבות בעזרת מיליציה מקומית עד שנכבש סופית באוקטובר 1948. מרבית תושביו ברחו, ובהם שתי הקהילות הנוצריות (אורתודוקסים וקתולים). אל הכפר הריק ברובו, הגיעו פליטים מכפרים אחרים בגליל, כגון מהכפר מיעאר (יעד של ימינו) ומהכפר דאמון שליד כאבול.

במרס 1951, כתוצאה מיריות נמשכות בקווי הגבול, פונו ערבים מהשטח המפורז שליד הגבול הסורי והועברו לכפר שעב. בלחץ האו"ם, הסכימה ישראל להשיב את המפונים לכפריהם וקיימה בקיץ 1951 משאל בין המפונים בשעב, ובו נשאלו אם רצונם לחזור לאזור או להישאר בשעב. במשאל הביעו כ-230 תושבים את רצונם לחזור, וכ-420 הודיעו שברצונם להישאר בשעב. בתחילת 1961, נחנכה שכונת קבע בכפר לאותם שבחרו להישאר בו, אך הם סירבו להשתקע בשכונה עד אמצע שנות השבעים - אך זה סיפור אחר.

תושבי היישוב שעב התפרנסו בעבר בעיקר מחקלאות. מטעי זית משתרעים בכפר על שטח של 3,000 דונם. ממצפה צורית, אפשר לצפות יפה אל שעב ואל מטעי הזיתים שלה. היום הכפר מתגאה באחוז משכילים גבוה, ותושביו עוסקים במשלחי יד רבים ומגוונים. לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נכון לסוף דצמבר 2022, מתגוררים בשעב 7,500 תושבים.

המקום נזכר בספרו של יוספוס פלביוס" מלחמות היהודים", באזכור של אלעזר בן שמי כיליד המקום, שהצטיין בהגנת יודפת הסמוכה במהלך המרד הגדול נגד הרומאים. שאב שרדה את החורבן ונזכרת בסקר היישובים היהודיים בגליל לאחר תקופת המרד, המובא בספרו של פרופ' מיכאל אבי יונה, "גאוגרפיה היסטורית".

בתקופת המשנה והתלמוד, הייתה שאב עיירה יהודית בתווך בין המרכזים היהודיים הגדולים שישבו בסכנין הסמוכה ממזרח ובכבול הסמוכה ממערב. בין חכמי המקום האמוראים מהדור השלישי והרביעי הנזכרים בכתבי חז"ל, מצויים רבי זכאי דשאב ורבי מנא דשאב. בתקופה העות'מאנית ובתקופת המנדט הבריטי, התפתח הכפר והיה למרכז אזורי. במלחמת 1948,

* מורה דרך מוסמך ומורה לגיאוגרפיה בבית ספר תיכון שעב.

גרסות שונות וסיפורי עם שונים מייחסים קדושה לעץ זה, לדוגמה הסיפור על טרקטור שניסה לעקור את העץ וסכיניו נשברו. שוב ושוב ניסה, ולא הצליח לעקור את העץ ממקומו

נצא לסיור בכפר, והתחנה הראשונה תהיה בעץ הקדוש, סגרת בנאת אלעין אלסבעה. העץ העתיק, אלת המסטיק, נמצא כחמישים מטר מזרחית לכיכר דרויש שבכניסה לכפר. נזהה אותו לפי הבדים המעטרים את ענפי העץ. מאמינים רבים מהאזור פוקדים את העץ, על אף שאיש אינו יודע מדוע ומתי נקבעה קדושתו. גרסות שונות וסיפורי עם שונים מייחסים קדושה לעץ זה, לדוגמה הסיפור על טרקטור שניסה לעקור את העץ וסכיניו נשברו. שוב ושוב ניסה, ולא הצליח לעקור את העץ ממקומו. התושבים המקומיים מספרים שהעץ שומר על המעיין, ומייחסים לכך סיפורים רבים המתארים את בנות הכפר השכן שהיו יורדות בימים עברו אל הבאר כשכדיהן על ראשיהן ושרות שירי הלל לשכנותיהן בנות שעב, הבנות אשר על המעיין בנת אל-עין. כיום המעיין חרב, ובתי הכפר נבנו סביבו.

התחנה השנייה בסיור היא ביר אל-חאנאני, באר אנטיליה עתיקה שעומקה יותר משלושים מטרים. הבאר פעלה בכפר במשך שנים רבות בשנותיה הראשונות של המדינה. שאיבת המים נעשתה באמצעות בעלי חיים. בשנות החמישים, הורכב במקום מנוע קיטור, והוא עדיין נמצא במקום. תושבי הכפר שלחו פניות רבות בבקשה לשפץ את הבאר, אך לא נענו בחיוב.

כנסיית סנט גיאורגיוס, צילום: ויסיאם מוסטפא

באר אנטיליה, צילום: ויסיאם מוסטפא

התחנה הרביעית היא כנסיית סנט גיאורגיוס לאורתודוקסים. זו כנסייה עתיקת ימים, אחת הכנסיות שהוזכרו במסעותיו של הנוסע האמריקאי אדוארד רוברטסון בספרו משנת 1832. הכנסייה ננטשה לאחר המלחמה, בשנת 1948, אך לאחרונה, בשנת 2002, החליטה המועצה המקומית לשפץ את הכנסייה, ומאז הכנסייה פעילה, ובאים אליה בני הזרם האורתודוקסי כל שבוע ביום ראשון להתפלל בה. כנסייה נוספת, השייכת לבני הזרם הקתולי, נבנתה בקרבת מקום בתקופת הסולטן העות'מאני עבד אלחמיד לאחר שנת 1876. גם כנסייה זו ננטשה לאחר המלחמה, בשנת 1948. בשנות הששים, הוכשר מבנה הכנסייה לשמש בית ספר וגן ילדים לילדי הכפר, והיום נמצא המבנה בבעלותם של בני המנוח עבד אלנמר חסין. יש לציין

התחנה השלישית היא המסגד הישן (מסגד חאלד בן אלוליד). המסגד נוסד בשנת 1748, בתקופת השליט המקומי דאהר עומר אלזידאני. המסגד נקרא על שמו של שבט בדווי "בנו ח'אלד", שלטענת בני השבט הם צאצאיו של המצביא המפורסם מימי האסלאם הראשונים ואלד בן אלוליד. בקרבת מקום, נמצא קברו של אחמד עולימי, שלפי המסורת היה אחד ממצביאיו הבכירים של סלאח א-דין אלאיובי. תושבי הכפר מייחסים לאחמד עולימי סגולות על, ולכן נהגו, לפני קום המדינה, לאחסן את תבואתם במקום, כי לפי המסורת היה זה המקום הכי בטוח לשימור תבואה - אף אחד לא יעז לגנוב את התבואה כי קללה ודין מוות ירדפוהו!

תכשיטים, תלבושות מסורתיות, כלי רפואה שונים, כלי עבודה של בעלי מקצוע, כגון נגרים וסנדלרים, שטרות כסף שונים, כלי נשק עתיקים מהתקופה העות'מאנית וכלי נגינה נדירים. המוזיאון נמצא מזרחית לבית ספר תיכון שעב, הכניסה אליו כרוכה בתשלום ובתיאום מראש.

שבכפר שעב נשאר שריד אחרון לבני העדה הנוצרית שהיוו 12 אחוזים מכלל האוכלוסייה עד סוף המאה ה-19. מדובר בשתי משפחות שחיו בכפר עד שנת 1948, ואחת מהן חיה היום בכפר יסיף ונקראת בשם משפחת אלשעבי.

תושבי היישוב שעב התפרנסו בעבר בעיקר מחקלאות. מטעי זית משתרעים בכפר על שטח של 3,000 דונם. היום הכפר מתגאה באחוז משכילים גבוה, ותושביו עוסקים במשלחי יד רבים ומגוונים

תחנה חמישית: **המוזיאון האקולוגי**. את המוזיאון חנך אומן המתכת וסים בוקאעי בחסותה של המועצה המקומית שעב לפני ארבע שנים. הפסלים המוצגים במקום הם פרי יצירתו. מקור חומר הגלם שלו הוא מכל שמשגיגה ידו במשחתות פלדה, בבתים וגם במוסכים. אומנתו הייחודית של וסים מדגימה בצורה מקורית ויצירתית את רעיון השימוש החוזר בחומרים, שהוא עיקרון חשוב בקידום אורח חיים תקין ושמירה על הסביבה. הרעיון להקמת המוזיאון עלה לאחר שיצירותיו של האומן היו מפוזרות ברחבי הכפר. הכניסה למוזיאון האקולוגי כרוכה בתשלום ודורשת תיאום מראש.

תחנה אחרונה: מן זמאן כאן - **מוזיאון למורשת הערבית**. את מוזיאון זה הקים ד"ר עיסא חגי'אג', מורה ואיש חינוך במשרד החינוך. הרעיון להקמת מוזיאון החל לפעם בו כבר ב-1989. ברחבי המוזיאון מפוזרים כ-3,000 פריטים ומוצגים שונים הקשורים להיסטוריה של האזור, ביניהם:

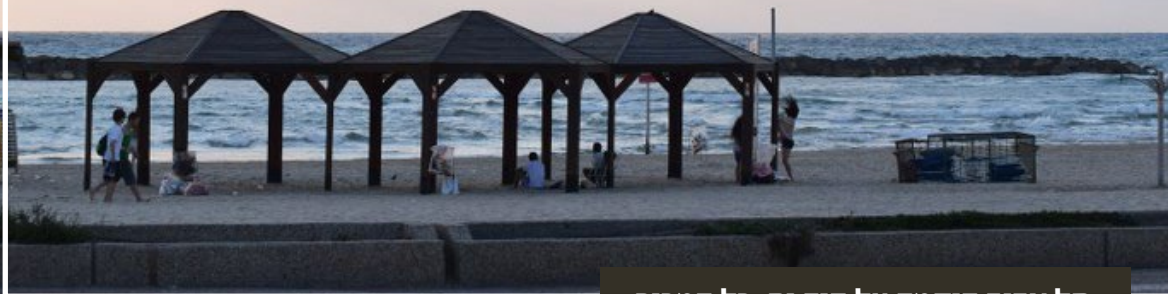
המוזיאון למורשת הערבית. צילום: מתוך ארכיון מוזיאון מורשת

לכבוד הקיץ שהגיע

חדווה בן סיני*

הקרוב המשקפת וקרא הספן
התרצה הפתוב על הצריף
צפור הצפירה ועגון העגן
הפון המלח להוריד המטען
הפוננו, פה חוף תל-אביב!
הפוננו, פה חוף תל-אביב!
(מילים: שמשון מלצר)

טיילת תל אביב, צילום: חן חייק, מתוך: אתר פיקטיבי

תל אביב הוקמה על חוף ים. כל המכיר את העיר תל אביב חש מייד כי למקום יש אופי משלו וסגנון משלו. המתהלך לאורך קו החוף מגלה שהוא יפה בכל שעה ביממה, בכל יום, בכל עונה, נוף המתאים בכל מצב רוח. בימות הקיץ החמים, אין כמו לצאת לשיטוט לאורך החוף ומידי פעם אף להיכנס לשכשוך קצר שיצנן את גופנו.

תיירים רבים וכאלה שרואים במקום חדר כושר פרטי פוקדים את חוף הים.

אחוזת בית הוקמה מזרחית לקו החוף, אך עם השנים התרחבה תל אביב לכיוון הים. מתקני חוף ושעשועים פותחו במקום. בשנות העשרים הוקמו מרחצאות והקזינו גלי אביב המפורסם, שבו היה אפשר ללגום משקה קר, אך לא להמר, בית קפה ומסעדה, מרכז בילוי לאומנים ולסופרים. באותם ימים, הוקמה גם הטיילת והיא נמשכה מכיכר הכנסת של היום עד אזור מלון שרתון (שהוקם מאוחר יותר). לאורך הטיילת הוקמו בתי קפה ובתי מלון. בשנות השלושים, בלטה במקום טיילת מפוארת. בעשור האחרון, שופצה וחודשה טיילת זו והייתה לאחת מנקודות החן הפופולריות ביותר בעיר. לאורכה נפתחו מסעדות, מועדונים ומוקדי בילוי.

כשהוקמה תל אביב, לא היה קשר הדוק בין העיר לבין הים. לא היו שירותי הצלה בחוף, ומורים התלוו לתלמידיהם לרחצה בים. למעשה, המציל הראשון של העירייה היה שוטר שהשגיח על הסדר גם בחוף הים. את פקודת העירייה משנת 1921 בנושא רחצה, היה על השוטרים לאכוף. גם בעיניו של ראש העיר הראשון של תל אביב, מאיר דיזנגוף, לא הייתה לרצועת החוף

"אלנבי הוא הרחוב היחיד של תל אביב הפתוח אל הים ברוחב לב ומביא אל תוך העיר את רוחותיו וריחותיו של אוצרה הגדול - הים. כמעט בכל מקום אחר בתל אביב נסתם מראה העיר בחומות בתים. תל אביב היא עיר לחוף ים, אבל רחובותיה הראשיים עוברים מצפון לדרום ואין הים מגיע אליהם" (שלמה שבא, "הו עיר הו אם", 1977). העיר תל אביב משתרעת לאורך 14 קילומטרים של חוף ים, ועם זאת נבנתה עם הגב לים. בחודשי הקיץ, אלפי מתרחצים יגדשו את החוף וייהנו מהמפלט הקריר שמעניקים מי הים, מהשיזוף וממשחקי חוף שונים. וכפי שכבר נאמר, רצועת החוף יפה לאורך השנה כולה, כך שלאחר הקיץ, כשקרני השמש רכות יותר,

* חברת מטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

נבנו פרויקטים דוגמת מגדל האופרה, כיכר לונדון המחודש, וכיכר הכנסת המחודשת. וגם פרויקטים מוצלחים פחות דוגמת הדולפינריום וכיכר אתרים. והטיילת ממשיכה להתחדש עד היום הזה: מסלולי הליכה, מתחם הנמל, פארקים ועוד...

בילוי שבת בטיילת בשנות השישים, מתוך: אתר פיקיווקי

טיילת תל אביב היא טיילת להולכי רגל ולרכיבי אופניים. היא משתרעת מרידינג בצפון ועד נמל יפו בדרום. בתוך 14 הק"מ של רצועת החוף, הוסדרו 13 חופי רחצה. טיול לאורך הטיילת - שמנציחה את שמו של שלמה להט (צ'יץ'), שהיה ראש העיר של תל אביב ופעל רבות למען בנייה ושיפוץ של הטיילת - הוא חוויה אורבנית נהדרת. בצעידה ללא מעבר כביש מצפון העיר ועד לנמל יפו, נפגוש אלמנטים של היסטוריה הנמהלת בהווה: שרידים ארכיאולוגיים, מבנים לשימור, אנדרטות ועוד. כן נוכל ליהנות ממגוון רחב של מסעדות, של פאבים, של חנויות, של אטרקציות לילדים וכאמור - של חופי רחצה.

שוכנעתם? רצועת החוף של העיר העברית הראשונה ממתינה לכם! כל שעליכם לעשות הוא רק לבחור באיזה סיור תהיו מעוניינים: כזה המותאם למשפחות ולעגלות ילדים ולמטיילים בעלי מוגבלויות; כזה הכרוך בהליכה מהירה או בריצה, כזה המאפשר טיול רומנטי בשעות הערב המוקדמות.

אפשר להתחיל את הטיול בדרום, באזור יפו, וללכת צפונה לאורך הטיילת עד לפתח הנמל ולתחנת הכוח רידינג. אפשר, כמובן, לעשות את המסלול בכיוון ההפוך, מהנמל דרומה (יש גרשי חנייה גדולים בשני הכיוונים. זכרו כי בכל שלב תוכלו לעצור, לנוח, לצפות בים, לאכול גלידה, להיכנס לרחוץ בים, לשבת לפיקניק - האפשרויות הן אינסופיות, רק תבחרו!

חשיבות מכרעת. התוכנית העירונית כללה בניית מפעלי תעשייה, נמל ומסילת רכבת לאורך חוף הים.

אז מי למעשה הביא לכך שהחוף יהיה למקום של בילוי ונופש? התושבים! בשבתות, היה חוף הים למקום מפגש הומה אדם. בימות הקיץ החמים, שימש החוף מגרש משחקים גדול לילדים ולהורים. למעשה, הוקמו חופים רשמיים בתל אביב רק למעלה מעשור לאחר הקמתה. חוף הרחצה הראשון היה ברחוב אלנבי, ולכן המשיכה העירייה את סלילת הרחוב עד הים.

השינוי החל בשנות כהונתו של מרדכי נמיר בראשות העיר בשנות השישים. אז הוקמו שוברי גלים, נבנתה מרינה (מעגן לסירות) והחלו להיבנות בתי מלון של רשתות בינלאומיות, כמו הילטון. בשנות השבעים, החלו בשיפוץ הטיילת והרחבתה. הוקם פארק צ'ארלס קלור, נסגרו נמלי תל אביב ויפו. הוקם השפד"ן, והביוב הוזרם אליו במקום לים

גדס, מתכנן הערים, הגיע לתל אביב בשנת 1925 כדי לבנות תוכנית ראשונה לעיר המתפתחת. גדס האמין שהים הוא משאב חשוב לתושבים. לכן תכנן רחובות שכיוונם יהיה ממוזרח למערב ויהיה אפשר להגיע בהם עד הים. מרחובות אלה, תיכנס רוח נעימה מהים אל תוך העיר (בריזה) ותרענן אותה.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נאסרה הרחצה בים, ובנוסף הוזרמו שפכים לים. החופים נעזבו, הטיילת הוזנחה, מצב בתי הקפה ובתי המלון הידרדר. כך היה גם מצבו של קו החוף בשנות החמישים. השינוי החל בשנות כהונתו של מרדכי נמיר בראשות העיר בשנות השישים. אז הוקמו שוברי גלים, נבנתה מרינה (מעגן לסירות) והחלו להיבנות בתי מלון של רשתות בינלאומיות, כמו הילטון. בשנות השבעים, החלו בשיפוץ הטיילת והרחבתה. הוקם פארק צ'ארלס קלור, נסגרו נמלי תל אביב ויפו. הוקם השפד"ן, והביוב הוזרם אליו במקום לים. חודשו שירותי החוף ושוקמו מבני השירות בחופים. נבנתה טיילת חדשה ורחבה. הקטע הראשון של הטיילת החדשה נחנך באוגוסט 1982, מחוף גורדון ועד לחוף טרומפלדור. ביולי 1984 נחנך המקטע הדרומי, שמתחבר למתחם הדולפינריום. תושבי העיר החלו לחזור ולבלות בחופי הים ובטיילת.

להלן פירוט כמה אתרים היושבים לאורך הטיילת: **גן צ'ארלס קלור**, בחלקה הדרומי של הטיילת, בגבול יפו-קרוי על שמו של הנדיב הבריטי צ'רלס קלור. שטחו של הגן כ-120 דונם. הגן עבר כמה שיפוצים במהלך השנים, והוא נושק כולו לים התיכון. מה בגן? מדשאות רחבות ידיים, חופי רחצה, מתקני משחקים, שבילי רכיבה וריצה ואפילו מזיאון האצ"ל בתש"ח.

פסל דוד בן גוריון עומד על הראש, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

פסל דוד בן גוריון עומד על הראש נמצא בין חוף בוגרשוב לחוף פרישמן, למרגלות גן לונדון. הפסל הוקם ביוזמה של עיריית תל אביב ו עוצב בהשראת התמונה המפורסמת שצילם פאול גולדמן בשנת 1955, של בן גוריון עומד על הראש על חוף ימה של הרצליה כחלק מתרגול שיטת ההתעלמות פלדנקרייז.

נמל תל אביב - הנמל הוקם בעבודה עברית בשנת 1938 והיה פעיל עד 1965. כיום, הנמל פעיל כאתר תיירות שוקק חיים ובו מסעדות, בתי קפה, חנויות, גני שעשועים, תערוכות ועוד. אפשר לעמוד על **גשר ווקופ** ולצפות אל שפך הירקון או לחצות את הגשר לכיוון **תחנת הכח רידינג**. את התחנה הקים פנחס רוטנברג בשנת 1938 והיא נקראת ע"ש לורד רדינג, חבר פרלמנט יהודי בריטי שפעל למען היישוב העברי. התחנה סיפקה חשמל לגוש דן, ובשנת 2005 עברה לייצור חשמל בגז.

הגשר מעל הירקון ליד רידינג. צילום: צלם: אשר שמואלביץ, מתוך: אתר פיקיוויקי

לאורך הטיילת נקודות עניין רבות נוספות, עליהן ועל רעיונות לסיורים נוספים תוכלו לקרוא [באתר עיריית תל אביב](#). שיטוט מהנה!

"קרבת" בגן צ'ארלס קלור. צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיוויקי

אפשר להתחיל את הטיול בדרום, באזור יפו, וללכת צפונה לאורך הטיילת עד לפתח הנמל ולתחנת הכוח רידינג. אפשר, כמובן, לעשות את המסלול בכיוון ההפוך, מהנמל דרומה (יש מגרשי חנייה גדולים בשני הכיוונים). זכרו כי בכל שלב תוכלו לעצור, לנוח, לצפות בים, לאכול גלידה, להיכנס לרחוץ בים, לשבת לפיקניק - האפשרויות הן אינסופיות, רק תבחרו!

בפינת הטיילת ורחוב בוגרשוב, נמצא **גן לונדון**, שנחנך ב-24 במאי 1942. את הגן הקים ישראל רוקח, ראש עיריית תל אביב באותם ימים, כאות הזדהות עם סבלם של תושבי לונדון ועם עוז רוחם. הגן בנוי במפלסים שונים, שבהם גינות, פינות ישיבה ובתי קפה. בשנות התשעים, הוזנח המקום, ולאחרונה שוקם וחודש ושינה פניו לאתר הנצחה לזכר מאמץ ההעפלה ולזכר המאבק בשלטון הבריטי. במרכז הגן, אנדרטה גדולה בצורת ספינת מעפילים ועליה הסברים על תקופת ההעפלה וכן תמונות של ספינות מעפילים שונות.

את אחיי אנוכי מבקש בעמק תבואות

יאיר אלמקייס*
אביגיל שוטלנד**

הנוף השומרוני המוכר לנו היום דומה ברובו לנוף הים תיכוני המכסה את רוב שטחי שדרת ההר המרכזי בארץ ישראל: הרים מכוסים בזיתים או בצמחיית בתה טבעית. אבל, בינות אותם הרים, השומרון מסתיר את עמקו, ובהם הוא נבדל משאר חוליות ההר המרכזי של הארץ.

עמק דותן. צילום: צלמירי

עוד טרם נולד, זכה יוסף למעמד מיוחד כבנה הבכור של רחל, שהייתה האישה האהובה של יעקב. בתור הבן האהוב, הוא נשאר קרוב לאביו, וזה אף נתן לו לבוש מיוחד שכנראה נחשב באותם ימים סמל סטטוס: כותונת פסים. אבל היותו בן מועדף אצל אביו עלה ליוסף בקנאה עזה וביחס מתנכר מצד האחים האחרים למשפחת ישראל. ניכור האחים כלפיו החריף אחרי שיוסף סיפר להם על חלומות שונים שחלם. אחיו הבינו את החלומות כנבואות שלפיהן יוסף מתעתד למלוך עליהם בעתיד.

הקרע בין יוסף לאחיו הגיע לשיא ביום קיץ אחד. המשפחה ישבה בחברון, והאחים יצאו לרעות את הצאן בשדות הפוריים של צפון השומרון - נדידת רועים בעקבות מזון בשלהי הקיץ. לאחר כמה ימים, שלח יעקב את יוסף לשאול בשלום אחיו ולראות מה קורה איתם. כאן המקום להסביר שחברון רחוקה מצפון השומרון מהלך ארבעה ימים לפחות. אבל יוסף, שהיה צעיר למדי (בערך בן 17), לא היסס ויצא למסע של עשרות קילומטרים בלי לחשוש שיאבד בדרך. הוא הלך בבטחה לאורך "דרך האבות" הקדומה, ציר 60 של היום. אבל כשהגיע לעמק שכם ולא מצא את אחיו, פנה לעזרתו של עובר אורח:

עמקי השומרון הם ברובם תוצאה של תהליכים גיאולוגיים שונים שיצרו במרכז השומרון, על גבי המבנה הגיאולוגי של קער ג'נין-שכם, שדרת הרי משאר הבנויים מגיר איאוקני, שהוא צעיר יחסית לגיר הבונה את הקמרים הגובלים בקער זה ממזרח וממערב, וביניהם חמישה עמקים הנקראים (מצפון לדרום): עמק דותן, עמק סאנור, עמק שכם, עמק המכמתת ועמק לבונה. בהיותם חלק משדרת ההר המרכזי ועל דרך האבות, שימשו עמקים אלו רקע לסיפורי תנ"ך שהתרחשו באזור. המפורסם בהם הוא סיפור יוסף ואחיו, שהתרחש בעמק הצפוני - עמק דותן.

עמקים, מטבעם, הם אזור נוח לחקלאות בעל - המתבססת על מטר השמיים בלבד. בשל העובדה שעמקים מנקזים אליהם מים מן ההרים שסביבם, לרוב יש בהם אדמת סחף הטובה לחקלאות ונצברים בהם מים הדרושים לגידולים. משום כך, וגם בשל מיקומם הצפוני יחסית, ואולי אף בשל נסיבות פוליטיות מסוימות הקשורות בזיקת בני משפחת יעקב לאזור שכם בעקבות התגובה למעשה דינה, היו עמקי השומרון יעד למרעה עדרי המשפחה לאחר שהמרעה בדרום ההר כבר יבש.

*מנהל מרכז סיור ולימוד שומרון.
**רכזת פרויקטים במרכז סיור ולימוד שומרון.

יוסף נזקק לתשובתו של האיש שפגש בדרך כדי לדעת לאיזה כיוון לפנות בפיצול של דרך האבות. הוא שאל את האיש באיזו דרך הלכו אחיו, אם עקפו את רכס עיבל ממזרח או ממערב. תשובת האיש ספרה לו שהם הלכו דותינה. מקור השם דותן בעברית הוא במילה הקדומה "דות", שפירושה חלל תת קרקעי, סוג של בור או של באר. כמו שמובא במשנה בנוגע לתקיעת שופר בראש השנה: "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס" (ראש השנה ג, ז). העיר דותינה היא, אם כן, עיר הבורות. ואכן, ליד תל דותן שבעמק דותן, יש שלוש בארות מים קדומות, המכונות בפי הערבים באזור עד ימינו גייב יוסוף - בור יוסף (בתרגום חופשי). אנחנו יכולים לדמיין את האחים יושבים ליד הבורות ורואים את אחיהם הקטן מגיע מדרום והולך בשדות העמק. יוסף, ככל הנראה, שמח לראות את אחיו סוף סוף, אבל, כפי שאנחנו קוראים בספר בראשית, הם פחות שמחו לקראתו...

"וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֵק וּבִטְרָם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לְהַמִּיתוֹ. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בָעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא. וְעַתָּה לָכֵן וְנִהְרָגְהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וְאָמְרָנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָהוּ וְנִרְאָה מֶה יִהְיֶה חֲלָמְתֵינוּ. וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מֵיָדָם וַיֹּאמֶר לֹא נִכְנֹו נַפְשׁוֹ. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רְאוּבֵן אֵל תִּשְׁפְּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַּר וַיֵּד אֶל תִּשְׁלַחוּ בּוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מֵיָדָם לְהַשִּׁיבּוֹ אֶל אָבִיו. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר בָּא יוֹסֵף אֶל אָחִיו וַיִּפְשִׁטוּ אֶת יוֹסֵף אֶת כְּתֹנֶתוֹ אֶת כְּתֹנֶת הַפְּסִיסִים אֲשֶׁר עָלָיו. וַיִּקְחָהוּ וַיִּשְׁלַכְהוּ אֹתוֹ בְּהַרְּהָ וְהַבּוֹר רַק אֵין בּוֹ מַיִם. וַיִּשְׁבּוּ לֶאֱכֹל לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיֵּרְאוּ וְהִנֵּה אֲרֻחַת יִשְׁמַעְאֵלִים בָּהָה מְגֻלְעָד וּגְמַלְיָהִם נֹשְׂאִים נִכְאֹת וּצְרֵי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרַיִם. וַיֹּאמֶר יְהוֹדָה אֶל אָחִיו מֶה בָּצַע כִּי נִהְרַגְתָּ אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ. לָכֵן וְנִמְכְּרָנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים וַיִּדְנוּ אֶל תְּהִי בּוֹ כִּי אָחִינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו. וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְּבָרִים סַחְרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיְבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִם" (בראשית לז, יח-כח).

נוף מתל דותן. צילום: צלמירי

»

עוד טרם נולד, זכה יוסף למעמד מיוחד כבנה הבכור של רחל, שהייתה האישה האהובה של יעקב. בתור הבן האהוב, הוא נשאר קרוב לאביו, וזה אף נתן לו לבוש מיוחד שכנראה נחשב באותם ימים סמל סטטוס: כותונת פסים. אבל היותו בן מועדף אצל אביו עלה ליוסף בקנאה עזה וביחס מתנכר מצד האחים האחרים למשפחת ישראל

«

בור יוסף. צילום: צלמירי

"וַיִּלְכוּ אָחִיו לְרַעוּת אֶת צֹאן אֲבִיהֶם בְּשֶׁכֶם. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הֲלוֹא אָחִיךָ רַעִים בְּשֶׁכֶם לָכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הַנְּנִי. וַיֹּאמֶר לוֹ לָךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלוֹם אָחִיךָ וְאֶת שְׁלוֹם הַצֹּאן וְהַשֶּׁבְנִי דַבֵּר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבָרוֹן וַיָּבֵא שְׂכָמָה. וַיִּמְצְאוּהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תַעֲה בְשֶׁדָה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֹאמֹר מֶה תִּבְקֶשׁ. וַיֹּאמֶר אֶת אָחִי אֲנִכִי מִבְּקֶשׁ הַגִּידָה נָא לִי אִיפֹה הֵם רַעִים. וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה כִּי שְׁמַעְתִּי אֲמָרִים נִלְכָה דְתִינָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אָחִיו וַיִּמְצְאֵם בְּדִתָן" (בראשית לז, יג-יז).

יוסף נזדקק לעזרתו של עובר האורח דווקא בנקודה זו בדרך משום שזה המקום היחיד לאורך דרך האבות שבו הדרך מתפצלת לשני סעיפים - מזרחי ומערבי. זאת משום הרכס העצום של הר עיבל שחוסם את המשך הדרך צפונה. סעיף אחד עוקף את גוש הר עיבל ממזרח, דרך עמק שכם והלאה אל העיר המקראית תרצה ואל רכסי מזרח השומרון. הסעיף השני פונה מערבה ומטפס על השלוחות המערביות והנמוכות יחסית של הר עיבל וממשיך דרך עמק שומרון ודרך העיר המקראית שומרון (לימים סבסטיה). שני הסעיפים חוזרים ומתחברים בעמקים הצפוניים של השומרון - עמק דותן ועמק יזרעאל.

האחים החליטו להוציא את יוסף מן הבור הריק ולמכור אותו לישמעאלים, כך שיגרפו גם רווח כלכלי נוסף על הרווח שבהרחקת יוסף מחייהם. שיירת הסוחרים לקחה את יוסף והובילה אותו בדרכים הקדומות אל מצרים, האימפריה של התקופה. ירידת יוסף למצרים נתגלה בעתיד כמהלך אשר הציל את משפחת יעקב ואת עם ישראל מרעב נורא ששרר בארץ כנען וכמהלך שיעשה את משפחת יעקב לעם. המקום האחרון שיוסף שהה בו בארץ ישראל היה הבור הריק, וממנו הוא נלקח למסע אל מצרים, ובה הוא עתיד לטפס אט אט עד לשלטון.

»»
בעוד יוסף התקדם לעבר אחיו בשדות עמק דותן, תכננו אחיו כיצד ייפטרו מהאח הקטן שגונב מהם את תשומת ליבו של האב. כשיוסף הגיע אליהם, יצאה התוכנית הזדונית לפועל: האחים זרקו את יוסף אל אחד הבורות הרבים שנתנו לדותן את שמה
 ««

עמק דותן. צילום: צלמירי

בעוד יוסף התקדם לעבר אחיו בשדות עמק דותן, תכננו אחיו כיצד ייפטרו מהאח הקטן שגונב מהם את תשומת ליבו של האב. כשיוסף הגיע אליהם, יצאה התוכנית הזדונית לפועל: האחים זרקו את יוסף אל אחד הבורות הרבים שנתנו לדותן את שמה. לאחר זמן מה, עברה בעמק אורחת ישמעאלים שבאה מן הגלעד. סיפור זה מציג בפנינו שוב את החיבור הנפלא בין הגיאוגרפיה והמקרא. אורחות ישמעאלים מגיעות אל ארץ ישראל ממזרח, מן הגלעד, בדרכן מצרימה וחוצות את עמק דותן

עמק דותן חזר לככב במורשת עמנו במהלך מלחמת ששת הימים, אז התנהל בו אחד הקרבות הקשים במלחמה, וללא ספק הקרב הקשה ביותר בחזית הירדנית (קרב השריון היחיד בחזית זו!) - קרב עמק דותן. על אותו קרב, כתבה המשוררת דליה רביקוביץ' את השיר היפה, הנקרא גם הוא כשם העמק ההיסטורי ששימש תפאורה לסיפור התנכי כמו גם לקרב ההרואי:

בדרך הקדומה שחוצה את העמק ממזרח למערב כדי להתחבר לדרך הים הקדומה שיורדת לאורך השפלה למצרים.

תל דותן. צילום: צלמירי

"שם מכרו האחים את יוסף לעבדות
 שם עלו במישור תמרות אש ועשן
 ובתוך הקמה, התפרש לו הגדוד
 בעמק דותן...
 עמק תבואות וכרם זיתים"...

"וחג שבועות תעשה לך, בכורי קציר חיטים

יעקב גרוס*

שדה חיטה צילום: לאה לקס

הראשונה מבין שבעת המינים שהתברכה בהם ארץ ישראל וגם הראשונה במעלה היא החיטה. חיטת הלחם היא הצמח החשוב ביותר לאדם באזורנו (ואולי בעולם כולו). היא לחמם ובסיס מזונם של מאות מיליוני בני אדם בעולם. זנים שונים של חיטה משמשים לייצור לחם, אטריות, עוגות, דייסות, בירה ועוד...

האדם החל לגדל חיטה, ככל הנראה, כבר בתקופה הנאוליתית, לפני כ-10,000 שנה, תקופה המכונה "המהפכה החקלאית". בתקופה זו, עבר האדם מחיי נוודות, שבהם ניזון מליקוט ומצייד, אל חיי יישובי קבע ואל גידול מזונו בצורה יוזמה.

במשך השנים, פיתח והשבית האדם את חיטת הבר ועשה אותה לחיטה תרבותית. ההבדל העיקרי בין החיטה התרבותית לחיטת הבר הוא בהתנהגות השיבולת אחרי הבשלת הזרעים: בצמח הבר, השיבולת מתפרקת לשיבוליות, וכל אחת מהן נושרת בנפרד. זה מאפשר לחיטת הבר להפיץ את זרעיה ולהצמיח דור חדש. בצמח התרבותי, השיבולת אינה מתפרקת אחרי ההבשלה. עובדה זו היא המאפשרת לאיכר לאסוף את היבול.

החיטה היא גידול החורף העיקרי בארץ. היא נזרעת לפני היורה או לאחריו. לשם הבשלתה, נדרשת לחיטה תקופת גידול ארוכה, והיא מבשילה כחודשיים אחרי השעורה: בפסח מביאים את העומר מראשית קציר השעורים, ושבעה שבועות אחר כך, חל חג שבועות - חג קציר החיטים. ואם בחג קציר החיטים עסקינן, העיר בית לחם - המשמשת תפאורה לסיפורן של רות ושל נעמי, שאותו אנחנו קוראים בשבועות - לא נמצאת במיקום אידיאלי להתיישבות. היא יושבת מעט ממזרח לקו פרשת המים הארצי, בגבול ספר המדבר, ואין בסביבתה מעיינות שופעים. בכל זאת נתייחדה בית לחם, אם נשפוט לפי שמה, כמרכז לגידול חיטה ושעורה. ואכן, פאתי העיר ממזרח גובלים בשדות מישוריים רחבי ידיים המצטיינים בפוריותם - תופעה שהיא נדירה למדי באזור זה.

העיר נמצאת על הגבול שבין האזור שבו אפשר לגדל חקלאות בעל, המסתמכת על גשמים, ובין השטח המיועד למרעה. והדבר רמוז בשמה העברי, בית לחם, המעיד על אפשרות לזריעת דגנים; ובשמה הערבי, בית לאחם (בית הבשר), שמלמד על אפשרויות המרעה. בעונת החורף, משמש כל התחום שממזרח להרי יהודה ועד למצוק ההעתקים שמעל ים המלח אזור מרעה לכפריים מרצועת ספר המדבר שיוורדים בחורף עם אוהלים אל מדבר יהודה. כאשר תם החורף, כל האוכלוסייה עולה חזרה מערבה, המדבר מתייבש,

*מדריך בוגר בצוות בית ספר שדה כפר עציון

בירך בועז את הקוצרים בשם ה', וכאשר בירכו אנשי העיר את בועז לרגל חתונתו עם רות, הם קבעו: "יתן ה' את האישה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה" (רות ד, יא). אף החסד של אנשי העיר בית לחם הוא מוטיב מרכזי בסיפורה של המגילה. ראשיתו בחסדה של רות לנעמי חמותה, כשהיא בוחרת להתלוות אליה על אף שאינה חייבת, והמשכו בשעות קצירת השעורה והחיטה בבית לחם - בדאגה הכנה של נעמי לשלומה של רות המלקטת למענה שיבולים בשדותיו של בועז ובחסדו של בועז שמקבל את רות בשדהו במאור פנים ונותן לה ללקט משדהו ביד נדיבה.

גם חז"ל התייחסו לכך כאשר קבעו: "המגילה הזאת אין בה לא טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר, ולא נכתבה אלא ללמדך כמה מתן שכר טוב לגומלי חסדים" (רות רבה, ב). אל הרקע הזה, של אזכרת הבורא ושל גמילות חסדים, נולד בבית לחם בחג השבועות דוד, בנו הצעיר של ישי. בשטחי המרעה ובשדות, הוא קיבל את הכשרתו למלוכה.

תצפית אל בית לחם. צילום: אסיף כהנא

על מגילת רות, כתב המשורר יצחק שלו את אחד משיריו היפים, המדגיש את מעשי החסד ואת דרך הארץ העולים מפסוקי המגילה והמתאימים כל כך לעיר בית לחם:

מגילת רות, מתוך אירוי התנ"ך של גוסטב דורה
 "...ומלקטים אַחֲרֵי הַקּוֹצְרִים
 וְטוֹבְלִים אֶת הַפֶּתַח
 וְצוֹבְטִים הַקְּלִי -
 אִם יִפֶּה הַמְּלַקֵּט דָּיָה.
 וְעֵשֶׂתָה כְּאִפְּהָ שְׁעוּרִים..."

במשך השנים, פיתח והשביח האדם את חיטת הבר ועשה אותה לחיטה תרבותית. ההבדל העיקרי בין החיטה התרבותית לחיטת הבר הוא בהתנהגות השיבולת אחרי הבשלת הזרעים: בצמח הבר, השיבולת מתפרקת לשיבוליות, וכל אחת מהן נושרת בנפרד. זה מאפשר לחיטת הבר להפיץ את זרעיה ולהצמיח דור חדש. בצמח התרבותי, השיבולת אינה מתפרקת אחרי ההבשלה. עובדה זו היא המאפשרת לאיכר לאסוף את היבול

ותושביו חוזרים להיות חקלאים וחוזרים לאזור גידולי הפלחה.

העובדה שבית לחם וסביבתה היו משכן לרועים על גבול המדבר, החשוף לסכנה מתמדת, נטעה ברועים כבר בימים קדומים כוח ואומץ לב והכשירה אותם לעמוד בפני סכנות ואתגרים. אפשר שאין זה מקרה כי דווקא מקרב עיר זו יצא מנהיג עשוי ללא חת שהיה למלך על ישראל. דוד המלך, בן בית לחם, נאלץ להתמודד עם הארי והדוב בשעה שרעה את צאן אביו - מציאות הנובעת מהיותו של אזור בית לחם בספר המדבר, שבו שוכנות חיות הבר. אותו דוד התגעגע לנוף ילדותו בעת שהוא ישב במצודתו בירושלים:

"וַיִּתְאַוּ דָּוִד וַיֹּאמֶר מִי יִשְׁקֵנִי מִיָּמִים מִבְּאֵר בֵּית לָחֶם אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֵי" (שמואל ב, כג, טו). דוד התרפק על זיכרונות ילדותו בבית לחם, עת היה משוחרר מעול המלכות והסתובב עם עדרו במדבר.

בשער העיר, שם נמצא בור המים שאליו דוד התגעגע, נמצאים גם שורשיו המשפחתיים. לכאן הגיעה אם סבו של דוד, רות, כאשר שבה עם נעמי משדה מואב. אל השער ההוא עלה בועז לגאול את רות, ובנוף שדותיה של העיר נכתבה המגילה היפיפייה - מגילת רות. המעיין במגילה יגלה שעל אף שאין בה שום מעשה נס או פלא, וכביכול הקב"ה אינו מתערב במעשיהם של בני האדם השוזרים את סיפורה של המגילה, שמו של האל-דווקא שגור בפיהם של תושבי העיר. כך

על החיטה

יעקב שקולניק*

שדה חיטה קצור ליד נירעם, ארכיון קק"ל

החיטה, משבעת המינים שבהם התברכה ארץ ישראל, היא כנראה סמלו המובהק ביותר של חג השבועות. הצטרפו אלינו לטיול קצר בעקבות תולדות דגן זה - שמתחיל בליקוט חיטה ובקלייתה בתקופה הניאוליתית, עובר דרך המכתש והעלי, סוקר גם את אבני הרחיים וכמובן אינו מדלג על אהרון אהרונסון ועל "אם החיטה". חיטה על קצה הגרגר.

אהבה רבת שנים

האדם זיהה את הערך התזונתי שבגרגרי החיטה ככל הנראה בתקופה הניאוליתית. בני אדם חיו אז מציד ומליקוט מזון, והם אספו את הגרגרים הבשלים ואכלו אותם כמו שהם או קלו אותם באש (גרגרי חיטה קלויים נקראים קלי).

ההשערה היא שהיו מי ששמרו גרגרי חיטה בצד, וכך גילו שהם נובטים לצמחים חדשים. אז חשבו האנשים שבעצם, במקום לחפש גרגרי חיטה, הם יכולים לאסוף את זרעיה ולגדל אותה בעצמם. כדי שציפורים לא יאכלו את הזרעים, הם עשו גומה באדמה, הטמינו בה את הגרגרים וגידלו חיטה. כך החל האדם להיות חקלאי ולגדל חיטה.

חיטת הבר

חיטה היא אכן צמח התרבות העתיק ביותר. ארכיאולוגים גילו גרגרי חיטה תרבותית מלפני כ-12,000 שנה בשרידי מדורות עתיקות בקרן. כן, זו אותה חרן מספר בראשית, העיר שממנה, על פי המקרא, יצא אברהם אבינו. בימינו, זהו כפר בדרומה של טורקיה. ממצאים שנמצאו באתרים מעט מאוחרים יותר לימדו שתרבות החיטה התפשטה לרחבי המזרח התיכון כולו - לטורקיה, לסוריה, לירדן, לעיראק וגם לישראל.

החיטה, משבעת המינים שבהם התברכה ארץ ישראל, היא כנראה סמלו המובהק ביותר של חג השבועות. הצטרפו אלינו לטיול קצר בעקבות תולדות דגן זה - שמתחיל בליקוט חיטה ובקלייתה בתקופה הניאוליתית, עובר דרך המכתש והעלי, סוקר גם את אבני הרחיים וכמובן אינו מדלג על אהרון אהרונסון ועל "אם החיטה". חיטה על קצה הגרגר.

עוד בימים שבהם היה בית המקדש קיים, היו מביאים בחג השבועות את "שתי הלחם" - קורבן מנחת הביכורים, שהוא לחם שנאפה מביכורי החיטה שנקצרה באותה שנה. כבר אז הייתה ברורה חשיבותה של החיטה וחיוניותה למזון ולחיים. כי בלי חיטה אין לחם, וגם אין עוגות...

*עוסק בדיעת הארץ וכותב עבור קרן קימת לישראל, החטיבה לחינוך ולקהילה.

המשלחת במלון בראש פינה. אהרונסון ניצל את הזמן לשיטוט במורדות הדרומיים של נחל ראש פינה, מעל בית הקברות של היום, ודווקא שם, במקרה, מצא את חיסת הבר. מאוחר יותר באותו מסע, הוא מצא את החיסה גם בחרמון.

גילוי אם החיסה היכה גלים בעולם. אהרונסון נעשה מפורסם וקיבל תקציב להקמת חווה לחקר החיסה בארץ ישראל. הוא הקים את החווה המפורסמת בעתלית והוכיח בניסויים שיש קשר בין "אם החיסה" לחיסה התרבותית.

צילום וולטר צדק. ארכיון קק"ל

אהרון אהרונסון ו"אם החיסה"

שני דברים גרמו לכך שאהרון אהרונסון (1876-1919) היה לאיש מפורסם: האחד - הוא היה מאנשי מחתרת ניל"י, שריגלה למען הבריטים כאשר תכננו לכבוש את ארץ ישראל מידי הטורקים; והשני - גילוי חיסת הבר, הידועה גם בשם "אם החיסה", שבזכותו נודע שמו ברחבי העולם. אבל אהרונסון לא היה הראשון. לפניו, מצא את חיסת הבר חוקר אוסטרי בשם תיאודור קוטשי. קוטשי שוטט בעולם, אסף כ-30,000 צמחים והביא אותם למוזיאון הטבע של וינה. בשנת 1865, הוא עלה לחרמון ואסף כמה דגני בר. לחוקרים במוזיאון לקח זמן רב למיין את הצמחים שאסף, ורק אחרי שלושים שנה הם גילו שבין צמחי החרמון הוא מצא צמח אחד קטן של חיסת בר. זו הייתה תגלית עצומה כיוון שאת חיסת הבר אפשר להכליא עם חיסה תרבותית ולהעניק לצומח תכונות של עמידות למחלות ותכונות רצויות נוספות.

עכשיו נותר למצוא אדם שיעלה לחרמון וימצא את אותה חיסת בר. באותם ימים, נמצאה ארץ ישראל תחת שלטון הטורקים, והם לא ראו בעין יפה אירופים שמשוטטים כך סתם בתחומי הארץ ויכולים לשמש מרגלים. המשימה הוטלה על אהרון אהרונסון, מומחה לחקלאות ולבוטניקה, שגר בזיכרון יעקב. כך, בשנת 1905, השתתף אהרונסון במשלחת חקר ראשונה לחרמון, במימון קרן קיימת לישראל, אולם הוא לא מצא את החיסה.

ביוני 1906, יצאה שוב משלחת לחרמון. בדרך, לנה

הדרך אל הלחם / אגדה עממית

איכר אחד חרש את שדהו וכשהתעייף התיישב לנוח. עבר שם זאב, ניגש אל האיכר ושאל: מה אתה אוכל? לחם, אמר האיכר. תן לי חתיכה, אף פעם לא טעמתי לחם. נתן לו האיכר חתיכת לחם והזאב נהנה מטעמה. אני רוצה לעשות לחם, אמר. איך עושים את זה? קודם, קח מחרשה וחרוש את האדמה. ואז יהיה לחם? לא, קודם צריך לזרוע את האדמה. ויש לחם? לא, צריך לחכות לגשם, לתת לחיסה לגדול ולפני שבועות היא תבשיל. ואז כבר יש לחם? לא, אז צריך לקצור ולהביא את השיבולים לגורן. או, ואז אוכלים לחם. עוד לא. צריך לדוש את החיסה, לאסוף את הגרעינים, לטחון אותם לקמח... אה, ועכשיו יש לחם? חכה עוד קצת. צריך לעשות מהקמח בצק, ללוש אותו, ליצור כיכר לחם ולאפות בתנור. ואז סוף סוף יש לחם? כן, אז תחתוך לך פרוסה ותאכל. אתה יודע מה, אמר הזאב. זה קצת יותר מדי עבודה. אני הולך לצוד ארנבת.

הגורן

זריעה ויותר ממנה קציר היו מלאכות קשות, והדרך מחיטה קצורה אל לחם עוד נותרה ארוכה. ראשית, היה צריך להפריד את הגרגרים מהשיבולים. תחילה הפרידו את הגרגרים בעבודת יד על ידי מלילת השיבולים או חביטה בהן במקלות. רק מאוחר יותר, למד האדם את מלאכת הדיש, כלומר: להפריד את הגרגרים בכוח בעלי חיים. הדייש נעשה בגורן - רחבה עגולה שבה סובבו השוורים או החמורים או כל בהמה חזקה אחרת.

בכל כפר, ייעדו מקום מיוחד לגורן. תחילה הניחו את אלומות התבואה בהיקף הגורן והידקו אותן זו לזו ואז הוליכו את הבהמות על האלומות. הדיש נעשה ברגלי הבהמות או באמצעות מורג שהבהמות גררו אחריהן. בסיום הדייש, זרו את הגרגרים ברוח כדי להפרידם מהתבן, ואחר כך ניפו אותם בכברה כדי לנקותם מעפר ומאבנים קטנות.

הדייש חולל מהפכה שכן באמצעותו לא רק שהפרידו את הגרגרים מהשיבולים, אלא גם קיצצו את הקש (קני השיבולים) לתבן שבהמות יכולות לאכול. בהמות אינן יכולות לאכול קני קש שלמים. התבן היה תוצר חשוב לאיכרים, שנזקקו לכוח בהמות כדי לייצר מזון לעצמם.

לעיתים הביאו לגורן צמחי בר כדי לעשות מהם תבן או חומר בערה טוב לתנור אפייה. משפחת האיכר עסקה בעבודות הגורן כארבעה חודשים בשנה ולפעמים אף יותר.

מגרר לקמח

עתה היה צריך לטחון את הגרגרים לקמח, מלאכה שהייתה גם היא מייגעת במיוחד. תחילה חצבו שקע בסלע, הניחו בו את הגרגרים וכתשו אותם במכות אבן. מאוחר יותר, התקינו כלי כתישה, עלי ומכתש, בדרך כלל מבזלת מפני שסלעי בזלת נותרים מחוספסים תמיד ומקלים את פעולת השחיקה. בכלים אלה לא ייצרו קמח, אלא גרגרים גרוסים, ואפשר היה לבשל אותם לדיישה.

טחינת גרגרים ממש התרחשה רק לאחר שהמציאו את הרחיים - מתקן המורכב משתי אבנים שבו היה אפשר לשחוק את הגרגרים לאבקה, כלומר, לקמח. האבן

התחתונה של הרחיים נקראת שכב, והיא אינה זזה. עליה הניחו את הגרגרים. את האבן העליונה, הרכב, הזיזו הלוחך ושוב עד שהגרגרים נשחקו. טחינה בכוח הידיים הייתה מלאכה קשה. בעבודה מאומצת, היה אפשר להכין קמח למאכל יום אחד למשפחה בת חמש-שש נפשות במשך ארבע שעות. מלאכה זו הוטלה בימי קדם על נשים, והן היו צריכות להתעורר באמצע הלילה כדי להכין קמח ולאפות את הבצק לבני הבית לפני שיצאו עם שחר לעבודתם. "קול רחיים ואור הנר", אמר הנביא ירמיהו (ירמיהו כה, י) - תיאור יפה של הווי החיים בעת העתיקה. מאוחר יותר, המציאו כלים משוכללים יותר שניצלו כוחות של בהמות, ומאוחר יותר - טחנות קמח שפעלו בכוח המים. טחנות כאלה, אם עמדו לרשותן כמויות נאות של מים, יכלו לעשות את עבודתן של 500 נשים שטחנו קמח ברחיים של יד. כיום החיטה נטחנת בטחנות קמח תעשייתיות בעלות תפוקה רבה. ואתם - כשאתם נוגסים בכריך או נהנים ממנת פסטה טעימה - זכרו את העמל הרב שנהגו להשקיע בטחינת כל גרגר חיטה.

גן ארכיאולוגי גבעת ישעיהו

במשרדי קק"ל שבגבעת ישעיהו, מוצגים אבני רחיים עתיקות וכלים נוספים שנאספו מרחבי שפלת יהודה ומדגימים היטב את תעשיית המוצרים החקלאיים בימי קדם.

הכניסה ללא תשלום, כל ימות השבוע.

למידע נוסף על הגן הארכיאולוגי:

<https://tinyurl.com/4ayt9u7f>

גישה: הכניסה לגן הארכיאולוגי מכביש בית שמש-בית גוברין (כביש 38), בין סימני ק"מ 8-9, כ-600 מ' מצפון לכביש הגישה למושב גבעת ישעיהו.

הפעלות ברוח חג השבועות

א. אוצר הארץ

ב. איור של ביטויים בנושאי מים וחקלאות

שאר רוח ועניין בדגן

ד"ר שרה'לה אורן*

חשיבות יתרה משדרת המילה "לחם" מעצם היותה מבטאת חיים ופרנסה. ביטויים כגון "להרוויח את לחמו" או "מטה לחם" (ויקרא כו, כו), כמו גם הציטוט: "ואכלתם לחמכם לשבע" (ויקרא כו, ה), מדגישים זאת היטב.

ביאליק מציין את חשיבות הלחם בשירו
"שיר העבודה והמלאכה":

מי יצילנו מרעב?
מי יאכילנו לחם רב?
מי יאכילנו לחם רב?
ומי ישקנו כוס חלב?

לראשונה, הוזכר הלחם בעונש שאדם קיבל לאחר אכילת פרי עץ הדעת: "בַּזְעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט). שורש המילה הוא לח"מ, מלשון לוחמה, מלחמה. זאת משום שכרוך בלחם מאבק הישרדות, מלחמת קיום. בנוסף, מזכיר שורש זה את המילה "הלחמה", שעניינה חיבור בין שניים. ייתכן שיש בכך ביטוי לשילוב בין כוחות טבע וליכולתו השכלית של האדם לעבד את אדמתו ולהצמיח ממנה את לחמו.

על פי מחקרים בוטני-ארכיאולוגיים, התרחשה בעולם לפני כ-10,000 שנה, בעידן הנאוליתית

*מדריכה בכירה בנאות קדומים.

שדה חיטה סמוך ליער המגינים. צילום: ליוי שאנן מתוך אתר פיקיווקי

(תקופת האבן החדשה), מהפכה חקלאית, שהייתה מהפכה משמעותית בתולדות האדם. האדם עבר מהיות נע ונד, צייד ומלקט, להיות אדם המגדל את לחמו ויושב קבע על יד שדותיו ובוסתניו. בשלב זה, ביתו גם בעלי חיים, כמו כלב, כבש ועז, וכן צמחים, וביניהם החיטה. שינוי מהותי זה הביא מהפכה של ממש בגידול האוכלוסייה. התיישבות הקבע הובילה להקמת כפרים, ערים וממלכות, וכמובן לפיתוח מכשירים לעזר, כלי עבודה ומתקנים חקלאיים.

השתלשלות זו מהדהדת היטב בדברי המדרש: כאשר שמע האדם את עונשו, "קוץ ודָרְדַר תִּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג, יח), החל בוכה ובא בטרוניה על היותו נזר הבריאה שאף זכה בכבוד הגדול לכנות את בעלי החיים בשמות. אם, אכן, מקומו כה מכובד, האם הוא אמור להתקיים מעשב השדה, בדומה לחמור? "בשעה שאמר הקב"ה לאדם 'קוץ ודָרְדַר תִּצְמִיחַ לָךְ', זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: ריבונו של עולם! אני וחמורי נאכל באבוס אחד?" לפנינו מחאה אישית ראשונה בעולם: האדם סובר כי הוא ראוי למזון עדין ומשובח יותר! על פי המדרש, שעה הקדוש ברוך הוא לטענה המנומקת והבטיח לאדם לחם כמזון משובח! אלא שכדי להשיג את הלחם, האדם יצטרך לעבוד קשה,

להתייגע ולהזיע: "כיון שאמר לו 'בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם', נתקררה דעתו" (פסחים ק"ח ע"א). למעשה, מדרש זה עוקב בדייקנות אחר קורותיו של האדם על פי המחקר הארכיאולוגי, לפיו החל את חייו כלקט-צייד, הניזון מעשב השדה, ובהמשך עבר להתיישבות קבע, למד לביית צמחים, על כל המשמעות הכרוכה בכך של שינוי אורחות החיים ושל פיתוח טכנולוגי נלווה, וכך הגיע גם אל הלחם.

במדרש אחר, הדגישו חז"ל את המאמץ הבלתי נלאה שעל האדם להשקיע ועד כמה עליו להתייגע כדי לקבל לחם: "כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול: חרש וזרע וקצר ועימר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואחר כך אכל" (ברכות נח ע"א). 11 פעולות מייגעות המתבצעות בשדה, בגורן ובבית, פעולות המצדיקות את הבטחת האל לאדם: "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט).

לראשונה, הוזכר הלחם בעונש שאדם קיבל לאחר אכילת פרי עץ הדעת: "בְּזַעַת אֶפֶיךָ תֹאכַל לֶחֶם" (בראשית ג, יט). (שורש המילה הוא לח"מ, מלשון לוחמה, מלחמה. זאת משום שכרוך בלחם מאבק הישרדות, מלחמת קיום. בנוסף, מזכיר שורש זה את המילה "הלחמה", שעניינה חיבור בין שניים. ייתכן שיש בכך ביטוי לשילוב בין כוחות טבע וליכולתו השכלית של האדם לעבד את אדמתו ולהצמיח ממנה את לחמו

חיטה לקראת הבשלה, ארכיון נאות קדומים

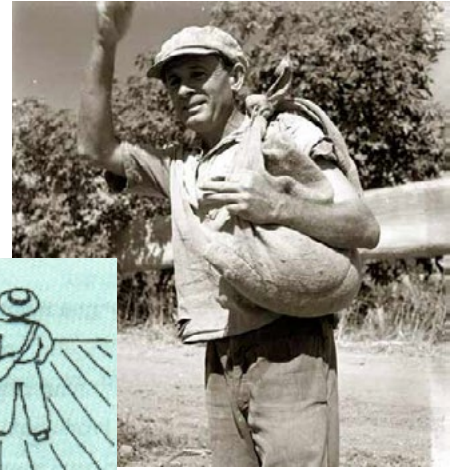
על החשיבות שבגידול עצמי של חיטה ועל העידוד לעשות כן, יעידו דבריו של רבי אחאי, שהשווה בין מזונו העיקרי של התינוק, חלב משדי אמו, לבין גידול עצמי של חיטה: "הלוקח תבואה מן השוק למה הוא דומה? לתינוק שמתה אמו ומחזירים אותו על פתחי מיניקות אחרות ואינו שבע... האוכל משלו דומה לתינוק המתגדל על שדי אמו" (אבות דרבי נתן לא, א). הפסוק הידוע בתהלים: "הִזְרְעִים בְּדִמְעָה בְּרָנָה

יִקְצְרוּ הַלֹּחֶף יִלְךְ וּבָכָה נִשָּׂא מִשָּׁךְ הַזֶּרַע בֹּא יְבוֹא בְרָנָה נִשָּׂא אֶלְמִתָּיו" (תהלים קכו, ו-ו) מלמד על פער התחושות בין שלב הזריעה, הכרוך בדמעה, לבין שלב הקציר השמח: בכי וחשש פוקדים את החקלאי בעת הזריעה, כאשר עליו לגרוע מן האסם, מן המלאי המצוי שם, מהמזון למשפחתו, כמות גרעינים מכובדת כדי לטמון אותה באדמה, והוא אינו יודע: האם הפעולה תצלח? אם ההשקעה תניב פרי? האם הזריעה מתקיימת בעת הנכונה והאדמה תניב יבול ברכה? זריעה היא השקעה לא בטוחה בארץ כמו ארץ ישראל, יש בה הימור רציני, הטומן בתוכו סיכוי להצלחה כמו גם לכישלון כואב.

על ההשקעה האדירה ועל הסיכון שהאיכר מקבל על עצמו מעידות מילותיו של קהלת, הקורא לא להרפות ולנסות לגדל חיטה שוב ושוב: "בְּבִקְרָה זָרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְלָעֶרֶב אֵל תִּנַּח יָדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֹׁר הַזֶּה אוּ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כֶּאֱחָד טוֹבִים" (קהלת יא, ו). בנוסף, קהלת מתריע מפני תירוצים רבים המזמינים להימנע מהעבודה הקשה ומן הסיכון הכרוך בה: "שִׁמְרֵ רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרֵאָה בְּעֵבִים לֹא יִקְצֹר" (קהלת יא, ה). כלומר, מי שיוצא החוצה ואומר: "היום יש רוח או עננים... לא אזרע", לא יוכל לקצור!

החיטה נחשבה מאז ומתמיד לגידול החקלאי החשוב ביותר! לא בכדי החיטה פותחת את רשימת שבעת המינים: "אֶרֶץ חֹטֵה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח, ח). רשימה חשובה זו, המתארת את תנובתה המרכזית של ארץ ישראל, מופיעה על פי סדר הבשלת היבולים, פרט לחיטה ולשעורה אשר הצטלבו במקומותיהן, זאת מפאת חשיבותה של החיטה לעומת הקשיים בגידול, שמחת החקלאי ביבול שהצליח

להשיג ובתחושת הביטחון ביכולתו לפרנס את משפחתו היא גדולה! שמחה זו באה לידי ביטוי, למשל, בשרי המוכר "מלאו אסמינו בר" (פנחס לנדר).

נושא שק זרעים שאותם יצא לזרות (1920), מתוך:

<https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3955174,00.html>

"מִשְׁךְ הַזֶּרַע" הוא, כנראה, כינוי לשק הזרעים המשוך לחקלאי מן הכתף ועד למותן.

צילום: נאות קדומים

חיטה, בר, תבואה, שיבולת, קמה, אביב, דגן - אלה רק חלק מכינוייה של החיטה. עובדה לשונית המצביעה על מקומה של החיטה בחיי האדם ועל חשיבותה. היבט לשוני זה ניכר גם בשמות בעלי חיים. לדוגמה: רשימת המונחים הקרושים בכלב כוללת: כלב, כלבה וכלבלב. לעומת זאת, רשימת המונחים הקשורים בחמור עשירה יותר: חמור, אתון ועיר. ובמקרה של גמל: נאקה, בכר או בכרה. המסקנה המתבקשת היא, אפוא, שככל שגידול חקלאי, בעל חיים או תופעה מרכזיים בחיי האדם או העם, יהיה המפרט הלשוני של שמותיו, שימושיו ועלבויו עשיר ומגוון. כפי שמציגה החיטה בצורה בולטת.

החיטה נחשבה מאז ומתמיד לגידול החקלאי החשוב ביותר! לא בכדי החיטה פותחת את רשימת שבעת המינים: "אַרְץ חֹטָה וְשֹׁעֲרָה וְגֶפֶן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" (דברים ח, ח). רשימה חשובה זו, המתארת את תנובתה המרכזית של ארץ ישראל, מופיעה על פי סדר הבשלת היבולים, פרט לחיטה ולשעורה אשר הצטלבו במקומותיהן, ואת מפאת חשיבותה של החיטה

רבי אליעזר בן עזריה טען: "אם אין קמח, אין תורה; אם אין תורה, אין קמח" (אבות ג, יז). היזון חוזר מיוחד זה שבין קמח ותורה מסכם יפה את הקשר שבין העולם הרוחני לבין העולם הגשמי; בין העשייה היומיומית לבין התרבות הצומחת ממנה. רק שילוב מאוזן בין רוח וחומר ייספק את המיטב. הדבר בולט גם בסיפור על אודות רבי שמעון בר יוחאי ובנו אלעזר שהתחבאו במערה מפחד הרומאים 12 שנה. בשנים אלו, עסקו בלימוד והגיעו לרמה רוחנית גבוהה ביותר. כאשר הבינו כי הסכנה חלפה, יצאו מן המערה וראו אדם חורש את אדמתו. בתגובה לכך אמרו:

"מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה?"

כל מקום שהסתכלו עליו - מייד נשרף.

יצאה בת קול ואמרה: "להחריב עולמי יצאתם? חזרו למערכתכם".

חזרו למערה וישבו בה שתיים עשרה חודש.

לאחר מכן יצאו שוב" (שבת לג ע"ב).

כלומר, השהות הארוכה בעולם רוחני גבוה שיבשה את דעתם ואת האיזון הראוי בין עשייה לרוחניות. על כן נזקקו לזמן חשיבה נוסף לפני חזרה לקצב החיים הנכון. נסיים במילותיו של המשורר רוני סומק, שבחר גם הוא בחיטה לבטא באמצעותה את תמצית חייו:

עֲדָה חֹטָה מְתַנַּפֵּף עַל רֵאשׁ אֶשְׁתִּי וְעַל

רֵאשׁ בְּתִי.

כְּמָה בְּנְאִלִי לְתֵאָר כֶּךָ אֶת הַבְּלוֹנֵד,

וּבְכָל זֹאת, שָׁם צוֹמֵחַ הַלֶּחֶם שֶׁל חַיִּי.

בְּרֵנָה יִקְצֹרוּ

שקד ויסקין מולוב*

פגישתם של רות ובעז בשדה. ציור יוליוס שונר פון-קארולספלד מתוך אתר ויקיפדיה

"וַתֵּשֶׁב נְעָמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כְלֵתָה עִמָּה הַשָּׂבָה מִשׁוּדֵי מוֹאָב וְהָמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בְּתַחֲלַת קַצִּיר שְׁעָרִים: (רות א, כב). תְּקוּפַת הַקַּצִּיר בַּמְּקָרָא מְבַשֶּׂרֶת עַל תְּקוּפָהּ שֶׁל טוֹב וְשֶׁל רוֹחַב לֵב. עוֹד מִיָּמִים יָמִימָה, שִׁימְרוּ הַצִּיּוּיִים בַּמְּקָרָא שֶׁנֶּאֱמָרוּ בַּהֲקִשָּׁר לַקַּצִּיר אֶתוֹס שֶׁל צְדָקָה, שֶׁל חֶסֶד וְשֶׁל דֹּאגָה לְחֹלֵשׁ שֶׁבַחְבֵּרָה.

עוברת עד שהיא מגיעה לצלחת שלנו. בדיוק בשל כך, נבקש לספר על התהליך שהחיטה עוברת החל משלב חרישת השדה ועד לצלחת, אגב הצגת אפשרויות להנגשה ולהפשטה של הנושא.

לפתיחה ולהצגת הנושא, אפשר להציג כמה מאכלים אשר המכנה המשותף לכולם הוא החיטה. על ידי שימוש בנושא הקרוב לליבם של המודרכים שלנו, אנו יוצרים קרבה והזדמנות להקשבה וללמידה. אפשר גם לערוך פעילות מיון: להביא איתנו עטיפות של מזונות שונים ולמיון אותם - מי מהם עשוי מחיטה ומי לא. דרך המיון, קל יותר למודרכים עם קושי קוגניטיבי להפנים את המידע ולהכניסו למגרה הנכונה במוח.

<p>פסטה</p>	<p>לחם</p>	<p>עוגה</p>
<p>פיתה</p>	<p>פיצה</p>	

אמצעי המחשה עמותת לט"ם

כחלק מרצון לשמר אותה מסורת ואותו אתוס עתיק, אנו בלטם עושים מאמץ לקדם את הדברים צעד קדימה ולהנגיש לא רק את הקציר עצמו, אלא גם את השלבים שקודמים לו ואף את אלו שבאים לאחריו. לפיכך, כתבה זו עוסקת בדרך שבה אנו מנגישים את תהליך הפקת הלחם לאוכלוסיות עם מוגבלויות.

פעילות "מהקציר לפת" שאנו מקיימים מתבצעת בחוות עמק השלום - חווה קסומה הנמצאת בין גבעות סמוך ליקנעם, ובה מתקנים חקלאיים המאפשרים להכיר את המלאכות החקלאיות השונות. המתקנים כולם נגישים ומותאמים למבקרים שלהם מגוון מוגבלויות.

מעטים הם האנשים המקדישים מחשבה יתרה לחשיבותה של החיטה בחייהם ולתהליך שהיא

*רכוזת פרויקטים בעמותת לט"ם / נגיש להכיר. כותרת המאמר לקוחה מתהלים ככו, ה.

מחרשה, נדגים שימוש במחרשה ונלווה את התהליך בהסברים בשפה המותאמת לרמת הקבוצה וליכולתה. לאוכלוסיות אשר מתקשות בזיכרון לטווח קצר או ארוך, נלווה את התהליך בלוח או בכרטיסיות בעלות רצף מארגן המציגות את השלבים השונים שהחיטה עוברת מהשדה ועד ללחם. כרטיסיות ובהן ציור התהליך יכולות לסייע לאוכלוסיות עם חסרים בעיבוד קוגניטיבי ועם קושי בהבנת תהליכים המורכבים משלבים. המחשות אלו מסייעות גם לאוכלוסיות עם לקות שמיעה, למשל, כיוון שהן מאפשרות הסתמכות על חושים תומכים נוספים, אשר לרוב מחודדים יותר באוכלוסיות אלו.

לאחר מכן, נמשיך לשלב הזריעה. כחלק מההתנסות, אנו מדגימים כיצד מפרידים את הזרע מהשיבולת, כיצד הטמינו בעבר את הזרעים בגומות באדמה וכיצד היום מכוונות מבצעות את התהליך ביתר קלות. זריעה היא סמל להשקעה לטווח רחוק, ופסוקים ופתגמים רבים נכתבו ברוח זו, כגון: "הזורעים בדמעה ברינה יקצורו" (תהלים קכו, ה). פעמים רבות, תהליך ההנגשה הוא תהליך השקעה לטווח רחוק. אינך יודע איזו המחשה ואיזה הסבר יגעו באדם שמולך, ולפעמים לוקח זמן לזרעים שזרעת לנבוט ולהבשיל. אך ההשקעה הרבה ניכרת ומשתלמת לטווח רחוק.

אבות אבותינו הקדישו לקציר החיטה ימים רבים, ואף חגגו זאת בשני חגים חשובים: פסח ושבעות. בפסח חגגו את הבשלת החיטה, ובשבעות את תחילת קציר החיטה. מכל קצות הארץ היו מגיעים לירושלים ומביאים את היבול הראשון והטוב ביותר (שנקרא גם ביכורים), ובדרך מנגנים, שרים ורוקדים ושמחים על היבול של אותה שנה. גם במהלך ההדרכה וההנגשה, אנו מנסים

מכאן נמשיך להיכרות עם החיטה עצמה. איך נוכל להוביל אוכלוסיות בעלות יכולות שונות לחקירה מונחית של צמח החיטה באמצעות החושים? לשם כך אנחנו מחלקים לכל אחד מהמשתתפים שיבולת חיטה ומאפשרים לו להכיר אותה בעזרת חושים שונים. אנו מבקשים מהמשתתפים להתבונן בחיטה ולהבחין בחלקים השונים האופייניים למשפחת צמחים זו. באמצעות חוש המישוש, אפשר לחוש בצורה הגלילית של הגבעול ולשים לב כי הוא חלול. נוכל גם להבחין בתפרחת ולהסביר כי בכל חיטה יש בעצם כמה גרגירי חיטה. ניתן למודרכים להפריד ולחקור את התפרחת ואף לטעום גרגר חיטה. לקבוצות בעלות יכולת הבנה קוגניטיבית נמוכה, נמקד את החקירה בתפרחת ובגבעול. נראה למודרכים כי הגבעול חלול כמו קש, ונוכל להדגים שתייה דרכו.

אחרי שהמשתתפים מכירים את חלקי החיטה, הם יכולים להמשיך ולהתמקד בגרעין. יחד אנו מתבוננים בו ומגלים כי הוא עגול, זהוב וחזק. מה זה אומר? הצבע הזהוב מגלה לנו שהחיטה כבר בשלה ואפשר להכין ממנה קמח!

אמצעי המחשה עמותת לט"ם

תהליך הבשלת חיטה

לוחות תקשורת בנושא חיטה מגשרים על חסרים בהבנה ובהבנה שפתית ומספקים אפשרות לתקשורת תומכת חליפית.

אמצעי המחשה עמותת לט"ם

מחריש לקציר

אין טוב ממראה עיניים, אך מה טוב יותר מהתנסות להבנת התהליך? כדי להמחיש את התהליך וכדי להסבירו בצורה הנגישה ביותר, אנו משתמשים בהדגמות ובהתנסויות רבות ככל האפשר. הנגשה מוגדרת כתהליך של עשיית הסביבה לפשוטה, ברורה, מובנת וחד משמעית. הנגשה פיזית אינה מספיקה, ולכן אנו משתמשים גם בהנגשה קוגניטיבית, אשר כוללת כמה ממדים, כמו: תקשורת ברורה, מידע פשוט, הבניה של תהליכים פשוטים (על פי המכון הישראלי להנגשה קוגניטיבית). כך, לדוגמה, נוכל להציג את שלב החריש בכמה אופנים: נציג תמונה, נציג

מתוך ויקיפדיה ("נחלת הכלל")
צייר: גבהרד פוגל

גורן, "ותלקט בשדה עד הערב ותחבט את אשר לקטה ויהי כאיפה שערים" (רות ב, יז).

יכולות קוגניטיביות נמוכות, אנו חוזרים ומזכירים את השלבים השונים. מקבוצות עם יכולות קוגניטיביות גבוהות, אנו מבקשים לסדר את הפעולות על פי רצף נכון.

אנו מבקשים מהמשתתפים להציע הצעות כיצד אפשר ליצור קמח מגרעיני החיטה שבדדנו בעבודה קשה וממושכת. לאחר שאנו שומעים תשובות, אנו מציגים לקבוצה את מתקני הטחינה השונים ומסבירים על ההיסטוריה שלהם ועל דרך הפעולה של אותם כלים. בהפעלה של אבני ריחיים, שבה מתנסים גם המודרכים, אנו מקבלים בשעה טובה את הקמח המיוחל.

לאחר איסוף הקמח אנו פונים להכנת בצק ופיתות על הסאג' ולארוחה משותפת. בסיום הארוחה ולאחר השלמת התהליך כולו, אנו פונים לסכם את כל השלבים - מחרישת השדה ועד אכילת הפיתות. את סיכום השלבים אנו עושים בשילוב של מתודות שונות, בהתאמה לצרכים המיוחדים של הקבוצה: סיפור, משחק, שימוש באותן כרטיסיות תהליך שאיתן עבדנו במהלך הפעילות ועוד.

התהליך שהחיטה עוברת כיום הוא קטן, אנו מנסים שהתהליך שהמודרכים עוברים יהיה גדול. הרי כבר למדנו ממקורותינו שהנגשתו של שדה בעת הקציר לאלו שידם אינה משגת ומתן אפשרות להנחת לחם על שולחנם יכולים להוביל לתיקון חברתי שגם הפרוע בדמיונות לא היה יכול להעלות: "ישלמון הוליד את בעז ובעז הוליד את עובד ועובד הוליד את ישי וישי הוליד את דוד" (רות ד, כא). ממעשה החסד הקטן, יצא מלך ישראל.

איך נוכל להוביל אוכלוסיות בעלות יכולות שונות לחקירה מונחית של צמח החיטה באמצעות החושים? לשם כך אנחנו מחלקים לכל אחד מהמשתתפים שיבולת חיטה ומאפשרים לו להכיר אותה בעזרת חושים שונים. אנו מבקשים מהמשתתפים להתבונן בחיטה ולהבחין בחלקים השונים האופייניים למשפחת צמחים זו

להסביר, להמחיש ולהדגים את השמחה הרבה שליוותה את התהליך, וכך אנו מובילים את השיבולים לגורן בשירה וברינה. לאחר מכן, אנו מדגימים את התהליך המתרחש בגורן ומאפשרים לקבוצת המודרכים להתנסות בעצמם בתהליך הפרדת גרגירי החיטה מהשיבולת.

טחינה ואפייה

עתה הגענו לשלב הטחינה והאפייה - השלב המרגש ביותר. בשלב זה, אנו מציגים בפני המשתתפים תמונות של השלבים השונים שראינו עד כה. לקבוצות בעלות

הכנת פיתות על סאג'. מתוך ערוץ היוטיוב של "הכלך האבוד"

קוצים ושושנים, מי אתם הקימוש והינבוט?

אמוץ דפני*

שדה קוצים באזור בני עטרות, צילום: אילנה שקולניק מתוך: אתר פיקיוויקי

בספרי התנ"ך, נזכרים שמות רבים של קוצים למיניהם, ורק בודדים מהם מזוהים כיום בוודאות.

כמו שסיכם סנדו דוד:
"זמן הילדות

בקונכיית נפשנו

לאט מתפּיח שירי קוצים."

(סנדו דוד, "יהלם שחור, הלילה", זכרונות, עמ' 50).

בשירה של לאה גולדברג, החוח ממשיך את נבואת הזעם המקראיות. החוח, שהעז ופרח בתנאים קשים, נשאר זקוף על חודי קוציו כנביא זועם הנטוע במקומו. דווקא הצלחתו להתקיים בשממה מכשירה אותו לעמוד בשער ולגלות את חרפת האחרים:

איך בסלע העז לפרח עלי ארץ מכת-צמא,

איך פרח ופרח החוח ויקב את חק-השקממה.

נזירי ואכזר וחוֹח בלא סליחה וללא רחם,

בשקממה יעמד החוח כנביא שגלה חרפתכם.

(לאה גולדברג "החוח, מוקדם ומאוחר", עמ' 17)

אך גם אם לא דייקו המשוררים בשמותיהם של מיני הקוצים, יש ונתרו בשיר עקבות המסייעים לזהות במה מדובר.

הינה כמה דוגמות:

"וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ וְאֶכְלֶתְךָ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה"
(בראשית ג, יח)

"וַיֹּאמֶר גִּדְעוּן לִכֹּן בְּתַת יְהוָה אֶת זִבְח וְאֶת צִלְמַנֶּעַ
בְּיָדִי וְדִשְׁתִּי אֶת בְּשָׂרְכֶם אֶת קוֹצֵי הַמַּדְבָּר וְאֶת
הַבְּרָקָנִים" (שופטים ח, ז)

"תַּחַת הַנֶּעְצוּץ יַעֲלֶה בְרוֹשׁ וְתַחַת הַסְּרַפֵּד יַעֲלֶה
הַדָּס" (ישעיהו נה, יג)

"בֵּין שִׁיחִים יִנְהָקוּ תַּחַת חֲרוּל יִסְפְּחוּ" (איוב ל, ז).

שפע של מיני צמחים קוצניים מתגלה בפסוקי התנ"ך: חוח, חרול, קמוש, ברקן, נעצוץ, צנינים, שמיר, שית, דרדר, סלון וסירה. צליל המילים קוץ - קיץ - קצה כמו מזמין שיר. קוצים, יובש ומות צמחים הם סמלי חידלון מובהקים: "וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ וְאֶכְלֶתְךָ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (בראשית ג, יח). בשירה העברית, זרועים שירי קוצים למכביר, והם מבטאים הלך רוח של סופיות, של אכזבה ושל ייאוש.

*בוטנאי ומשורר ישראלי, פרופסור אמריטוס במכון לאבולוציה ובחוג בביולוגיה אבולוציונית וסביבתית באוניברסיטת חיפה.

פרי הסירה הקוצנית, צילום: דרור פייטלסון, מתוך: אתר פיקיויקי

בין הבוטנאים ניטשה מחלוקת: היו שזיהו את הקימוש המקראי עם הגדילן המצוי או עם הברקן הסורי, בנימוק, הדחוק קמעא, ששניהם צמחים הכובשים מקומות נטושים ושדות מוזנחים וגדלים בהם בצפיפות (יהודה פליקס, עולם הצומח המקראי, 1957, עמ' 290). אחרים זיהו אותו דווקא עם הסרפד של ימינו (זהר עמר, צמחי המקרא, 2012, עמ' 231) אך את הקימוש שבשיר אפשר לזהות דווקא מסיבה בלתי צפויה. התיאור של אסתר ראב - "וַיִּשְׁתַּפֵּךְ כַּחֲלָב עַל פְּנֵי אֲדָמָה" - מרמז לאגדה נוצרית קדומה על צמח שמתאים לתיאור השירי ולמציאות כאחד.

אחד מצמחי הקוצים הנפוצים בשולי דרכים ובשדות נקרא גדילן מצוי. עליו רחבים, שרועים על פני האדמה ומוכתמים בבהרות לבנות-מכסיפות גדולות, כאילו נשפך עליהם חלב. לפי אגדה נוצרית, נוצרו הכתמים הלבנים שעל פני העלים מחלבה של מרים, אם ישו, ומאז הצמח מוקדש לה ונקרא בשם "סיליבום מריום" (*Silybum marium*). סיליבום הוא השם המדעי של הסוג גדילן בלטינית, ושם המין פירושו "של מרים". גם אם לא נקבל את האגדה, הרי הקוץ היחידי שעליו מוכתמים בלבן הוא הגדילן המצוי.

גדילן מצוי, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיויקי

בשירה של לאה גולדברג, החוח ממשיך את נבואות הזעם המקראיות. החוח, שהעז ופרח בתנאים קשים, נשאר זקוף על חודי קוציו כנביא זועם הנטוע במקומו. דווקא הצלחתו להתקיים בשממה מכשירה אותו לעמוד בשער ולגלות את חרפת האחרים

כך למשל בשיר של אסתר ראב:

פֶּרֶץ קִמוֹשׁ בַּחֲמָה
וַיִּשְׁתַּפֵּךְ כַּחֲלָב עַל פְּנֵי אֲדָמָה;
וּבְלִילוֹת יִלְקֶךָ יָרֵחַ
צִלְחוֹת חֲלָב נְעוֹת עַל גְּבְעוּלִים דְּקִים.
וְעַנְנִים יִמְשֹׁכוּ שׁוֹבֵל-לְבָנָם,
יִטְבְּלוּ בְּקֶצֶף קִמוֹשׁ
פּוֹרֵחַ שׁוֹטֵף,
וַיִּשְׁרָקְרֶקֶם יָרְקִים בְּהִמּוֹנִים
יִגְרָרוּ וַיִּלְהֶלְהוּ
וַיִּמְלְאוּ כֶרֶסֶם חֲרָקִים רוֹחְשִׁים
בְּצִלְחוֹת קִמוֹשׁ לְבָנוֹת;
סָגְרוּ יִמְבּוֹטִים עַל קִמוֹשׁ
בַּל יִכְבֹּשׂ גַּם הַחוֹל;
רֵיחַ יִמְבּוֹט רָךְ, נוֹזֵל
וְרֵיחַ קִמוֹשׁ חָרִיף מְזַדְקֵר-
זֶה עַל זֶה בַּדְּבָקוֹת מִתְרַפְּקִים
וַיִּמְלְאוּ רֹחְבֵי חֲמָה
שְׁטוּחָה בְּרִגְבֵיהָ.

(אסתר ראב, שירים, עמ' 19)

לשווא נחפש את הקמוש במגדיר הצמחים או ברשימת צמחי הארץ. לפי המופיע באתר האקדמיה ללשון העברית: 'קמשון' או 'קמוש' הם 'צמח קוצני', וזאת על פי כמה פסוקי תנ"ך שבהם נכתב: "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב. והנה עלה כלו קמשנים כסו פניו חרלים וגדר אבניו נהרסה" (משלי כד, לא-לב). וכן, "מחמד לכספים קמוש יירשם חוח באהליהם" (הושע ט, ו), וגם "ועלתה ארמנתיה סירים קמוש וחוח במבצריה" (ישעיהו לד, יג).

מסע זה אל קוצי אבותינו העלה, אפוא, שלל רב. לבד מן הקימוש, מצאנו גם חרול, סירה וחוח. כיום, זוהתה בוודאות רק הסירה הקוצנית, וכל שאר שמות הקוצים פתוחים להשערות.

ינבוט השדה, צילום: עוזי פז, מתוך: אתר פיקיוויקי

הינבוט הוא, ככל הנראה, אלוף מעמיקי השורש מכל צמחי הארץ. הוא מצטיין בשורשים עמוקים ומסועפים ביותר, שעשויים להגיע עד לעומק של עשרים מטר ויותר. לעקור ינבוט זו משימה קשה, שכן שורשיו הם מעין יער תת קרקעי, שרק קצה קרחונו הירוק מופיע מדי עונה. לכן נחשב הינבוט עשב רע שקשה להיפטר ממנו. בשלהי האביב, פרחי הינבוט מושכים דבורים רבות, וזאת בעונה שבה רוב הצמחים כבר סיימו לפרוח. בשל פריחתו המאוחרת, נחשב הינבוט צמח דבש חשוב, וזאת למרות הפרחים הקטנים ומעוטי הצוף. המשורר משה דור, בשירו "ינבוט", דייק אפוא כחוט השערה בכל הפרטים, וכל כוונותיו, הגלויות שמעל האדמה והסמויות שמתחתיה, נפרשות לפנינו כספר הינבוט הפתוח לרווחה.

רוב השיחים ירוקי העד בארץ מחזיקים מעמד בקיץ הודות לצמצום הנוף הירוק כתוצאה מנשירת עלים חלקית או הודות להופעתם של עלי קיץ קטנים במקום עלי החורף שנשרו. השיחים הפעילים בקיץ נראים דהויים, וממש מחכים בחירוק עלים לכל רטיבות. לעומתם, הינבוט, גם בשיא עונת היובש, הוא כולו רענן וחוגג בירוק, כאילו אינו מחכה כלל לעונת הגשמים.

תופעה חריגה זו בנוף היא מקור הפתגם הערבי "כמו הינבוט אינו מכיר טובה לגשם" (מית'ל אַל-ינְבוּט בְּחַמְלָשׁ לְלִשְׁתָּא גִ'מִּילָה, מִשְׁל הַיְנֻוֹת בְּחַמְלָשׁ לְלִשְׁתָּא חֲמִילָה). הכוונה היא למי שאינו סומך על אחרים שיעשו לו טובות, כמו הינבוט הירוק בשיא הקיץ שאינו מחכה לגשם כשאר הצמחים הנמקים מחוסר מים.

»»
אחד מצמחי הקוצים הנפוצים בשולי דרכים ובשדות נקרא גדילן מצוי. עליו רחבים, שרועים על פני האדמה ומוכתמים בבהרות לבנות-מכסיפות גדולות, כאילו נשפך עליהם חלב. לפי אגדה נוצרית, נוצרו הכתמים הלבנים שעל פני העלים מחלבה של מרים, אם ישו, ומאז הצמח מוקדש לה ונקרא בשם "סיליבום מריום"

««
ומהו הימבוט שנזכר בשיר ("סָגְרוּ יַמְבוּטִים עַל קְמוֹשׁ")? זהו ינבוט השדה - שיח קוצני השוכן באדמות עמוקות בצדי דרכים, בשולי נחלים ובמלחות.

שני הצמחים מייצגים עולמות בוטניים שונים. הגדילן מצמיח עלים רחבים כבר בתחילת החורף. שורשיו שטחיים ותפרחתו סגולה, גדולה ובוהקת, והיא מושכת חרקים רבים באביב. עם הקיץ, נהיה הגדילן לשלד יבש המרשרש ברוח. לעומתו, הינבוט הוא בעל עלים קטנים וירוק כל הקיץ.

ובחזרה לשיר. צלחות החלב והקצף תואמים את לובן העלים של הגדילן. ואומנם, שרקרקים עשויים לבוא ולחמוד את הדבורים הבאות לפרחים. הינבוט עולה וצומח ככל שהגדילן הולך וקומש, וצבעו הירוק-לבן המכסיף מוחלף בירוק לימוני רך.

פריחיהם של שני מיני הצמחים אינם מצטיינים בריח מיוחד. לעומת זאת, עליו הקצרים של הינבוט הם בעלי ריח עדין, בעוד אלו של הגדילן ריחם חריף. שני הצמחים משלימים זה את זה בעונה ובמראה ומתרפקים יחדיו, זה בתורו וזה בתורו, על רגבי החמרה האדמדמים לכסות אותם בירוק שלהם.

אסתר ראב, ילידת פתח תקווה ובת למשפחת איכרים שהתרוצצה יחפה בשדות, הכירה היטב את הצמחים בעונותיהם השונות והתרשמותה היא ממקור ראשון.

"כְּשֶׁרְשִׁי יַנְבוּט אֶת מַעְמִיקָה בִּי וְהוֹלְכָת,

עַד מִי תְהוֹמוֹתַי, לֹא תַעֲקְרִי.

אֶךְ כַּחַם הַיּוֹם כָּל דְּבוּרֵי תַזְמִנָּה סְבִיב פְּרָחֵי-דְבָשׁ,

עֶשֶׂב רַע שְׁלִי."

(משה דור, "ינבוט", מבחר משירי משה דור, עמ' 32)

קוצים וקיץ

חיליק אברג'יל*

גדילן, צילום: איתי פלינט

קשור לקוצים: "כי בערה כאש רשעה שמיר וְשִׁית תֹּאכַל וְתֵצֵת בְּסִבְכֵי הַיַּעַר וַיִּתְאַבְּכוּ גְאוֹת עֵשָׂן" (פסוק י"ז), ואכן שטחים שאינם מעובדים נתפסים בדרך כלל על ידי צמחיית בר, ובקיץ - בעיקר על ידי קוצים. התיאור התנכי והמראה של הקוצים בקיץ מעורר את השאלה מהו תפקידם של הקוצים מעבר להשראה לאיומי הנביאים או לענישת סוררים. בחינה של אזורי תפוצת קוצים מלמדת שאזורים אלו מאופיינים בהיותם יובשניים. אלו אזורים שמרובים בהם הטריפה והרעייה, והקוצים מגנים על הצמח מפני בעל חיים.

התקופה שבה גדלים הקוצים גם היא מלמדת עליהם. באביב ובחורף, כמות העשב הירוק הזמין לטריפה גדולה, ובקיץ מעטה. הקוצים מספקים מנגנון הגנה יעיל בשלב שבו יש מצוקת צומח לאוכלי העשב. כנגד רעייה, פיתחו הצמחים הגנה כימית, ביולוגית וקונבנציונלית. כימית - שמנים אתרים וחומרי ריח הדוחים את אוכלי העשב; ביולוגית - בעלי חיים שחיים על הצמח ומגנים עליו בפועל; קונבנציונלית - קוצים המגנים על הצמח מאכילה.

פיזור הקוצים על חלקי הצמח מלמד גם הוא. בצמחים שונים, כל חלקי הצמח מכוסים בקוצים: גבעול, עלים וזרעים. ברוב הצמחים, הקוצים מגנים על זרעים המופצים לאורך זמן. במקום להפיץ את הזרעים אל הקרקע, הקוץ שומר על עליהם בגופו היבש והקוצי, ותחת המגן הקוצני מפיץ את הזרעים בהדרגה לאורך

לפעמים נדמה לנו שנופי הארץ הם כמו סיפורה של סינדרלה. יופי הנמשך כמה שבועות, כשהגבעות, הרכסים והמישורים נצבעים בירוק והפרחים פורחים, לבלוב מרנין את הלב והאביב המתפרץ נותן את אותותיו בנפש וביציאה למרחבים הפתוחים. ואז מגיע הקיץ - יובשני, מצהיב, קמל, חם ולא מזמין.

במיתולוגיה הכנענית מתואר מות, אל השאול, כמתגבר על בעל, אל הגשם. הוא כולא אותו עד שאשרה, אלת האדמה, מתחננת לאל, אבי האלים, שישחרר את בעל מכלאו. כך הסבירו הקדמונים את היובש ואת הקיץ בשדות.

בסיפור התנכי, מוצאים לא מעט שמות לקוצים: קוץ, חוח, צנינים וברקנים וכן סרפד, נעצוץ, נהלולים ושמיר ושית. בספר שופטים, פרק ח', גדעון מאיים על אנשי אפרים ומציין את העונש על סירובם של אנשי אפרים לסייע במלחמה: "וַיֹּאמֶר גְּדַעוֹן לְכֹן בָּתֵּת ה' אֶת זִבַּח וְאֶת צִלְמֶנֶע בְּיָדִי וְדִשְׁתִּי אֶת בְּשָׂרְכֶם אֶת קוֹצֵי הַמִּדְבָּר וְאֶת הַבְּרָקָנִים" (פסוק ז'). וכך אכן היה. בשובו מהמלחמה במדיינים, העניש גדעון וייסר את זקני אפרים בקוצי מדבר ובברקנים. בהתבוננות פשוטה בברקן, נראה שאכן קוציו דומים לברק, ואולי מכאן נקבע שמו. גדעון העניש בקוצים - אמצעי זמין רוב השנה בבקעת הירדן ובנופי הארץ. גם אצל ישעיהו, בפרק ט', תיאור השממה והחורבן

*סמנכ"ל חינוך וקהילה בחברה להגנת הטבע.

התענו והתייבשו, וסלאח א-דין הממולח והאכזרי עוד הבעיר את השלף, קש השדות תחת רגליהם. בערבו של יום הוכרע הקרב, והדי תבוסת האורחים מאירופה מהדהדים ברחבי המזרח התיכון עד ימינו אלה. מאז ועד היום נכתבו מאות מאמרים שופעי תיזות, הסברים לתבוסתם האיומה של הצלבנים. היום נוסף עוד הסבר קטן. הצלבנים הפסידו, מפני שלא טרחו לצאת ולטייל ברחבי ישראל. הצלבנים לא הכירו את הארץ. הם העדיפו את המבצרים הסגורים והמעופשים על פני מרחבי השדות והכרת הסביבה. הם לא ידעו היכן מקורות המים שבסביבות קרני חיטין. הם לא הבינו את שפת הקוץ שהובער תחת רגליהם. כי מקור הקוץ בא מאותה מילה שממנה בא הקיץ ובה הקץ.

התקופה שבה גדלים הקוצים, גם היא מלמדת עליהם. באביב ובחורף, כמות העשב הירוק הזמין לטריפה גדולה, ובקיץ מעטה. הקוצים מספקים מנגנון הגנה יעיל בשלב שבו יש מצוקת צומח לאוכלי העשב. כנגד רעייה, פיתחו הצמחים הגנה כימית, ביולוגית וקונבנציונלית

כי הקוץ הוא קצה הפרח והקיץ הוא קצה השנה. והם לא ידעו את שיודעים אנחנו - שגם בתוך הקוץ טמון הזרע של העונה הבאה. לפעמים הוא נישא ברוח כמו סבא טוב ולעיתים הוא קודח את עצמו את האדמה, כמו מקור חסידה, אבל לעולם הוא לא מאבד את תקוותו. כי הטבע כולו שלנו וכדי שנהיה אנחנו שלו, אנחנו צריכים לטייל בו" (אברהם בורג, "למה אתם שונאים לטייל?", מוסף הארץ 24.5.1994)

במיתולוגיה הכנענית מתואר מות, אל השאול, כמתגבר על בעל, אל הגשם. הוא כולא אותו עד שאשרה, אלת האדמה, מתחננת לאל, אבי האלים, שישחרר את בעל מכלאו. כך הסבירו הקדמונים את היובש ואת הקיץ בשדות

חודשים ארוכים. הצמח מחובר עדיין לאדמה ואינו מסתכן בפיוזור זרעים בעונה שבה אחוזי הקליטה בקרקע נמוכים. לא רק תפקיד הגנתי יש לקוצים. בימי הקיץ, הקוצים מסייעים לצמח להפיץ את הזרעים. בכמה הדרכות, ניסינו תרגיל: גררנו מגבת ישנה על גבי שביל טיול זה או אחר למשך פרק זמן. לאחר כמה מאות מטרים, התמלאה המגבת בעשרות זרעים שנצמדו בעזרת מנגנוני היצמדות אל המגבת. מנגנוני ההצמדה שבקוצים מסייעים לצמח בהפצת זרעיו לאזורים ולשטחים נוספים. דוגמה נוספת לתפקיד הקוצים היא בצמחייה שהתפתחה במרומי החרמון - צמחייה דמוית כדורים הנקראת צמחייה כרקוצית. צמחייה זו, דמוית כרית, מאפשרת לצמח להתמודד עם רוחות ועם שלגים עזים ומקצרת את זמן הפשרת השלג מעל גבי הצמח.

צפיפות הקוצים והיובש שלהם גרמו לכך שהם אחד הגורמים לשרפות, כפי שמצוין בספר שמות, פרק כ"ב: "כִּי תֵצֵא אֶשׁ וּמִצָּאָה קִצִּים וְנֶאֱכַל גְדִישׁ אוּ הַקֶּמֶה אוּ הַשְּׂדֵה" (פסוק ה'). במשל יותם המפורסם (שופטים ט), מוזכר קוץ האטד הגורם לשרפה: "תֵּצֵא אֶשׁ מִן הָאֶטָד וְתֹאכַל אֶת אֶרְצֵי הַלְּבָנוֹן" (פסוק ט"ו). בשימושי האדם, השתמשו חקלאים בקוצים לסגור פרצות או להגן על תוצרת חקלאית מפני בעלי חיים או מזיקים שונים.

נחתום בקשר שבין קוצים לטיולים. ב-1994, שביתות מורים פגעו בטיולי מערכת החינוך. בתגובה לכך, פרסם אברהם בורג את הרשימה המצורפת, ובה מוסר השכל ולימוד מעמיק מקוצי הארץ:

שבת, הרביעי ביולי 1187. חם בגליל התחתון וחס הרבה יותר בקרני חיטין. קיץ ישראלי צורב, צבאות הצלבנים נערכים ל"אם המלחמות" - הקרב המכריע בינם לבין צבאות סלאח א-דין. הצלבנים חמושים ומפחידים. שריוניהם בוהקים בשמש הקייצית הנוראה. הסוסים עטופים גם הם, מפרסותיהם ועד לאוזנם, מוגנים כביכול מפני פגיעתם של החיצים, המוסלמיים. הלוחמים האירופאים הזיעו בתוך השריון,

מבצע אסותא

אריאל וייס*

ד"ר נמרוד

עם סיומה של מלחמת ששת הימים, הגדילה מדינת ישראל את שטחה פי שלושה. במזרחה של המדינה נוספו שטחי יהודה ושומרון, שהיו עד המלחמה בשטח מדינת ירדן. תשתיות הטרור של אש"ף (בעיקר), שפעלו עד המלחמה משטחי יו"ש, עברו מזרחית לנהר הירדן והמשיכו לפעול מתחומי מדינת ירדן.

צומת ערבה צילום: רוני קניגסברג מתוך אתר פיקווקי

שהתלווה לטיול, ד"ר פסח מיילן. בנוסף, נפצעו 26 תלמידים. פעולה זו בוצעה ימים מספר לאחר פעילות טרור בעיר אילת שבה נפצע קשה נהג המונית אלפונסו בר-אור בוארון. הוא נפטר מפצעיו 39 שנים לאחר מכן, בשנת 2007. מסקנות התחקיר היו כי בשני האירועים צבא ירדן שיתף פעולה עם המחבלים.

בשל רצף האירועים ובשל שיתוף הפעולה בין המחבלים לצבא הירדני, החליטה מדינת ישראל לצאת לפעולת תגמול גדולה כנגד הפתח והפדאיון וכנגד צבא ירדן ולמעשה כנגד מדינת ירדן. החלטה זו התקבלה לאחר שתי ישיבות ממשלה ולאחר שלוי אשכול, ראש הממשלה, אישר לבצע את הפעולה. הפעולה הגדולה הורכבה משתי פעולות: אחת, באחריות פיקוד מרכז בראשות אלוף עוזי נרקיס, התקיימה מצפון לים המלח, בעיירה כראמה שבה שכנה מפקדתו של יאסר ערפאת. השנייה, באחריות פיקוד דרום בראשות אלוף שייקה גביש, התקיימה מדרום לים המלח, בתחנות משטרה ובמפקדות פתח בעיירות א-צאפי ופיפי (פי רפויה). ראש מטה פיקוד דרום, אל"ם אשר לוי, החליף את אלוף פיקוד דרום ישעיהו (שייקה) גביש, ששהה בטיול

צבא ירדן שיתף פעולה עם חוליות המחבלים ששילח יאסר ערפאת, מנהיג הפת"ח שהשתייך לאש"ף. שיתוף הפעולה התבטא בחיפוי תותחי צבא ירדן על נסיגת המחבלים בעת מנוסתם מחיילי צה"ל הרודפים אחריהם וכן בהפגזות ירדניות על יישובים ישראלים ועל מטרות צבאיות כתגובה להפגזות ישראליות שבוצעו בתגובה לפעולות טרור. אירועים אלו התפתחו לתקריות אש נרחבות בין צה"ל לצבא ירדן.

שיתוף הפעולה של צבא ירדן עם המחבלים גרם לכך כי בצה"ל החליטו כי יש לפגוע לא רק במחבלים, אלא גם בצבא ירדן.

ב-18 במרס 1968, התרחש פיגוע באמצעות הנחת מוקש על כביש בסביבות באר אורה. אוטובוס תלמידים מגימנסיה הרצליה, שהיה בטיול באזור, עלה על המוקש. מעוצמת הפיצוץ, נהרגו מדריך הטיול, חנן כלב, ורופא צבאי

*מומנה פרויקטים ותוכניות חינוכיות במנהל חברה ונוער.

<https://laad.btl.gov.il/Web/He/TerrorVictims/Page/Default.aspx?ID=41284>

מסוקי חיל האוויר שהשתתפו בקרב הטיסו את כוח "שפיפון", כוח משימה מיוחד וסודי של סיירת שקד. הלוחמים חגו באוויר מעל זירת הקרב, וברגע שזיהו מחבלים, נחתו סמוך אליהם וניהלו איתם קרב עד לחיסול

שריון 46, גדוד צנחנים 202, כוח "שפיפון" של סיירת שקד ופולגת הנדסה.

כחלק מההכנות למבצע³, יצא סיור מקדים בפיקוד מתן וילנאי (אלוף במיל') ובלוויית קמב"ץ גדוד 46, עמוס לוריאי, במטרה למצוא נתיב חדירה לטנקים מאחר שהקרקע באזור החצייה בנאות הכיכר מאופיינת בבתרונות המקשים מאוד על תנועת הטנקים וכן בסכך הסוף. בנוסף, אורי בראון, מח"ט 401, הכיר את השטחים עוד לפני מלחמת השחרור והעריך כי השטח צפוי להיות בוצי מאוד (בוץ כבד היה הסיבה העיקרית להסתבכות הכוחות בכראמה).

הסיור חצה את הגבול בנאות הכיכר, הקרובה ליעדים, ובאמת הבין כי הדרך בוצית מאוד ולא ניתן להעביר בה טנקים. הוחלט על שינוי ציר התנועה: הכוח יעשה איגוף דרומי, יחצה את הגבול באזור עין חוסוב (חצבה דהיום) ויעלה צפונה כמה עשרות קילומטרים ליעדים.

תא"ל במיל אריה קרן שימש מפקד גדוד 46, ההכנות למבצע התקיימו בעת שהגדוד ישב בגזרת רפיח כאחד מגדודי חטיבה 401 שהחזיקה את כל סיני. מפקד מבצע אסותא היה מח"ט 401, אורי בראון.

הכוח בפיקודו של אריה קרן תפס את משטרת א-צאפי, ואילו פולגת ההנדסה תפסה את משטרת פיפי. הכוחות כבשו את הכפר כמעט ללא התנגדות, ריכזו את התושבים במגרש הכדורגל ומיינו אותם בניסיון לתפוס את המחבלים. פלוגה אחת, בפיקודו של יוסי בן חנן, נסעה צפונה עוד כמה קילומטרים וביצעה חסימה של הכביש מפני כוחות

אשר לוי, צילום: יחידת דובר צה"ל

בחול"ל, ומונה אחראי על הפעולה.

המבצע בעיירה כראמה נקרא בשם הצבאי "מבצע תופת". למרות האבדות הכבדות שנגרמו לארגון הפתח, כ-150 מחבלים נהרגו, מבצע תופת בכראמה הסתיים בחוסר הצלחה של צה"ל. 33 חיילי צה"ל נהרגו, שתיים מהגופות הושארו בשטח ירדן, כמאה נפצעו, מטוס קרב הופל וציווד רב הושאר בשטח ירדן.²

לעומת חוסר הצלחה בכראמה, הסתיים "מבצע אסותא" בהצלחה מרובה והשיג את מטרותיו.

אזור מבצע אסותא, מעובד מתוך: גוגל מפות

מטרות המבצע היו לפגוע בתחנות משטרה ובמפקדות מחבלים בכפרים א-צאפי ופיפי, להרוס בתי מחבלים בכפר ואדי אל חנזירה ולאסוף נשק שלל רב ככל הניתן. הכוחות שפעלו בשטח:מפקדת חטיבת שריון 401, גדוד

¹למעשה, השיג מבצע כראמה מטרה הפוכה מהמתוכנן. כוחם של אש"ף והפתח התחזק ויוקרתם בעולם הערבי עלתה. בני מיכלסון, שחקר את הפעולה, אמר: "המערכה בכראמה חוללה מפנה בכל הקשור לחשיבותו של ארגון פתח ומשקלו בעולם הערבי. מערכת כראמה (נחשבה) בעולם הערבי לניצחון מזהיר. תוך ארבעים ושמונה שעות התנדבו לארגון הפתח כחמשת אלפים איש." (מתוך: אהרן יפה, "מבצע 'תופת': עימות כפול עם הלגיון הירדני ועם ארגוני המחבלים", עלי זית וחרב, ו, תשס"ו).

²מתוך שיחת טלפון שקיים הכותב עם מתן וילנאי ב-13/4.

"שפיפון", כוח משימה מיוחד וסודי של סיירת שקד. הלוחמים חגו באוויר מעל זירת הקרב, וברגע שזיהו מחבלים, נחתו סמוך אליהם וניהלו איתם קרב עד לחיסולם.⁵

בפעילות השתתף כוח מודיעין מיחידה 8200, שנקראה אז יחידה 515. חיילי המודיעין, ארבעה אלחוטנים, השתתפו בקרב רכובים על גבי זחלים (זחל למחצה - רכב המשלב זחלים אחוריים

דרך השלום בערבה צילום: זאב שטיין מתוך אתר פיקיווקי

תגבור של הצבא הירדני. בדרכם, השמידו כמה תול"רים (תותח ללא רתע המורכב על גיפ) של הצבא הירדני.

נאספו כלי נשק רבים כשלל, נעצרו אנשים שנחשדו כמחבלים, ולפנות ערב עזבו הכוחות את השטח. היציאה התבצעה דרך עין הכיכר, במסלול המתוכנן מראש. סך הכול שהו הכוחות בשטח הירדני במשך היום כולו והתנהלו בו באין מפריע עד לשלב היציאה.

וגלגלים קדמיים) שבתוכו מכשירי האזנה ודיבור. במהלך הפעולה, קלטו האלחוטנים התארגנות של מארב תול"ר ירדני, כולל מיקומו המדויק. הצוות ניסה ליצור קשר דחוף עם קצין המודיעין של הפעולה. לרוע המזל, בדיוק באותו זמן, נתקע הזחלים, והאלחוטנים לא הצליחו ליצור קשר ולהודיע על המארב. בתושייה יפה, קפצו החוצה שניים מהאלחוטנים, עצרו את אחד הטנקים באמצע ההסתערות והשתמשו במערכת הקשר שלו לדווח לקמ"ן על המארב. ההודעה הגיעה בזמן, וכוחות השריון נחלצו מהמארב שהוכן להם.⁶

סיכום

ידוע כי קרבות לא מוצלחים מולידים צל"שים, עיטורים רבים והרבה הילה זוהרת מעליהם. הסיבה לכך היא שהמפקדים והחיילים חייבים לגלות אומץ רב ותושייה גדולה דווקא במקרים קשים כדי להיחלץ מהם. במבצע תופת, הפעולה בכראמה, נהרגו כאמור 33 חיילי צה"ל (מתוכם שניים הושארו בשטח ירדן). על הפעולה ניתנו 16 עיטורים: שני עיטורי העוז ו-14 עיטורי המופת. במרשתת קיים חומר רב על המבצע, הכולל תמונות, מאמרים, סרטים ועוד.

מצד השני, קרבות מוצלחים, המתנהלים כמתוכנן ומשיגים את מטרותיהם, לא זוכים לצל"שים ולא לפרסום ולהילה. כזה היה מבצע אסותא. ההכנות לפעולה התבצעו בנוהל קרב סדור ומאורגן. הכנה נכונה וסיור יעיל על הצירים הביאו לשינוי ציר התנועה ומנעו בעיות רבות. בנוסף, ההגעה מדרום הפתיעה לגמרי את האויב, שחיכה להגעה ממערב, מכיוון נאות הכיכר.

ההתנהלות הנכונה והסדורה לצד מיעוט האויב, הן הפדאיון הן הצבא הירדני, גרמו לכך שהפעולה התנהלה בדיוק כמתוכנן. במבצע אסותא לא נהרג אף חייל צה"ל, לא ננטשו טנקים ורכבים בשטח אויב ולא חולק ולו צל"ש אחד. וכדברי אריה קרן: "הלך לנו חלק".

ידוע כי קרבות לא מוצלחים מולידים צל"שים, עיטורים רבים והרבה הילה זוהרת מעליהם. הסיבה לכך היא שהמפקדים והחיילים חייבים לגלות אומץ רב ותושייה גדולה דווקא במקרים קשים כדי להיחלץ מהם. במבצע תופת, הפעולה בכראמה, נהרגו כאמור 33 חיילי צה"ל (מתוכם שניים הושארו בשטח ירדן). על הפעולה ניתנו 16 עיטורים: שני עיטורי העוז ו-14 עיטורי המופת

מטוסי חיל האוויר שהשתתפו בקרב והשמידו רכבים של צבא ירדן היו מטוסי סופר מיסטר צרפתיים מיושנים ולא מטוסי הסקיייהוק האמריקאיים החדישים שהגיעו לחיל האוויר זמן קצר לפני הפעולה. מטוסי הסקיייהוק השתתפו במסדר כנפיים למסיימי קורס טייס שנערך במקביל לפעולה בבסיס חצרים. הסיבה הייתה מדיניות ארצות הברית, יצרנית הסקיייהוק, שאסרה על מטוסים מתוצרתה להילחם בצבא ירדן.⁴

מסוקי חיל האוויר שהשתתפו בקרב הטיסו את כוח

⁴<https://www.iaf.org.il/4694-32928-he/IAF.aspx>

⁵<https://www.shaked424.org.il/category>

⁶<https://www.8200.org.il/he/150/269>

עם ישראל - אור לגויים

טל גרינברג גוזלן*

משרד
פיתוח
(נ)ית

נפלאות ויפות הן דרכי הטבע, אך הטבע יכול להיות גם אכזרי לעיתים. בימים אלה, שבהם נכתב הגיליון, אנו עדים להתרחשויות הקשות אשר פקדו את העמים הטורקי והסורי עקב רעידת האדמה הקשה שמוקדה בדרום טורקיה. גם הפעם, נכונה מדינת ישראל להעניק סיוע מידי לנפגעים.

אוניות השייטת מתארחות במל פיראוס לאחר פעילותן בקאפלוניה, מתוך: אוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים

התיכון לחוש לעזרה בפנינו. באותה עת, סיירו הפריגטות באזור כרתים, כ-12 שעות הפלגה מאזור הרעש. מפקד שייטת 1, אל"ם שלמה אראל, החליט לסור לאזור. בדרך, ניתן לכך אישורו של מפקד חיל הים, האלוף מרדכי לימון.

בסביבה היו ציים נוספים שנקראו למשימות הסיוע וההצלה. עם הגעתן לאזור, פגשו אוניות חיל הים בספינות הצי הבריטי, הצי השישי של ארצות הברית והצי האיטלקי. די מהר הוחלט כי האוניות שלנו יתמקדו באי קאפלוניה ובעיר ארגוסטולי. בשלב זה, לא שככה עדיין רעידת האדמה. תנודות הורגשו, מן המים בקעו קולות רועמים, וצוקים מתנשאים המשיכו להתמוטט אל המים - מחזה מלחיץ ומסעיר. משום שהפריגטות היו קטנות יחסית, הוחלט שהן תכנסנה לתוך מפרץ ארגוסטולי. רק אז התברר שכמות הנפגעים גדולה וכי יש צורך עז במזון ובמים.

תפקידים חולקו בין כלל הציים שפעלו בסביבה. הצי הישראלי העניק סיוע רפואי משמעותי לנפגעים הרבים. על האונייה אח"י מבטח, הוקם בית חולים, ובימים הבאים היא ביצעה כמה גיחות והובילה פצועים לנמל פטרס ששכן במרחק של כשש שעות הפלגה. אח"י משגב המשיכה לעגון במפרץ. צוותה עסק בפינוי ובתובלה בחוף, והאונייה שימשה גם כמרכז תקשורת. אח"י מזנק הפליגה סביב לאי ויצרה קשר עם אנשי הכפרים באמצעות איתותים. צוותה ירד לחופים בסירות, טיפל בפצועים קל ופינה פצועים קשה.

משרד הביטחון, בשיתוף צבא הגנה לישראל, הוציא משלחות חילוץ וסייע בציווד. התרחשות אקטואלית ומצערת זו החזירה אותנו שבעים שנה אחורה בזמן, למדינת ישראל ולחיל הים הצעירים של שנת 1953.

היה זה עוד יום אימונים מתיש שהגיע לסימום בחודש אוגוסט החם. כמו בימי הקיץ האחרונים, התאמנה שייטת 1 גם ביום זה בים התיכון ובים האגאי. מלחי הפריגטות אח"י מבטח, אח"י מזנק ואח"י משגב התפנו לתפוס מעט רוגע ושלווה על רקע הים הכחול והשמש שהייתה תלויה ככדור העומד לשקוע לים וצבעה בכתום את אופק ההרים של איי יוון. לפתע הופרה השלווה, קריאות אס-או-אס נשמעו בקשר ודיווחו על רעש אדמה קשה בעוצמה של 7.2 בסולם ריכטר שמוקדו באיים קאפלוניה, זאקינתוס ואיתקה, באזור מערב יוון. בהמשך, נקלט מברק: "ממשלת יוון החליטה לפנות את האיים זקינתוס וקאפלוניה מתושביהם וקוראת לכלל ציי הים

*רכות הדרכה במוזיאון ההעפלה וחיל הים. פריגטה היא אוניית מלחמה קטנה עד בינונית. אח"י - אוניית חיל ים.

נולד עליה תינוק ושאימו קראה לו מבטחוס. ביום השני למבצע החילוץ, הצטרפה לשלוש הפריגטות הקורבטה אח"י ווג'ווד². היא הגיעה מהארץ והביאה ציוד ומזון טרי. חשוב לציין שהפריגטות שהו באימון בים התיכון זה שבועות מספר, הציוד והאספקה שהיו בהן לא היו רבים, אך החיילים נתנו כל שביכולתם במטרה לסייע לתושבי האי.

כעבור ארבעה ימים של פעילות בקאפלוניה, סיימה השייטת את פעולתה והחלה בהפלגה חזרה לנמל חיפה. בדרך, התבקשו הספינות לעצור בנמל פיראוס.

תחנת איסוף וטיפול ראשוני בפצועי הרעש בחוף ארגוסטולי, מתוך: אוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים

»»
**לפתע הופרה השלווה, קריאות אס-
 או-אס נשמעו בקשר ודיווחו על רעש
 אדמה קשה בעוצמה של 7.2 בסולם
 ריכטר שמוקדו באיים קאפלוניה,
 זאקינתוס ואיתקה, באזור מערב יוון.
 בהמשך, נקלט מברק: "ממשלת יוון
 החליטה לפנות את האיים זקינתוס
 וקאפלוניה מתושביהם וקוראת
 לכלל ציי הים התיכון לחוש לעזרה
 בפינוי**
 ««

ירון ליואי, ששירת באחת הספינות, כתב: "בכל הערב-רב של מדי הצבא השונים, נראו מדיהם האפורים של מלחי אוניות הצי הישראלי, שעסקו בהובלת פצועים מההריסות ומאהלי המעבר אל עבר הסירות השונות שהמתינו לקבלם ולהעבירם לאוניות הישראליות. חוליות אחרות של מלחים ישראליים נראו חוזרים מפסגות ההרים הגבוהים, שדרכיהם נותקו, כשהם נושאים אלונקות עם פצועים והרוגים." ("השייטת חשה לקאפלוניה", מערכות ים, טז, אוקטובר 1953)

במהלך שלושה ימי פעולה, טיפלו צוותי השייטת והעניקו עזרה ראשונה למעל לאלף איש. 283 פצועים קשה טופלו ופוננו לנמל פטרס. על אח"י מבטח, בוצעו עשרות ניתוחים דחופים, ויש המספרים שאף

בית החולים שהוקם על אח"י מבטח לטיפול בנפגעי הרעש. משמאל בלבן, ד"ר יונה אשכנזי, רופא השייטת. תאריך: 13.8.1953, מתוך: אוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים

²קורבטה - ספינת מלחמה קטנה.

הייתה לאיכותו, שבאה לידי ביטוי באנשיו. בדו"ח שהגיש אליים אראל למפקד חיל הים, הוא תיאר זאת כך: "המפקדים גילו מהירות ועוז החלטה, כושר הסתגלות לפעולה בלתי רגילה ובלתי מתורגלת, כישרון אימפרוביזציה ויכולת ביצוע גדולה באמצעים דלים. הפיקוד הנמוך על דרגיו גילה יוזמה, משמעת ללא סייג ומסירות למופת. אי אפשר שלא להעלות על נס את פעולת הסגל

ראש הממשלה דוד בן גוריון מברך את חיל הים בחזרה ממבצע הסיוע לאיי יוון, מתוך: אוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים

"בכל הערב-רב של מדי הצבא השונים, נראו מדיהם האפורים של מלחי אוניות הצי הישראלי, שעסקו בהובלת פצועים מההריסות ומאהלי המעבר אל עבר הסירות השונות שהמתינו לקבלם ולהעבירם לאוניות הישראליות. חוליות אחרות של מלחים ישראליים נראו חוזרים מפסגות ההרים הגבוהים, שדרכיהם נותקו, כשהם נושאים אלונקות עם פצועים והרוגים"

על אף שביוון הוכרז יום אבל לאומי, התקבלו צוותי הפריגטות באהדה גדולה, ומפקד השייטת אף הוזמן לפגישה עם ראש הממשלה היווני. הלה הודה למפקד ולצוותים על פעילותם ועל התרומה הגדולה של הצי הקטן ליוון. בהמשך, זכו משתתפי המבצע להוקרה נוספת בדמות שני אותות מלכותיים שניתנו לאל"ם אראל ולמפקד אח"י מזנק, סא"ל יצחק דביר. בנוסף, אחד הרחובות בעיר ארגוסטולי נקרא "ישראלי".

חיל הים של שנת 1953 היה צי צעיר וקטן ולא מהציים המתקדמים באזור המזרח התיכון, אולם חשיבות גדולה

הרפואי ובראשו רס"ן ד"ר אשכנזי, אשר בשטחי פעולתו הוכיח כושר ארגון, ביטחון וחוסר ליאות מפליא. משמעת ללא סייג, סבילות ומסירות ציינו את עבודת כל אנשי הצוותים. ראויה לציון העובדה שכל אנשי השייטת, ללא הבדל דרגה, חשו באופן טבעי את המשמעות המדינית והלאומית של פעולותיהם ובכל הזדמנות השתדלו להבליט את לאומיותם... המבצע כולו, הקירבה לציים אחרים והשיתוף איתם, החדירו בלב האנשים והמפקדים רגש ביטחון ואמונה ביכולתנו, נתנו תנופה גדולה והעלו את המורל ורגש הגאווה של היחידה לאין שיעור". ("לפניך הים", שלמה אראל, עמ' 175-176)

אנו מזמינים אתכם לבקר עם תלמידים במוזיאון ההעפלה וחיל הים. נספר לכם סיפורי ארץ ישראל היפה, סיפורים על רוח ההתנדבות של אנשי הפלי"ם, שכדברי אלתרמן היו "נושאים עמם עלי שכם". אנשי הפלי"ם נחלצו להציל את אחיהם "שארית הפלטה" ולהעלותם ארצה חרף המחסום הבריטי. נמשיך בסיפורים על ימיו הראשונים של חיל הים, על האמצעים הדלים שעמדו לרשותו לעומת עושר הרוח והעוז של אנשיו הראשונים. נספר על אירועים ועל מבצעים בתולדות החיל, המעידים על הערכים המוטמעים בחיילי חיל הים, ונבקר בספינת הטילים ובצוללת הנמצאות במוזיאון.

משך הפעילות:

שעה ורבע-שעה וחצי. אפשר לשלב בפעילות משחק דיגיטלי תחרותי.

פרטים נוספים:

צרו קשר: 072-2798030 | haapala.mus@gmail.com

הרכבל הראשון והמנהרה הסודית בירושלים

טל בראון*

הנא להחזיר

הכניסה למנהרת הר ציון צילום: טל בראון

הרכבל סיפק פתרון יצירתי להעברת ציוד לחימה, מזון ותרופות ללוחמים הנצורים בהר ואף לחילוץ נפגעים בעת הצורך. באמצעות הרכבל - שנע על כבל פלדה יחיד באורך של כמאתיים מטר ובגובה של כחמישים מטר מעל גיא בן הינום - היה אפשר להעביר משאות במשקל כולל של עד 250 ק"ג ובמהירות של כשתי דקות מקצה לקצה. זאת הודות למיומנותם של החיילים שעמדו בכל אחת משתי העמדות ומתחו את הכבל בלילה לשם הפעלת הרכבל והנמיכוהו עת לא היה בשימוש שלא ייחשף לעיני האויב הירדני שחלש על השטח מעמדותיו שעל חומות העיר העתיקה. הרכבל אפשר העברת משאות וניוד לוחמים במהירות רבה לאין שיעור מאשר העברתם בתעלת הקשר הרדודה והמאוימת שבה השתמשו קודם להקמתו וקודם לפתיחת מנהרת הר ציון בשנת 1950.

ביום ירושלים ה-54, לפני שנתיים, נחנכה מחדש מנהרת הר ציון בירושלים בטקס מרגש בנוכחות השר לירושלים ומורשת, הרב רפי פרץ, וראש העיר, משה ליאון. לא מדובר במנהרה המנציחה את הלוחם והסייר האגדי מאיר הר ציון ז"ל, ואף לא בחלק מכביש

רבים מתושבי ירושלים ומהמבקרים בה נחשפו במשך השנים לסיפורו של הרכבל הירושלמי הראשון (ובינתיים גם האחרון). מהרכבל היה אפשר לצפות אל הכביש העובר בסמוך לגיא בן הינום ואל ברכת הסולטן. במקום שבו היה, נמצא כיום במוזאון הנקרא על שמו "מוזיאון הרכבל". המוזיאון ממוקם בצמידות למלון הר ציון, הסמוך לסינמטק הירושלמי, למרכז מורשת בגין ולשכונת משכנות שאננים.

הרכבל הקטן והצר קישר בין מוצב הר ציון, שנותר מבודד במזרח העיר, בצמוד לחומה הדרומית-מערבית של העיר העתיקה, למבנה מלון הר ציון כיום, שעמד בגבולה המערבי של העיר ועל הקו העירוני עד ליוני 1967 וששימש את מערך הסיוע ללחימה ולהגנה על הר ציון במלחמת העצמאות.

הרכבל, שזכה לכינוי הסודי "דרך אבשלום", הוקם בדצמבר 1948 הודות ליוזמתו של קצין ההנדסה של חטיבת עציוני, אוריאל חפץ, והודות לכישרונו. חפץ היה דמות מרשימה והוא תרם ופעל רבות למען ביטחון ישראל.

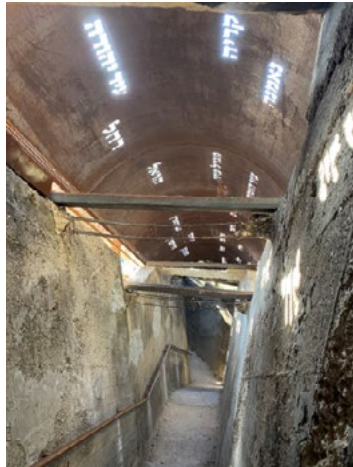
*יועץ אסטרטגי ויוזם שך יוזמות חברתיות ועסקיות.

שחיוניותה של המנהרה נותרה בעינה עד ליוני 1967 -
עד הניצחון ותום המלחמה.

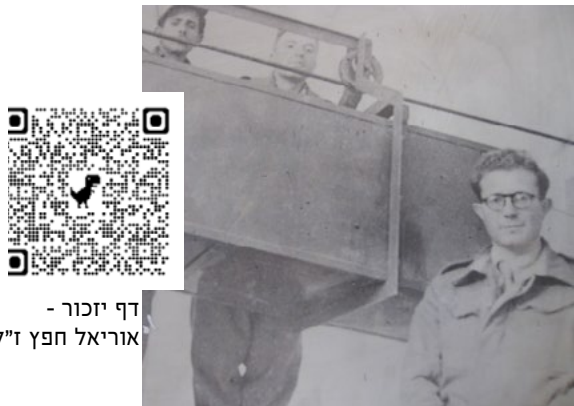
כיום, אפשר לבקר במוזיאון הרכבל בתיאום מראש,
להמשיך משם במורד הרחוב לצומת המרומזר, שם
יתגלה פתחה של "המנהרה הסודית" לשעבר. אפשר
לטפס במנהרה עד להר ציון בשעות שבהן היא פתוחה
ולהמשיך לביקור באתרי ההר בואכה שער ציון והכניסה
לעיר העתיקה.

ההליכה במנהרה אינה מותאמת לכל סוגי המוגבלויות.
היא יכולה להיות מאתגרת מעט, אך בעיקר חווייתית,
ולו רק בשל סיפורה ובשל מטענה ההיסטורית כמו גם
בשל סיפור שיפוצה והכשרתה למבקרים.

לפני הכניסה למנהרה, מוצבים שלטי הסבר וכן נמצא
מקום להתכנסות ולהתרענות קצרה, למתן סקירה
והדרכה טרם העלייה במנהרה. על תקרת הפלדה
החלודה, תקרת המנהרה, נחרתו חלק משבעים
שמותיה של העיר ירושלים, ואור השמש או הפנסים
החודר דרכה יוצר מעין מופע אורות המוקרן על דפנות
הבטון ועל השביל. הסברי המדרוך והאורות שמאירים
המבקרים יוצרים ביקור שכולו מופע אור קולי חווייתי,
מרתק ומיוחד.

גם המדרגות בתוך
המנהרה וחריתות
שמות העיר על תקרת
הפלדה המוארים באור
השמש ומשתקפים על
קירות הבטון.
צילום: טל בראון

דף יזכור -
אוריאל חפץ ז"ל

אוריאל חפץ ליד הרכבל, צילום: דובר צה"ל,
מתוך: ויקיפדיה

באמצעות הרכבל - שנע על כבל פלדה יחיד באורך של כמאתיים מטר ובגובה של כחמישים מטר מעל גיא בן הינום - היה אפשר להעביר משאות במשקל כולל של עד 250 ק"ג ובמהירות של כשתי דקות מקצה לקצה

המנהרות או מנתיבי בגין המקשרים את צפון העיר עם
דרומה בואכה גוש עציון. מנהרת הר ציון היא מנהרה
צרה וקצרה המיועדת למעבר רגלי בלבד. ממנהרה זו
נשתמרו חמישים מטרים בלבד לאחר איחוד העיר בתום
מלחמת ששת הימים. המנהרה נחצבה בשנת 1950,
לאחר מלחמת העצמאות. היא יצאה משכונת ימין משה
ומשכונת שאננים והגיעה עד לגרם המדרגות "מעלות
בני", הקרוי על שם בני מהרשק, שהיה קצין התרבות
של הפלמ"ח והשתתף בכיבוש ההר. משם המשיכה
המנהרה עד הכניסה לבית הספר גובאט שבמורדות
המערביים של הר ציון, שבו שכן המוצב הצבאי.

במקור, נועדה מנהרת הר ציון לשמש תעלת קשר
מוגנת ונסתרת ללוחמים שנדרשו לעבור מחלקה
המערבי של ירושלים למוצב הר ציון שבחלק המצומצם,
הנצור והמכותר ברובו שעל ההר. מתחם זה נותר בידי
מדינת ישראל במזרחה של העיר לאחר שהרובע היהודי
נפל והעיר העתיקה נכבשה כולה על ידי הלגיון הערבי
הירדני בשנת 1948.

עד לחשיפת המנהרה, לשיקומה ולפתיחתה המחודשת
למעבר הולכי רגל, היה מיקומה חבוי בצלע ההר וסיפורה
עלום לרבים מאזרחי ישראל ומתושבי ירושלים. מיקומה
והתוואי המדויק שלה - שהיה נסתר באותן שנים מעיני
צלפי הלגיון הירדני שאיימו לפגוע בכל דמות העולה
בהר ויורדת ממנו, איום שהוסר רק לאחר שחרור
ירושלים מכיבושם בן 19 השנים במלחמת ששת הימים
- נחשף במלואו, נוקה ושופץ וכעת הוא מספר את
מאורעות התקופה, מעניק חוויית טיפוס רגלית לעיר
העתיקה ואף מקצר את הדרך אליה לבאים מכיוון גיא
בן הינום וברכת הסולטן.

התעלה המקורה והממוגנת בטון אפשרה תנועה חופשית
ובטוחה, ודאי יחסית לחלופות האחרות שעמדו לרשות
הלוחמים עד למלחמת ששת הימים, עת שוחררה
ירושלים וחوبرה לה יחדיו. קודם להקמתה, נאלצו
הלוחמים להסתכן בטיפוס חשוף, במידה זו או אחרת,
על ההר - בין טיפוסו במדרגות, בין העפילו בתעלת
הקשר הרדודה ובין התקדמו בשטח הפתוח. גם השימוש
ברכבל המפורסם, שהוקם בימי מלחמת העצמאות, היה
מוגבל לשעות מסוימות ולמשקל משאות מסוים, כך

חום

רב סמל בכיר פרי משה*

מגוייסות חדשות צילום: מתוך אוסף פרטי פרי משה

גיוס יולי 1999
 זוגות עיניים רבות של מתגייסות חדשות, מבוהלות, מתרגשות, מחפשות פנים מזכרות. לשכת הגיוס תל השומר. האבנים כאן יודעות לספר סיפורי גיוס רבים. גיוס של מי שהגיע לכאן בגפו ושל מי שהגיע בלוויית כל בני משפחתו. כך או כך, המעמד מרגש. קל וחומר אם הגיוס הוא לקרבי, לתפקיד לחימה. החששות, ההתרגשות והפחד שמתגנב לו מעוררים תהייה: האם נסיים את השירות הצבאי בשלום ונמשיך להיות בריאים ושלמים גם אחריו? ימים יגידו.

שערי לגיוס נשים לתפקידי לחימה רק שלוש שנים קודם לכן.

החום עומד באיתנו, שמש קופחת מחממת את האבנים, את הקוצים ואת בעלי החיים המסתובבים בחוץ. חתולים מחפשים פינת צל, מותשים מהחום הכבד. לימים יסללו כאן כביש אספלט, והוא ירתח תחת שבט חומה של השמש הצהובה. אך עד אז, הטירונות יחלו בתרגילי זחילה והסוואה על שבילים מפותלים, תלולים, זרועים חצץ. על שבילים אלו תעבורנה ניידות המשטרה והטלטוליות, אותן משאיות הנושאות את הטירונים ממקומם אי שם אל תוככי מתקן האימון המרוחק, המדברי.

דבורים חרוצות מלקטות את עמל יומן מתוך "צפרדעים" - אותם פחי ענק ירוקים המכילים פסולת ושבדרך כלל פתוחים וגועשים. לעת ערב, שקיעות לוחשות, רוח קדים מנשבת, החום עדיין עומד בעינו. בצמוד לגדר, עדר כבשים מלכות עשב ופועות בקול, מוסיפות קולן לקולות הירי המשביתים את השקט המדברי. חם.

מכמש, 14.7.1999

המגוייסות הטירות הגיעו לבסיס מכמש להכשרה של חצי שנה כמעט. חום יולי אוגוסט לא פסח גם על היישוב מכמש שבבנימין, הצמוד לבסיס האימונים של משמר הגבול, החיל של משטרת ישראל - שפתח את

*מדריכה בבית המורשת של משטרת ישראל. משה התגייסה למשמר הגבול בשנת 1999, בגיוס הלוחמות החמישי של החיל, ושירתה כלוחמת וכמפקדת כיתה במשך תשע שנים.

בסיס מכמש צילום: מתוך אוסף פרטי פרי משה

של החיל. מבנים אמיתיים, כאלו שבנויים בלוקים, תופסים את מקום האוהלים ומשווים למקום מראה עירוני מעט. קרבתו היחסית של הבסיס למרכז הארץ והתחבורה הציבורית הנוחה יחסית מיצבו אותו כחלק מהמורשת של שוטרי החיל, אך לא רק שלהם. יחידות משטרה שונות מהאזור נהגו להתאמן בו ולהכשיר בו את לוחמיהן לעוד תקופה מאתגרת. והם עוד טרם ידעו כמה מאתגרת תהיה התקופה שלפניהם, כמה שוטרים ייפגעו בטרור העתיד להגיע... אך בינתיים, החום מזכיר להם את העמידה הממושכת במחסומים, עמידה ערנית על המשמר. החום מתיש, מעייף, מצמיא. ובניידות דאז - מזגנים אין. מאווררים קטנים חוברו בצורה מאולתרת למצת הרכב כדי לאפשר קצת אוויר לנשימה ליושבים בקדמתו. היושבים בירכתי הגיפ, העשוי פוליקרבונט, מסתפקים במשבי הרוח שנכנסים מחלון הגיפ בעת נסיעה. משימות רבות עוד ניצבות לפניהם. ממש ברגע זה, מתקיימת הפגנה ברחוב השלום, מפרה את השקט של שעות הצהריים. השוטרים מוצאים עצמם נאלצים לבצע מעצרים בצוהרי היום החם. השמש אינה חוסכת שבטה. מעל שורה של עצי ברוע, מביטה ציפור בודדת בנעשה. שוטר שזה עתה הצליח להחזיר את השקט על כנו ברחוב מרובה החנויות נושם נשימות עמוקות. כמה בעלי עסקים נושמים שוב לרווחה, והתנועה חוזרת לסדרה. ככה זה כשאתה שוטר. אחריות רבה מוטלת עליך. והשמש והחום? הם, ללא רחם, מותחים איברים ונשואים.

חם מאוד.

באותם ימים, היו מזגנים רק במקומות מסוימים במשטרת ישראל, בדרך כלל בחדרי ישיבות, וטרם נרכשו מזגנים לכיתות הטירונים. נאלצנו לשבת בכיתות חמות, חמות עד מאוד. גג האזבסט שמעל ראשנו התחמם והזכיר לנו שאנחנו כאן בראש כואב עד להתפקע. בין שיעור עיוני על נשק קל לשיעור עזרה ראשונה ולהסבר על בניית מחסום ועל תפקידי המשטרה, ניתנות "הפסקות" קצרות לצרוך "ריענון": יש להקיף את כיתות האזבסט החמות בריצה כדי לא להירדם מהחום הכבד במהלך השיעור. הזיעה הניגרת בהחלט אינה מאפשרת להירדם...

אוגוסט 2000

בעוד כחודשיים יתחיל גל פיגועי טרור. האינתיפאדה השנייה, יקראו לגל זה לימים, או מאורעות אוקטובר 2000. אבל עד אז, שלוהו ושקט יחסי שוררים. דבר אינו מבשר את שעומד להתרחש. שגרה מבורכת של עשייה ברוכה.

בבסיס האימונים של משמר הגבול, עוד קורס מפקדי כיתות מתחיל את הכשרתו. "מחזור י"ג", כך אמרו להם, לשוטרי ההכשרה, בניסיון ליצור גאווה יחידה. חום יולי אוגוסט לא פסח גם על הבסיס החילי, מקור גאותו

**דבורים חרוצות מלקטות את
עמל יומן מתוך "צפרדעים" -
אותם פחי ענק ירוקים המכילים
פסולת ושבדרך כלל פתוחים
וגועשים. לעת ערב, שקיעות
לוחשות, רוח קדים מנשבת,
החום עדיין עומד בעינו. בצמוד
לגדר, עדר כבשים מלחכות
עשב ופועות בקול, מוסיפות
קולן לקולות הירי המשביתים
את השקט המדברי**

משמר הגבול הוא החיל המבצעי של משטרת ישראל. לוחמות ולוחמים בעלי רצון ותעוזה משרתים לצד כחולי המדים ונהיים פעם אחר פעם לגיבורי המדינה בעת היתקלויות כאלו ואחרות.

החיל, שהוקם בשנת 1953 כחיל רשמי, החל את דרכו בצבא ההגנה לישראל כ"חיל הספר" ארבע שנים טרם

הלוהט. אנו, בבית המורשת של משטרת ישראל, מופקדים לתעד, להנציח ולשמר עבודת קודש זו. אנו משמרים את הזיכרון הארגוני לא רק למען דורות השוטרים הבאים שילמדו מאחיהם קודמיהם לתפקיד, אלא גם למען דור ההמשך של המדינה, שהרי ידוע שההיסטוריה של המשטרה שזורה בהיסטוריה של המדינה, בבחינת הא בהא תליא. אחריות זו המוטלת עלינו מביאה אותנו לפתח, לחקור ולשמור תמידית את אותם אירועי עבר למען דור העתיד. רוצים לדעת עלינו עוד דברים מעניינים? אתם מוזמנים להגיע אלינו, לבית המורשת של משטרת ישראל, להתרשם מהמוצגים, להירשם לסיורים, וכל זאת ללא עלות (אך בתיאום מראש).

משימות רבות עוד ניצבות לפניהם. ממש ברגע זה, מתקיימת הפגנה ברחוב השלום, מפרה את השקט של שעות הצוהריים. השוטרים מוצאים עצמם נאלצים לבצע מעצרים בצוהרי היום החם. השמש אינה חוסכת שבטה. מעל שורה של עצי ברוש, מביטה ציפור בודדת בנעשה. שוטר שזה עתה הצליח להחזיר את השקט על כנו ברחוב מרובה החנויות נושם נשימות עמוקות

בסיס מכמש צילום: מתוך אוסף פרטי פרי משה

הקמתו, אך ההסתננויות הרבות ממדינות אויב הביאו להחלטה להקים את החיל כחיל בתוך המשטרה. לשוטרים ולשוטרות במדים הירוקים יש סמכויות זהות לחלוטין לשאר השוטרים, וניתנת להם תוספת מיוחדת של הכשרת לוחם ולוחמת. כך, בנוסף להכשרתם לפעילות משטרתית שגרתית, הם מוכשרים לטפל באירועים הדורשים ידע מבצעי בלחימה בשטח בנוי, בטיפול בהפרות סדר ובאירועים ביטחוניים נוספים. ככל שוטרי משטרת ישראל הפרוסים ביחידות שטח רבות, גם שוטרים ושוטרות במג"ב מתמודדים בין היתר עם פגעי מזג האוויר הקיצוני.

עבודת השוטרים היא שליחות למען המדינה ותושביה. שוטרים נדרשים להיות ערניים גם בקיץ הים תיכוני

משמר הגבול הוא החיל המבצעי של משטרת ישראל. לוחמות ולוחמים בעלי רצון ותעוזה משרתים לצד כחולי המדים ונהיים פעם אחר פעם לגיבורי המדינה בעת היתקלויות כאלו ואחרות

צועדות לבסיס צילום: טל זכריה

אתר: www.policemuseum.org.il

דואל: moreshet@police.gov.il

טלפון: 02-5788263

פייסבוק: בית מורשת משטרת ישראל

אילן החיים - במקום להתווכח על איך ללכת, לשים לב להולכים

עינט קרמר*

משתתפי מסע לעובדה ולשומרה - חוויה חקלאית חינוכית
צילום: דוברות השומר החדש

הסיפור מהדהד בחוזקה בימים אלו, כפי שאבקש להראות כאן. וזו לשון המעשייה:

כי פעם אחת הייתה קבוצה של בני אדם, שהיו חוקרים ודורשים - הנה לכל חיה יש לה צל מיוחד, ורק באותו הצל היא רוצה לנוח. וכן יש צל מיוחד לכל חיה וחיה, כי כל חיה בוחרת לה איזה צל, ורק באותו הצל המיוחד לה היא רוצה לשכון. וכן לכל עוף ועוף יש ענף מיוחד, שרק באותו הענף הוא רוצה לשכון. על כן חקרו אם אפשר למצוא אילן כזה, אשר בצלו ישכנו כל החיות. שכל החיות יבחרו בו וירצו לשכון בצל זה האילן, ועל ענפיו ישכנו כל ציפורי השמים.

וחקרו שנמצא אילן כזה. ורצו ללכת אל האילן כי אין לשער את העונג המופלא שיש שם אצל אותו האילן, כי יש שם כל העופות וכל החיות. והחיות שם אינן מזיקות. וכל החיות והעופות מעורבים יחד וכולם שמחים ומשחקים שם יחדיו, ובוודאי תענוג גדול מאוד להיות שם ליד האילן.

וחקרו להיכן צריכים ללכת כדי לבוא אל אותו האילן, ונפלה ביניהם מחלוקת על כך. כי זה אמר, שצריכים ללכת לצד פלוני למזרח, וזה אמר למערב, וזה אמר לכאן, וזה אמר לכאן - עד שלא היו יכולים להכריע לאיזה צד צריכים ללכת כדי לבוא אל האילן.

הימים של תקופת קבלת התורה, של חג הביכורים וחג השבועות, מרכזים את תשומת ליבו של החקלאי בעצים שלו ובפרי העמל שמבשיל במטעיו ובשדותיו. המבט המופנה אל פלאי הצמיחה ואל סודותיה לצד הסערה החברתית שעוברת עלינו בימים אלו בארץ מספקים שתי סיבות מצוינות לחזור לסיפור עתיק ורלוונטי של רבי נחמן: "מעשיית העץ והדרך". זהו סיפור המובא בתוך סיפור המסגרת המפורסם "שבעת הקבצנים" - סיפור המתאר אילן פלאי ואת הניסיון האנושי להעפיל אליו.

*מנהלת חינוכית בארגון השומר החדש.

טקס סיום המסע החינוכי ליד אנדרטת אלכסנדר זייד. צילום: דוברות השומר החדש

וטורחים שיהיו בהם גם כן המידות הנ"ל, כדי שיהיו כולם ראויים לבוא אל האילן.¹

וכן עשו. ויגעו וטרחו עד שהיו כולם אלו המידות הנ"ל. וכשבאו כולם לאלו המידות, חשבו כולם בדעה אחת והסכימו כולם על דרך אחת ללכת בה אל האילן.

הסיפור פותח בתיאור של קבוצת אנשים ששמו לעצמם למטרת חיים לגלות כיצד אפשר לחיות בהרמוניה. כידוע, כל מין של חיה ועוף זקוק לתנאים אחרים כדי לשגשג ולפרוח, כמונו ממש. עמדה לה אותה קבוצת אנשים ושאלה את עצמה: האם יש מקום שבו כולם מרגישים בבית, כולם נמצאים במיטבם, במקום הנוח שלהם, מקבלים את ה"צל" של עצמם ואחרים את שלהם גם יחד, מוצאים ענף לשבת עליו בטוחים?

הבשורה הטובה - יש מקום כזה. הבשורה הפחות טובה - בני אדם אינם נמצאים שם.

אלא שכדרכם של בני האדם, בעודם מבקשים הרמוניה, הדבר הראשון שהם עושים זה לריב. וכך מתפתחת מריבה על אודות הדרך הנכונה להגיע אל היעד. האחד אומר ימין, האחר שמאל, ומכאן לשם - במקום להתקדם הם נתקעים במקום.

לא ידוע באיזה שלב של הוויכוח הגיע החכם המסתורי וכמה זמן הייתה חבורת האנשים "משותקת" מעשייה חיובית ועסוקה במחלוקת, אבל הוא הגיע ואיתו סוד: השאלה האמיתית אינה מה הדרך להגיע אל האילן הפלאי, אלא מי יכול להגיע אליו. לאילן יכולים להגיע רק אנשים המחזיקים במידות נפש של יראה, אמונה ואהבה - שלוש מידות שעל פי ר' נחמן מצמיחות אמת. אמת בנוגע למקום שלנו בבריאה, אמת בנוגע לדרך שראוי להתנהל בה בעולם. מעניין לראות שלכל החיות

אנחנו נמצאים היום בתקופה לא פשוטה. תקופה לא פשוטה ביחס שבין האדם לבריאה, תקופה לא פשוטה במצב בתוך העם. אני מאחלת לנו שנלמד מסיפורו של ר' נחמן על כוחה של אחדות, על היכולת שלנו לתרום זה לזה ועל העונג הנפלא של חיים שבהם תומכים זה בזה ולא מאשימים זה את זה. או אז, אולי נמצא את הדרך שלנו לעץ החיים כעם וכאדם

ובא חכם אחד ואמר להם: "למה אתם חוקרים באיזה צד ללכת אל האילן? בדקו תחילה מי ומי האנשים שיכולים לבוא אל האילן. כי לא כל אדם יכול לבוא אל האילן, אלא רק מי שיש לו את המידות והתכונות של האילן. כי האילן יש לו שלושה שורשים - שורש אחד הוא אמונה, והשני הוא יראה, והשלישי הוא ענווה. וגוף האילן הוא אמת, ויוצאים ממנו ענפים. ועל כן אי אפשר לבוא אל האילן, אלא מי שיש בו מידות אלו."

וקבוצה זו של בני אדם, הייתה ביניהם אחדות גדולה מאוד, ולא רצו להיפרד זה מזה, שמקצתם ילכו אל האילן ומקצתם יישארו. כי לא היו כולם ראויים לבוא אל האילן, אלא רק קצת מהם שהיו בעלי המידות הנ"ל. על כן התעכבו כולם. ואלו שהיו צריכים לכך היו יגעים

¹מתוך: סיפורי מעשיות' של רבי נחמן מברסלב, מקור חופשי מזכויות בארון הספרים היהודי שפורסם במקור לפני כמאתיים שנה ומאו יצא באין ספור מהדורות.

משתתפי מסע לעובדה ולשומרה - חוויה חקלאית חינוכית
צילום: דוברות השומר החדש

”למה אתם חוקרים באיזה צד
ללכת אל האילן? בדקו תחילה
מי ומי האנשים שיכולים לבוא אל
האילן. כי לא כל אדם יכול לבוא
אל האילן, אלא רק מי שיש לו את
המידות והתכונות של האילן. כי
האילן יש לו שלושה שורשים -
שורש אחד הוא אמונה, והשני הוא
יראה, והשלישי הוא ענווה. וגוף
האילן הוא אמת, ויוצאים ממנו
ענפים. ועל כן אי אפשר לבוא אל
האילן, אלא מי שיש בו מידות
אלו.”

והעופות כבר יש מקום באילן הפלאי, דהיינו: עולם החי
כבר מקיים יראה, ענווה ואמונה. אבל בני האדם עדיין
אינם שם, עוד יש להם עבודה לעשות.

וכאן טמון, לדעתי, הסוד האמיתי של הסיפור. אותם בני
אדם, שלא יכלו להסכים על הדרך הנכונה לחיים טובים
ומלאים, לא רצו להיפרד זה מזה היות והייתה ביניהם
אחדות גדולה מאוד והסכמה על היעוד המשותף שלהם.
מובן שהיו ביניהם אנשי אמת, שיכלו למצוא את דרכם
אל האילן בכוחות עצמם. אך היו ביניהם גם אנשים
שלא החזיקו במידות הללו. אנשים ספקנים, אנשים
חסרי אמונה, אנשים גאוותנים, אנשים שאין בהם יראת
כבוד לכלום. אך למרות המידות הבעייתיות, היה חוט
של חסד משוך על כולם - הרצון הגדול באחדות. רצון
זה הוא שהשאיר את אנשי האמת להדריך את האחרים
בתהליך הארוך של תיקון המידות. רצון זה הוא גם מה
שאפשר לאחרונים להתמסר לתהליך עד שהגיעו כולם
למידות הנדרשות להגעה לאילן.

או אז נפתחה להם הדרך, והם צעדו בה כאיש אחד
בלב אחד. בסוף הסיפור, לא ברור לגמרי אם החבורה
אכן הגיעה אל האילן הפלאי ומה מצאו שם, אבל בדרך
הם הרוויחו את עצמם, הרוויחו קהילה צומחת ומצמיחה
שלמרות השונות שבין חבריה, יש בה בסיס של אמת.
אנחנו נמצאים היום בתקופה לא פשוטה. תקופה לא
פשוטה ביחס שבין האדם לבריאה, תקופה לא פשוטה

במצב בתוך העם. אני מאחלת לנו שנלמד מסיפורו של
ר' נחמן על כוחה של אחדות, על היכולת שלנו לתרום
זה לזה ועל העונג הנפלא של חיים שבהם תומכים זה
בזה ולא מאשימים זה את זה. או אז, אולי נמצא את
הדרך שלנו לעץ החיים כעם וכאדם.

היום נעשה משהו בלתי נשכח

מסע תנועות הנוער בישראל למרוקו

שלומית רונן-ליבנה וטל מדר*

נשָׁרוֹם עַלְיֵכֶם

בית הכנסת המגורשים, צילום: מועצת תנועות הנוער

אודות המשמעות המיוחדת של הציונות בזהות של יהדות מרוקו ועל שילובה במורשת ובמסורת. נגענו גם בעניין המסורתיות שלח יהודי מרוקו ובחיים המשותפים ליהודים וערבים שהתקיימו במרוקו. מבחינתנו כמועצת תנועות הנוער, ראינו כאן אפשרות למפגש מיוחד בין יהודים לערבים ובין חילונים לדתיים. חשבנו שנצא למסע ונראה קיום של משהו שאינו מובן מאליו.

לא התאכזבנו. נחתנו בקזבלנקה ונסענו למוזיאון יהדות מרוקו. מוזיאון זה הוא מקום מיוחד שמציג את תולדות הקהילה ומפגיש קהלים שונים - יהודים, מוסלמים, נוצרים - לשיח ולפעילות משותפת. במשך שמונה ימים, פסענו ברחובות הערים, נסענו להרי האטלס וחוינו את חופי האוקיינוס. ניהלנו משא ומתן בשווקי מרקש וא-סווירה ושרנו עם פייטן סופי פיוטים יהודיים עתיקים. בכל תחנה במסע, למדנו מפי קובי יפרח (המדריך, איש "כולנא" מרוקו) על אודות היסטוריית הקהילה היהודית ועל ההקפדה על שמירת אפשרות לחיים משותפים.

צעדנו ברחבי המסגד הגדול בקזבלנקה בלוויית מדריך מקומי דובר עברית מצוינת והרגשנו שאנחנו מתחילים, רק מתחילים, להבין את המורכבות של יכולת הרוב להכיל מיעוט ולאפשר קיום משותף. בכל זאת, לא בכל יום רואים מגן דוד על קיר מסגד מוסלמי. עמדנו במלאח (הרובע היהודי) של מרקש ומעלינו שלט ובו שם הרחוב, רחוב התלמוד, באנגלית ובערבית והקשבנו לקובי.

*חברות מועצת תנועות הנוער. כותרת המאמר לקוחה משירו של אהוד בנאי, "היום".

בסוף חודש ינואר 2023, יצאנו במשלחת של מועצת תנועות הנוער למרוקו. לנסיעה הצטרפו מזכ"ליות ומזכ"לים של תנועות הנוער ושל ארגוני נוער במת"ן. מהרגע הראשון, היה ברור שלא מדובר בסתם עוד משלחת, אלא באירוע מיוחד.

הרעיון נולד מהרצון לקיים "שולחן לומד" - כדי ללמוד על מדינות האזור ולהכיר אותן בעקבות הסכמי אברהם. בין היתר, עלתה גם מחשבה על משלחות נוספות ואולי על מחנה קיץ משותף עם תנועות הנוער וארגוני הנוער במרוקו. מהר מאוד הסתבר שכדי להגיע לעשייה משותפת, אנחנו חייבים להגיע למרוקו ולהרגיש אותה בעצמנו.

בתחושה שאנחנו נדרשים להכוונה מקצועית לקראת המסע, חברנו לארגון "כולנא" (בית לתרבות, זהות ומסורת), ובזכות מחויבותם העמוקה להעברת המסורת של יהדות מרוקו, יצאנו לדרך משותפת. לקראת המסע, קיימנו שני ימי הכנה, ובהם למדנו על מרוקו בהיבט גיאוגרפי, תרבותי והיסטורי, על הקשר של מרוקו עם ישראל ועל מיוחדותן של קהילות יהודי מרוקו. ישבנו בימי ההכנה, הקשבנו, למדנו, והייתה תחושה של יציאה למשהו אחר - למדינה שלא הכרנו, לתרבות שרק שמענו עליה, לאווירה מיוחדת ומסקרנת.

מאוד מהר הבחנו והארנו את הסיפור ציוני מיוחד של תנועות הנוער. בהמשך, למדנו על

קברו של שלמה אבטובול בבית העלמין עץ החיים מרקש
צילום: מועצת תנועות הנוער

רחוב תלמוד תורה, המלאח, מרקש
צילום: מועצת תנועות הנוער

הנסיעות הארוכות באוטובוס אפשרו מפגשים מוצלחים בין חברי המשלחת. לא כולנו הכרנו היטב את כולנו, חלק מהמשתתפים היו חדשים בתפקידיהם. שיחות שהחלו בהיכרות המשיכו במציאת נושאי עניין משותפים וברעיונות לשיתופי פעולה בין תנועתיים ובין תנועות לארגונים בשונו לישראל. בדברים שכתבו המשתתפים על אודות המסע, כתבה חברת משלחת: "אספנו חוויות משותפות לקאנון של תנועות הנוער בישראל." חוויות משותפות שתהיינה בסיס איתן ליוזמות משותפות ולפעילות משותפת.

"הבית נתלה על שני צדי החבל / ואני באמצעו נע
ונד / בתוך ארץ ישראל / בתוך ארץ מרוקו / ובשני
הקצוות / בית"

לכל אורך המסע, ליוותה אותנו תחושה שהרחקנו עד מרוקו כדי להתחיל להבין עד כמה הייתה בית לקהילות היהודיות; עד כמה הזהות המרוקאית הצליחה להכיל את שלל הזהויות של החיים במדינה; עד כמה הצליח הרוב לתת למיעוט להתפתח כקהילה וכתרבות. הימים היו ארוכים מאוד, ולכל אורך המסע התמודדנו עם נרטיב, שממש הצליח לגעת בכולנו. "צעדנו והדרך נצבעה על ידי הקבוצה", כתבה אחת המשתתפות וכיוונה לכך שכל אחד וכל אחת מאיתנו חווה חוויה מיוחדת ולקח ממנה להמשך חייו.

ראינו כיצד כולם התחברו למסע, לתכנון ולשותפים והשותפות. לפעמים במסעות של משלחות יש תחושה שחלק מהמשתתפים אינם נכנסים לרוח הקבוצה או לעומקם של תכנים. כאן נראה שכל אחד התחבר בדרכו ולחלקים אחרים. כשפתחנו במפגש הסיכום בהצגת "תמונות המסע שלי", למדנו עד כמה נגעו דברים שונים בכל אחד ואחת. בחרנו בכמה תמונות מתוך למעלה מ-1,500 תמונות שצילמנו והעלינו אותן לאלבום משותף. היו שבחרו בתמונות נופ, והיו שבחרו בתמונות שמתארות תחושה אישית אשר חוו במהלך המסע.

במשך שמונה ימים, פסענו
ברחובות הערים, נסענו להרי
האטלס וחווינו את חופי האוקיינוס.
ניהלנו משא ומתן בשווקי מרקש
וא-סווירה ושרנו עם פייטן סופי
פיוטים יהודיים עתיקים

מיום ליום, גברה התחושה שהציניות מתקלפת, שרואים כאן מציאות שלא הכרנו כמותה בישראל. מציאות של התאחדות משותפת סביב הזהות המרוקאית, כאשר כל אחד חי בתוכה בזהותו הדתית השונה מזו של חבריו. כמו שהתבטאה חברת המשלחת: "הגיע הזמן שנוריד ציניות ונעמיק בשורשים עשירים ומעוררי השפעה. שורשים שיכולים להעמיד אותנו במקומנו ולתת בנו הרבה מאוד דרך ארץ ואהבת אדם."

אחרי ארוחת צוהריים במרקש (במסעדה כשרה) לסיכום המסע, באווירה של אירוע יוצא דופן, מרגש ומיוחד, הקריא קובי את שירו של מואיז בן הראש, "מפתחות לטטואן". בקטע מהשיר נכתב:

בית העלמין דובב שפתי ישנים פאס. צילום: מועצת תנועות הנוער

יצאנו למסע למרוקו בלי ידע קודם
ובלי היכרות קודמת. למדנו, חווינו,
ראינו ושמענו. ראינו את הטבעיות
שבה נגנים מקצועיים בא-סווירה
יודעים לשיר פיוט יהודי כמו היה
פיוט שהכירו מבית הוריהם.

חזרנו מנסיעה בת שמונה ימים, והחוויות מתחילות לשקוע ולהתעצב כתובנות. לכל אחד ולכל אחת תובנה אישית ומסקנות בהקשר התנועתי. זה המיוחד במסע המשלחת שלנו - לכולנו שני כובעים, כובע אישי של חוויית המסע, ולצידו הכובע התנועתי והארגוני של מסקנות המסע הנוגעות לתנועה ולפעילות משותפת וליכולת להכיר באמת ולהכיל את השונה.

שיחת ערב במלון בפאס. צילום: מועצת תנועות הנוער

יצאנו למסע למרוקו בלי ידע קודם ובלי היכרות קודמת. למדנו, חווינו, ראינו ושמענו. ראינו את הטבעיות שבה נגנים מקצועיים בא-סווירה יודעים לשיר פיוט יהודי כמו היה פיוט שהכירו מבית הוריהם. חווינו את הנעימות ומאור הפנים שבהם התקבלנו בכל מפגש ובשווקים הצבעוניים. ראינו נוכחות של סמלים יהודיים בכל פינה ועמדנו על ההוויה המיוחדת

של חברויות שנתקמות בין חברי המשלחת, של ישיבה לשיחה עמוקה ומהותית בין מזכ"ל של תנועת נוער דתית למזכ"ל של תנועת נוער ערבית. כל אלה קרו במרוקו, ודומה שיכולים היו לקרות רק שם. משהו באווירה ובתחושה הכללית של קבלה ושל שמחת חיים לצד דלות, שבהחלט בולטת ברחובות, אפשר דברים שאינם מתרחשים סתם כך.

"למדנו פרק בקיום משותף, בסובלנות ובכבוד הדדי", כתב אחד המשתתפים בדברי סיכום. אכן, למדנו שיש מקום לקדם את רעיון המסעות למרוקו, בתנאי שנקפיד לבנות תהליך הכנה רציני וממוקד וניטיב להכשיר כוח הדרכה שיענה על מורכבות הנושאים שמועברים במסע.

אנחנו, מועצת תנועות הנוער, מצויים להרים דגל זה של הכרת השונה ושל אמונה בשיח שיוכל להוביל ליוזמות משותפות. לשם אנחנו מכוונים.

וארגונים. מדריכות אשר פעלו במרכז במהלך השירות הלאומי חזרו אליו לאחר מכן כמדריכות בוגרות והיום הן מדריכות בכירות. כדי לקצור, יש לדעת מתי ואיך לזרוע. כדי להטיב עם הסביבה, צריך לצעוד צעד קדימה ולהיות אדם. במאמר זה, ננסה להבין כיצד חג השבועות מבקש לסייע לנו במשימה זאת.

גְרַעֲנִים; גְרַעֲנִים נֶשְׂאָם לְבָבִי -
עֲתָה הֵם עוֹלִים וְצוֹמְחִים.
עֲתָה הֵם שׁוֹלְחִים פִּארוֹת בְּדָמִי,
שְׂרָשִׁיהֶם בְּעוֹרְקֵי שְׁלוֹבָיִם.

(”ניגונים”, פניה ברגשטיין)

יהושע מרדכי ברגשטיין היה מורה לעברית בפולין אשר לימוד העברית היה בעיניו שליחות. יהושע מרדכי ודבורה זרעו ושתלו בילדיהם, בנוסף לערכים נעלים ולסיפור משפחתם, את האהבה לעברית, את האהבה למילה הכתובה. פניה, בתם של יהושע מרדכי ודבורה, צמחה וגדלה, עלתה ארצה והייתה לסופרת, למשוררת ולגננת בקיבוץ גבת. כשהבינה מה עלה בגורל משפחתה, כתבה פניה על הניגונים, ולמעשה על הגרעין, שזרעו בה הוריה ועל סיפור משפחתה שממשיך לצמוח בתוכה וממנה. פניה כתבה את ”ניגונים” כדי לזרוע את הערכים שהנחילו לה הוריה בדורות הבאים.

חג השבועות כמוהו כהר נבו - המציב אותנו גבוה גבוה ומורה לנו להביט אל חיינו, להביט אל כל 52 השבועות שיש בשנה ולברר עם עצמנו אנה אנו הולכים ומה אנו נושאים עימנו. זהו חג המציין את קציר מעשינו. אין עדות נכונה והולמת יותר על האדם מאשר מעשיו והיעדרם. ”וְחַג הַקְּצִיר בְּכוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בְּשָׂדֶךָ” (שמות כג, טז). בתום הקציר, יעמדו מעשינו אלומות אלומות של שיבולים ויעידו עלינו.

אלומות השיבולים, כאגודת קנים, ניצבו מאז ומתמיד כמטאפורת ברירה לפנינו כעם, כחברה. מדרש תנחומא לספר דברים, לפסוק הפותח את

צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

לקצור את שזרעת

יניב בלוס*

במרכז הארצי לפיתוח מנהיגות, הביטוי ”לקצור את שזרעת” בא לידי הגשמה בקביעות. משתתפות ומשתתפים בפעילות המרכז שבים ומספרים על השינוי שחוו במרכז ועל השינוי שהביקור יצר במסלול חייהם.

קבוצות חוזרות לימים נוספים במרכז, תלמידים וחיילים, אשר חוו ימים גדושים של התנסות במרחב מנהיגותי והיום הם מפקדים, מובילים את חייליהם לאותו מקום כדי שיחוו ויתנסו בעצמם בחוויה המעצבת שמספק המרכז, וכך גם חברות פרטיות

*סמנכ”ל חינוך בקרן הישראלית לפיתוח מנהיגות. מורה לשל”ח בעברו.

מנהיגה כזו הייתה פניה, מנהיג כזה היה אילן. חג השבועות אינו מציין רק יעד חקלאי או דתי. הספירה "מהחל חרמש בקמה" (דברים טז, ט) ועד קריאת מגילת רות איננה מונה רק את הימים שחלפו בעומר, אלא גם ובעיקר מונה לקראת חג השבועות, שבו אנו מציינים לצד הקציר גם את קבלת התורה מצד אחד היציאה מבית עבדים ומצידה האחר מעמד הטמנה של זרעי העולם החדש. בימי ספירת העומר, נוהגים להזכיר את תלמידיו של ר' עקיבא שלא נהגו כבוד אלה באלה ונספו באלפיהם בשל שנאת חנם.

פרשת נצבים: "אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם כְּלִכְם" (דברים כט, ט), דורש מאיתנו להבין את המושג "כולכם". "בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת, ואילו נוטל אחת אחת אפילו תינוק יכול ומשברם, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו אגודה אחת". העברית לוקחת אותנו למסע של ערכים, מקשרת בין הקנים של הקנה המצוי ובין שיבולי השדות ומורה, כמובא בהמשכו של המדרש, כי היעד הוא הובלת המציאות לערבות הדדית. "כולכם ערבים זה בזה, אפילו צדיק אחד ביניכם, כולכם עומדין בזכותו, ולא אתם בלבד, אלא כל העולם כולו" (מדרש תנחומא לפרשת נצבים). אלומות המעשים שאנו קוצרים, ביכורי הערכים, הם לעיתים סיפור חיים.

הלווייתו של אילן גנלס ז"ל הייתה מובלעת, אי, בתוך התקופה הכאוטית שמדינת ישראל חווה. אילן עזב לפני כמה שנים את משפחתו ואת קהילתו בקונטיקט משום שהתאהב בישראל. אילן התגייס לצבא, השתחרר וביקש להעביר את חייו מארצות הברית לישראל. במהלך ביקור קצר בישראל, בטרם השלים עלייתו, נרצח אילן בפיגוע ירי סמוך לבית הערבה. כחודש לפני מותו, הקשה אילן בשאלות בלימוד שנשא את הכותרת "מדוע מחולקים ישראל לשבטים?". אילן הקשה משום שביקש לאגד את ישראל לאגודה אחת, איתנה ונצחית. דרכו האחרונה הייתה הגשמה של הרהורי ליבו. "כאן אף אחד לא שואל מי בעד או נגד הרפורמה", זעקו ההספדים. באחד הימים הקשים והסוערים במציאות זו, הגיעו תומכים ברפורמה ומתנגדים לה אל בית העלמין, לחתום בסמטותיו את ההפגנות שהיו ביום זה. ישראלים רבים ניצבו כולם אלה לצד אלה וביקשו ללוות את אילן בדרכו האחרונה, כמו ביקשו להגיד לו תודה ולומר למשפחתו שהם ואנחנו קהילה אחת, שבט אחד, אגודה אחת.

צילום: המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות

הביטוי "אהבת ישראל" נשמע רבות בפי באי הלווייה הרבים והופיע לא אחת בליבם של ההספדים. "אהבת ישראל" של אילן, "אהבת ישראל" בעיני אילן. כאשר אנו קוצרים את שזרענו, אנו מחויבים לבדוק את עצמנו בשבט ובחסד ולברר אם "אהבת ישראל" מתקיימת בנו כביטוי שחוק וחלול. אם חלילה כך הדבר, תישבר האהבה תדיר.

חג השבועות הוא מעבורת לחלל הפנימי, זה שנוטה להתמלא מבלי משים. בידינו לבחון את עצמנו לאורך כל 52 השבועות ולא רק בימי העומר. אך החג מסייע לשרש השתלטות עוינת של הכללות, שיח אלים, לשון הרע ורשימה ארוכה שכל אחת ואחד מאיתנו מחזיקים

בה בתוכנו, משתמשים בה ולא מרפים ממנה. בהצלחה ובכישלון, במעמד ציבורי ובפן אישי, אנו נעים בין תפקידים ומשימות, מגלים אחריות ולא אחת מתמחים בענף הטלת האחריות למרחק במעשה של חוסר מנהיגות.

לעומת מציאות זו, הסתיימה הלווייתו של אילן גנלס בשירה ספונטנית. ובין השירים נשמעו מילות התפילה "אַחִינוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הַנִּתְּנִים בְּצֶרֶה וּבִשְׂבִיָּה הַעוֹמְדִים בֵּין בָּיִם וּבֵין בִּבְשָׁה הַמְּקוֹם יְרַחֵם עֲלֵיהֶם וְיוֹצִיאֵם מִצֶּרֶה לְרוּחָהּ וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹרָהּ וּמִשְׁעָבוֹד

חג השבועות כמוהו כהר נבו - המציב אותנו גבוה ומורה לנו להביט אל חיינו, להביט אל כל 52 השבועות שיש בשנה ולברר עם עצמנו אנה אנו הולכים ומה אנו נושאים עימנו. זהו חג המציין את קציר מעשינו

פרופ' מרטי לינסקי ופרופ' רונלד חפץ הציעו לבחון מנהיגות לפי פעולה. בספרם "מנהיגות במבחן", הציגו השניים חלופה לתפיסה הקלסית של מנהיג בעל סמכות וכריזמה. "מעשה של מנהיגות" הוא סף המזדמן לכל אדם, ובמיוחד לאלה שאינם בעלי סמכות במערך הנתון.

אותנו, בוכים ונושאים אותנו על כפיים, היינו עומדים ובוכים איתם יחד, ובאותם רגעים היינו נשבעים, שכל מי שנשאר בחיים ממשיך לנסוע" (יונה גולני, "מיומנו של נהג תש"ח"). שיירות הביכורים ושיירות העצמאות הותירו את ישראל דבקים אלה באלה.

המנהיגות הנדרשת מאיתנו היום היא להוציא שיירות ממרחב הנוחות שלנו אל אחינו כל בית ישראל. זה אולי מעשה הביכורים, מעשה של מנהיגות ראשוני, שאנו צריכים לעשות כדי לתפור את אשר נפרם, לשתול את אשר נגדע, לזרוע מחדש כדי לקצור בעתיד. בעבר נהגו, כחלק ממנהגי שבועות, להעמיד אילנות בבית הכנסת סביב הבימה ובבתים כדי להזכיר שבחג השבועות העולם נידון על פירות האילן (ספר התודעה). כיום מקשטים בכל מקום בענפים. אך בחג שבועות זה ניצב לו האילן, אילן גנלס, ומבקש להגיד כי גם אם אוקיינוס שוכן בינינו, אין הוא מפריד בתוכנו, ומעשה המנהיגות מונח לפתחנו, מוכן ומחכה שנוביל צעד קדימה. נצעד ונחליט איזה ניגון נשתול בילדינו, איזו אגודת קנים ואיזו אלומת שיבולים אנו בוחרים להעביר לדורות הבאים. יש לנו ני"ב שבועות להחליט, להיות ולהוות.

כשסיים את הספדו, קרא דודו של אילן גנלס ז"ל את דברי הנביא הושע "וארשתוך לי לעולם" ובמקום המילה "לי", קרא "עם ישראל". האירוסין בין האל לעם כתובים בתנ"ך. האירוסין בין האדם לעם ובין אדם לאדם הם מהלך הדורש בירור, חיבור ואמונה כל פעם מחדש. "וארשתוך לי לעולם וארשתוך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים" (הושע ב, כא).

אוניברסיטאות ומכוני מחקר מכל העולם נוהגים לציין כי מנהיגות אי אפשר ללמד, אך אפשר ללמוד. המרכז הארצי לפיתוח מנהיגות יצר מרחב למידה ייחודי שבו המשתתפים זוכים וזוכים בהזדמנויות לממש, לבחון ולהוציא לפועל "מעשה של מנהיגות" בסביבה מבוקרת ובליוי ייעוץ. אדם המבקש לצמוח ולהתפתח צריך לצאת מאזור הנוחות שלו. זה הזמן לעשות זאת.

כאשר אנו קוצרים את שזרענו, אנו מחויבים לבדוק את עצמנו בשבט ובחסד ולברר אם "אהבת ישראל" מתקיימת בנו כביטוי שחוק וחלול. אם חלילה כך הדבר, תישבר האהבה תדיר

לגֵּאֲלָה". במסלול הישיר שבין פסח לשבועות דרך הימים הלאומיים, אין מנוס מלברר עם עצמנו מה חלקנו בשעבוד הפנימי ואיזה מעשה נדרש מאיתנו כדי לצאת מאפלה לאורה.

מעמד העלאת הביכורים בימי בית המקדש התקיים כמבצע מדויק לפי כללים מוגדרים ובתפקידים מובחנים. המשנה במסכת ביכורים (שלימים שלחה את לוי קיפניס לחבר את "סלינו על כתפינו") מספרת כי העולים לרגל לירושלים לנו בדרך ברחובה של עיר ולא נכנסו לבתים. השור הלך לפנים, והחליל היכה לפניו. כך צעדו כשבדיהם ביכורים עטורים וסלים מוכנים עד שהגיעו לירושלים. שם חיכה להם מסדר כבוד של בעלי תפקיד. "הפחות, הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. לפי כבוד הנכנסים היו יוצאים. וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים לפניהם ושואלין בשלומם: אחינו אנשי המקום פלוני, באתם לשלום" (ביכורים ג, ג).

השיירות במלחמת העצמאות היו עולות לירושלים בסדר מוקפד, בתפקידים מוגדרים, עטורים ב"בטלדרס" ופורץ המחסומים נע מלפנים. לצד תחמושת, מזון ותרופות, הם נשאו תקווה וערבות הדדית גדולה אל העיר. וכאשר הגיעו אל העיר, התקבלו במעמד חגיגי, אם כי לא רשמי. כשהיינו מגיעים לירושלים ונכנסים לרוממה, וילדי ירושלים היו יוצאים מהבתים, עוצרים אותנו ומנשקים

על שינוי אקלימי ועל חילופי עונות השנה במקורותינו

חנוך כליל החורש*

שקיעת מי המבול ציור: קול תומאס מתוך ויקיפדיה

רבים מפנים היום את תשומת הלב לאתגר שינויי האקלים ולמחויבותנו כאנשי חינוך וכעוסקים בטיוולים ובהכרת הארץ לחנך לקיימות ולעודד לפעילות (מעשה) למען הארץ והעולם. חלק מהשאלות העולות בהקשר לנושא זה ביחס להתנהגותנו כפרטים וכחברה, הן שאלות ערכיות ומוסריות, ועל כן אנו מוצאים להן ביטוי במקורותינו הקדומים.

יש לשים לב שסיפור המבול אינו מסתיים עם מנוחת התיבה על הר אררט ועם יציאת נח ומשפחתו מהתיבה לחיים שאחרי המבול. הסיפור מסתיים בשינוי משמעותי המוצג דווקא בשני הפסוקים החותמים את סיפור המבול (במיוחד בפסוק האחרון): ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי. עד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם וקיץ וחרף ויום ולילה לא ישבתו" (בראשית ה, כא-כב).

נשים לב כי השינוי עקב המבול המודגש בפסוקים אלו אינו מתייחס למחשבת האדם ולהתנהגותו, אלא דווקא לחילופי העונות!

מהו שינוי זה? מהי משמעותו אז ומה משמעותו לימינו?

נעיין במדרש על פסוקים אלו:

"עד כל ימי הארץ": (אמר) רב הונא בשם רבי אהא: מה סבורים בני נח שבביתן כרותה ועומדת לעד? כך אמרתי להם: עד כל ימי הארץ וגו', אלא כל זמן שהיום והלילה קצמין - בביתן קצמת, וכשביא אותו

השינוי האקלימי הגדול ביותר המתועד בתנ"ך הוא המבול. על-פי המתואר בתנ"ך, בא המבול כתוצאה מהתנהגות האדם: "ויראה ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רע כל היום. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו. ויאמר ה' אמתה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם" (בראשית ו, ה-ז).

*ממונה שלי"ח ויו"ר ועדת הטיוולים במשרד החינוך במחוז חיפה.

היום שִׁקְתוֹב בו: וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יוֹדֵעַ לֵה' - לא יום וְלֹא לַיְלָה (זכריה יד, ז), בְּאוֹתָהּ שָׁעָה: "וַתִּפֹּר בַּיּוֹם הַהוּא" (זכריה יא, יא)! אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מִי גָרַם לָהֶם שְׁיִמְרָדוֹ בִּי - לא עַל שֶׁהָיוּ זוֹרְעִין וְלֹא קוֹזְרִין? דָּאִמַר רַבִּי יִצְחָק אַחַת לְאַרְבָּעִים שָׁנָה הָיוּ זוֹרְעִים וּמַהֲלִכִין מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ לְשָׁעָה קְלָה וּמִתְלִישִׁין אֲרִזֵּי לְבָנוֹן בְּהַלְיָקְתוֹ, וְהָיוּ אֲרִיזוֹת וּנְמָרִים חֲשׂוּבִים בְּעֵינֵיהֶם כְּנִימָה בְּבָשָׂרוֹ. הָאֵל כִּיצַד? הָיָה לָהֶם אוֹר יָפֵה כְּמִן פֶּסַח וְעַד הָעֶצְרָת (חג השבועות) (בראשית רבה לד, יא).

משפחת נח אחרי היציאה מהתיבה ציור: ג'וזף אנטון קוך מתוך ויקיפדיה

לפי פירוש זה, חלו שני שינויים בחילופי העונות לאחר המבול: משכי העונות התקצרו, ועונות שונות התקיימו במקביל במקומות שונים בעולם, ואלו דבריו: מזג האוויר הנוח הבלתי-משתנה של העולם לפני המבול היה סיבה גדולה להשחתת דרכם... מהסיפא "יולדין ולא קוברין" משמע שמזג האוויר הנוח גרם לאריכות ימים. מהמשך המדרש, "מכאן ואילך זרע וקציר", משמע, ששינוי האקלים לאחר המבול קיצר את חיי האדם.

מדרש זה מסביר לנו שחילופי עונות השנה הידועים לנו כיום נהגו כבר לפני המבול. אך מזג האוויר אז היה שווה וממוזג (ולכן "אחת לארבעים שנה היו זורעים את השדות"). כמו כן, הארץ טרם התחלקה ליבשות (ומשום כך היה אפשר לעבור במהירות מסוף העולם ועד סופו, "היו מהלכין מסוף העולם ועד סופו לשעה קלה").

אם אכן היו חילופי עונות לפני המבול, מהו בעצם השינוי שחל מאז המבול?

¹ רב הונא מדבר על הפרת האיזון ועל שינוי הזמנים (להלן: חילופי העונות) עקב התנהגות דור אנשי המבול.
² הרב שמשון רפאל הירש, או בקיצור הרש"ר הירש, חי בשנים 1808-1888. הוא היה ראש הרבנים האורתודוקסיים ומנהיגה הרוחני של יהדות גרמניה ומגדולי מפרשי התנ"ך המסורתיים המודרניים.
³ פירושו המלא על הפסוק משלב ראייה מרחבית עולמית, הנפרסת על פני ימים וארצות, בהקשר לחילופי עונות השנה, לתקוות האדם ולהתנהגותו המוסרית. כאן הובא רק חלק מפירושו. אפשר לעיין בפירושו המלא והמורחב באתר "על התורה", בראשית ח, כב: https://mg.alhatorah.org/Parshan/R._S.R._Hirsch/Bereshit/8.22#m5e0n6

גם לפני המבול עברו תקופות שונות על הארץ, אולם הן באו זו אחר זו... כל חליפות העתים שבאו עד כה לפתע וללא התראה - פריחה וריקבון, קיום ואבדון, שמחת חיים ואימת מוות, רוח אביב של גן עדן וקור מקפיא - כל אלה יהיו מעתה תמיד...

גם לפני המבול עברו תקופות שונות על הארץ, אולם הן באו זו אחר זו... כל חליפות העתים שבאו עד כה לפתע וללא התראה - פריחה וריקבון, קיום ואבדון, שמחת חיים ואימת מוות, רוח אביב של גן עדן וקור מקפיא - כל אלה יהיו מעתה תמיד...

טיב הארץ ומעמדה יהיה כך, שכל חלקי היממה וכל עונות השנה, כל חום וקור וכל אקלים, יהיו תמיד זה בצד זה במקומות שונים בארץ: כאן יום, שם לילה; כאן אביב, שם סתיו; כאן קיץ, שם חורף; כאן חום, שם קור. ההבדלים בין המקומות והשינויים בזמן מתגלים עתה לעינינו בכל הארץ, בארצותיה, באזוריה, ובסביבותיה השונות...

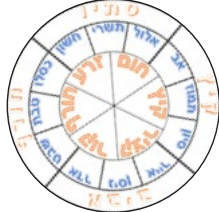
נוכל לומר, שהסדר החדש של התופעות הגיאוגרפיות והאקלימיות, פתח דרך חדשה לחינוך האדם; שכן, מכאן ואילך, נמצא האדם במצב שהוא תלוי תמיד בכוחות אחרים. מעתה, אין די לו "לזרוע אחת לארבעים שנה" מאמציו נתונים עתה להפרעות אקלימיות ולשינויי מזג האוויר; אין הוא יכול להיות בטוח עוד בפרנסתו ובמילוי שאיפותיו.

כאשר יצא נח מן התיבה, בישר לו אלוקים כי מעכשיו ישרור בעולם אקלים חדש. מהיום והלאה לא יהיה עוד מזג אוויר אחיד, ודאי לא יפה "כמין פסח לעצרת". מעתה יש קיץ ויש חורף, יש הפרשי טמפרטורה קיצוניים, יש עונת זרע ויש עונת קציר. מעינות תהום, שסיפקו מים בשפע לפני המבול, נסכרו. מעתה ואילך, יש עונות גשמים ויש עונות שחונות, בעיית המים נהיית לבעיה קיומית, המעיינות אינם מספקים את כל צרכי האדם. נח מתחיל בעבודת אדמה "בזיעת אפיו", הוא מתחיל לנטוע עצים ולעבוד את האדמה למחיתו. שינויי מזג האוויר החלו להשפיע על בריאותו של בן נח, מחלות

פגעו בו,⁴ חייו התקצרו, הוא איננו חי עוד מאות שנים, רק עשרות: "ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעלם... והיו ימיו מאה וָעשרים שנה" (ראשית ו, ג). מעתה, כל ימיו הוא רק רץ אחרי הפרנסה: לחם לאכול, בגד ללבוש וקורת גג לראש.

לסיום מאמרנו, ננסה לבחון את חילופי עונות השנה המופיעים בפסוק בבראשית ביחס לחודשי השנה ולארבע תקופות השנה המקובלים בימינו (סתיו, חורף, אביב וקיץ). לשם כך, נחזור למדרש על הפסוק, שם מצוין גם קו התאריך הקובע את המעבר בין העונות: "רָבֵן שֶׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר מִשּׁוּם רַבִּי מֵאִיר, וְכֵן הָיָה רַבִּי דוֹסָא אוֹמֵר כְּדַבְּרֵיוּ:

חֲצִי תִשְׁרֵי וּמִרְחֻשָּׁן וְחֲצִי כְּסֻלוֹ - זָרַע, חֲצִי כְּסֻלוֹ וְטַבַּת וְחֲצִי שְׁבֵט - חָרָף, חֲצִי שְׁבֵט וְאֶדְרָךְ וְחֲצִי נִסְסָן - קָר, חֲצִי נִסְסָן וְאֵיִר וְחֲצִי סִינָן - קִצִּיר, חֲצִי סִינָן וְתַמּוּז וְחֲצִי אָב - קִיץ, חֲצִי אָב וְאֵלוּל וְחֲצִי תִשְׁרֵי - חוּם" (בראשית רבה לד, יא).

בתרשים המצורף, מובאות תקופות השנה בהתאמה למעגל השנה המוכר לנו.⁵ נשים לב שחלוקה זו מציינת שש עונות שנה.

תקופות החום והזרע כוללות בתוכן את הסתיו המקובל היום, תקופות הקור והקציר כוללות בתוכן את האביב המקובל היום. **תקופות אלו מתאפיינות בשינויי מזג אוויר קיצוניים.** בחלוקת השנה לשש עונות, אנו צפויים לשינויים קיצוניים במזג האוויר גם במחצית השנייה של חודש אב ובמחצית הראשונה של חודש כסלו, וכן גם במחצית השנייה של חודש שבט עד למחצית הראשונה של חודש סיוון. נשים לב גם שהקיץ בחלוקה זו מתחיל במחצית השנייה של חודש סיוון⁶ ומסתיים במחצית של חודש אב (בט"ו באב),⁷ והחורף מתחיל במחצית השנייה של חודש כסלו ומסתיים באמצע חודש שבט (בט"ו בשבט). מעניין ששני ימים אלו, המציינים סיום עונה, מצוינים בלוח השנה היהודי כימי שמחה מיוחדים המבטאים קשר לארץ, אך אין כאן מקום להאריך בכך.

יוצא מדברינו שכל תכנון טיול בעונות המעבר צריך להביא בחשבון את משמעות חילופי העונות ואת השפעת הדבר על תכנון הטיול ועל ביצועו. אנו ממליצים להיעזר בתרשים המצורף ככלי עזר לתכנון מושכל של הפעילות ככל האפשר.

⁴המדרש בבראשית רבה ציין: "מעשה ה' בה' באחד מגדולי הדור ש'היה חושש את ראשו... רבי שמואל בר נחמן היה אומר: חמי מה עבד לך ד'ךא דמבולא! (ראה מה עשה לנו דור המבול!)"

⁵הציור מאת המחבר. נשים לב שהשנה נחלקת לשש עונות ולא לארבע עונות כמקובל ולא לפי סדר הפסוק (1) זרע, (2) חורף, (3) קור, (4) קציר, (5) קיץ, (6) חום. החום מגיע לאחר הקיץ ("שלהי הקיץ קשים מהקיץ", יומא כט ע"א) וכך גם הקור שבא לאחר החורף. אם נחזור לפסוק, נראה שהוא מונה את העונות בזוגות מנוגדים ובקפיצות של שלושה חודשים, היינו של חצי שנה: זרע (1) וקציר (4), וקור (3) וחום (6), וקיץ (5) וחורף (2).

⁶למעוניינים להרחיב בנושא עונות השנה וחילופיהן והקשרם לעונות החקלאיות, ראו מאמרה של נורית מעון, "התפיסה של מקצב העונות החקלאיות מתקופת המקרא ועד סוף תקופת התלמוד", באתר דעת: <http://www.daat.ac.il/daat/israel/maoz/tohen1-2.htm>

⁷הד לכך מובא בתענית לא ע"א, שם מסופר כי בט"ו באב היו מפסיקים לחרות עצים לבית המקדש, משום שתשש כוחה של חמה.

ראש לאריות

רונן כהן*

חיות וביטויים

"משתגע כבר מלך להיות!" שר בהתרגשות סימבה בסרט המופת "מלך האריות" לאחר הבטחתו של מופאסה, הבטחה שהייתה למשפט המצוטט ביותר: "יום אחד בן, כל זה יהיה שלך." לימים גיליתי שמשפט זה כלל לא נאמר בסרט - אתם מוזמנים לבדוק.

מדוע נבחר האריה למלך החיות? הרי הוא אינו המהיר ביותר וגם לא החזק ביותר מבין החיות.

אפשר לשער שהתואר הנכבד ניתן לו בשל העובדה שהאריות חיים בלהקות המונהגות על ידי זכר בוגר אחד ששומר על הלהקה כולה ונלחם באריות אחרים לפעמים עד מוות כדי לשמור על מקומו. אולי התואר ניתן לו כי הוא ממוקם בראש שרשרת המזון. ייתכן שהאומץ והתעוזה של האריה בעת ציד, גם של חיות גדולות ממנו, תרמו לתדמיתו ולהכתרתו כמלך החיות. בנוסף, מראהו הפיזי ופרוותו המוזהבת כמו גם שאגתו הייחודית ומטילת האימה קשרו אותו לכוח וליראה.

משחר ההיסטוריה, זכה האריה להערכה בתרבויות ובדתות רבות וסימל גבורה וכוח. במקורות יהודיים, מוזכר האריה רבות. אך כמלך החיות הוא מוזכר לראשונה בתלמוד הבבלי, בסדר מועד:

אריה בגן החיות התנכי, צילום: אלכסנדר מובצ'ין, מתוך: אתר פיקיוויקי

"מֶלֶךְ שִׁבְחֵי יוֹת אֲרֵי מֶלֶךְ שִׁבְחֵי מוֹת שׁוֹר מֶלֶךְ שִׁבְעוֹפוֹת נְשָׂר" (חגיגה יג ע"ב). בתי מלוכה רבים אימצו את האריה כסמל השושלת, והוא מופיע בסמלי אנגליה, הודו, שוודיה, הולנד ואתיופיה. גם בארץ נמצא אותו בסמלים, כמו סמל העיר ירושלים וסמל פיקוד מרכז.

בעיון בספרות הקודש, אפשר למצוא אזכורים רבים לאריות. כך בסיפורו של שמשון: "וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן וְאָבִיו וְאָמוֹ תִּמְנָתָהּ וַיָּבֵאוּ עַד כְּרַמֵּי תִּמְנָתָהּ וְהָיָה כְּפִיר אֲרִיּוֹת שֶׁאֵג לִקְרָאתוֹ" (שופטים יד, ה), ובסיפורים נוספים על אנשים שנטרפו על ידי אריות (מלכים א, יג, כד; מלכים ב, יז, כה ועוד). האריה זוכה לייצוג נרחב באומנות הטקסטית היהודית. אנו מוצאים את האריות בתפקיד שומרים על התיבה הקדושה על גבי פרוכות ותבליטים או בכניסות לבתי כנסת, כמו בכורזין ובברעם. אריות נמצאו לעתים קרובות כקישוט על ארונות קודש ועל כתרי תורה כשהם עומדים, שוכבים או מזנקים, כמעט תמיד בזוגות. יש הטוענים שהם תחליפים סמליים לכרובים המקוריים שעיטרו בעבר את ארון המשכן. ייתכן שמקומו של האריה בטקסיות היהודית הוא ההשראה לשם אריאל - האריה של אלוהים - שהוא אחד משמותיה של ירושלים.

האם היו אריות בישראל? ראינו לעיל את האזכורים

התנכיים לנוכחות אריות. האריה היה נפוץ בישראל בעיקר בנגב, ביהודה ובשומרון. עקב אובדן בתי גידול ועקב ציד ורדיפה, פחתה משמעותית אוכלוסיית האריות באזור במהלך מאות שנים עד כי, לפי הסברה, נעלמו האריות כליל מהמרחב הארץ ישראלי במאה ה-12. כיום, האריה נפוץ באפריקה ובהודו בלבד.

אריה במערה הצידונית בבית גוברין, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיווקי

צה ע"א). שמותיו הרבים מעידים על חשיבותו בתרבות היהודית. בלי להתנתק מהפרשנויות השונות, אציע גרסה משלי לשמותיו של האריה: **ליש** - אריה מזדקן שיצא מן הלהקה; **כפיר** - אריה צעיר; **לביא** - אריה יפה ומלא הוד, ומכאן גם שמה של הלבאיא; **שחל** - אריה שמראהו מפחיד מאוד; **שחץ** - אריה שמראהו מושלם, ומכאן אולי הביטוי שחצן.

ביטויים רבים קשורים בשמו של האריה, להלן חלק מהם:

חלק הארי - חלק בלתי מידתי, הגדול או החשוב ביותר שמחולק בין שותפים. מקורו של הביטוי, כנראה, באחד ממשלי איזופוס המספר על אריה, חמור ושוועל שיצאו לצייד. החמור הציע לחלק את השלל בשווה ונטרף על ידי האריה. השועל חילק את השלל ונתן לאריה חלק גדול והותיר לעצמו חלק קטן. האריה שאל אותו מהיכן למד על החלוקה הצודקת, והוא ענה מהחמור.

האריה בסמטה פלונית בתל אביב, צילום: ד"ר אבישי טייכר, מתוך: אתר פיקיווקי

גב אַריות - הביטוי לקוח מהסיפור התנכי בספר דניאל. דניאל עבר בסתר על צו מלכותי של דריוש המלך שאסר תפילה או פנייה לאל. בעקבות הלשנה, הוא נתפס, וכססירב להפסיק לנהוג על פי אמונתו, הושלך כעונש לגוב (בור, מאורה) של אריות, כלומר: נגזר עליו עונש מוות אך נעשה נס, ודניאל הוצא למוחרת היום בריא ושלם. היום משמש הביטוי בהשאלה למקום שיש בו סכנה גדולה מאוד.

נְכַנְס לְלוּעַ הָאָרִי - כניסה למקום מסוכן ללא הגנה. הביטוי לקוח גם הוא ממשלי איזופוס, משל החסידה והאריה, ומצוי גם בגרסה יהודית המספרת: "אַרִי טָרַף טָרֶף וְעָמַד עֵצָם בְּגֵרוֹנוֹ, אָמַר: כֹּל מִי שֶׁיָּבֹא וַיּוֹצִיא אוֹתוֹ לֹא שֶׁקָּרוּ. בָּא קוֹרָא מִצְרֵי שֶׁמְקוֹרוֹ אָרֶף, נָתַן מְקוֹרוֹ לְתוֹךְ פִּי וְהוֹצִיא אֶת הָעֵצָם. אָמַר לוֹ: תֵּן לִי שֶׁקָּרִי. אָמַר לוֹ הָאָרִי: לֶךְ וְהִיָּה מְשִׁתְּבַח וְאוֹמֵר: נִכְנַסְתִּי לְפִי אָרִי בְּשֵׁלוֹם וַיִּצְאֵתִי בְּשֵׁלוֹם - וְאֵין לֶךְ שֶׁקָּר גְּדוֹל מִזֶּה" (בראשית רבה סד, י).

לביאות ואריות בספארי ברמת גן, צילום: אודי שטיינול, מתוך: אתר פיקיווקי

»

משחר ההיסטוריה, זכה האריה להערכה בתרבויות ובדתות רבות וסימל גבורה וכוח. במקורות יהודיים, מוזכר האריה רבות. אך כמלך החיות הוא מוזכר לראשונה בתלמוד הבבלי, בסדר מועד: "מֶלֶךְ שֶׁבַחִית אָרִי מֶלֶךְ שֶׁבַבְּהֵמוֹת שׁוֹר מֶלֶךְ שֶׁבְּעוֹפוֹת נְשָׂר" ... בתי מלוכה רבים אימצו את האריה כסמל השושלת, והוא מופיע בסמלי אנגליה, הודו, שוודיה, הולנד ואתיופיה. גם בארץ נמצא אותו בסמלים, כמו סמל העיר ירושלים וסמל פיקוד מרכז

«

"אם תביטו שמאלה או תפנו ימינה, תמיד אני אהיה שם גבוה מעל כולם." שר סימבה. אריה זכר שוקל בין 250-105 ק"ג, אורכו כ-2.5 מטרים וגובהו כ-1.5 מטרים. כמו אצל כל פריטי משפחת החתוליים, חוש הריח ויכולת הראייה בחשכה טובים במיוחד גם אצל אריות. אורך חייו של אריה הוא כ-10-15 שנים.

לאריה שמות רבים בעברית: "ששה שמות יש לארי, אלו הן: ארי, כפיר, לביא, ליש, שחל, שחץ" (סנהדרין

גור אַרְיָה יְהוּדָה - בברכת יעקב לבניו, מבורך יהודה: "יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אֶחִיךָ יֵדְךָ בְּעֶרְףְּ אִיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ. גּוֹר אַרְיָה יְהוּדָה מִטְרָף בְּנֵי עֲלִיַת כְּרַע רַבֵּץ כְּאַרְיָה וְכָלֵבִיא מִי יְקִימֶנּוּ" (בראשית מט, ח-ט). כפי שאריה הוא מלך החיות, כך מנהיגותו של יהודה תוליד את זרע המלכים. הפרשנים השונים פירשו את השימוש במילה "גור" בהקשר זה בדרכים שונות: "לפי שהוא קל וגיבור יותר מאריה זקן" (רשב"ם ומדרש תנחומא ישן לוויחי מט, ט); "גור אריה יהודה - בתחילה גור כשלטון ולבסוף אריה כמלך". כלומר: בתחילת דרכו עתיד יהודה להיות בבחינת גור, ואחר כך בבחינת מלך, בהתחלה יינתן לו השלטון, ולבסוף יקבל את המלוכה.

בהשראת ברכת יעקב, כתב האומן אביהו מדינה בשירו: "אל תירא ישראל, אל תירא כי גור אריה הוא אתה, ואריה אם ישאג - מי לא יירא". השיר זכה בפרס השלישי בפסטיבל הזמר והפזמון בסגנון עדות המזרח תשל"ב (1971) והיה מאז ללהיט.

שער האריות - אחד משערי חומת העיר העתיקה שנבנתה בימיו של הסולטן העות'מאני סולימאן הראשון, בשנת 1538-1539. השער ממוקם בחומה המזרחית של ירושלים, מצפון, סמוך להר הבית. השער קרוי כך בשל תבליטי חיות הטרף שמשני צדדיו. אגדה מספרת שבחלומו ראה הסולטן סולימאן שני אריות שמאיימים לטרוף אותו כעונש על כך שירושלים אינה מוגנת ולכן ציווה להקיף את העיר בחומה ולשים שני אריות בפתח אחד השערים. אך בחינה מדוקדקת של התבליטים מעלה השערה כי בכלל מדובר בברדלסים, ציטות, ושהם הועתקו לכאן ממבנה קדום יותר שבנה השליט הממלוכי ביברס, שברדלסים היו סמלו. כך או כך, שמו של השער הוא שער האריות, ודרך שער זה נכנסו הצנחנים בדרך לכיבוש הר הבית במלחמת ששת הימים. הייתכן ששם השער היה השראה לתעוזתם ביום ההוא?

האריות בשער האריות, צילום: רוני קניגסברג, מתוך: אתר פיקיוויקי

זנב לאריות - הביטוי "היה זנב לאריות ולא ראש לשועלים", שמשמעו שעדיף להיות קטן בין גדולים מאשר גדול בין קטנים, מקורו כנראה בפתגם רומי עתיק. פתגם זה מופיע גם במקורות יהודיים: "רַבֵּי מִתְיָא בֶן חֲרָשׁ אָמַר ... וְהָיוּ זָנְבֵי לְאַרְיֹת וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוּעָלִים" (אבות פ"ד, טו). הרמב"ם פירש את הנמשל כמבטא שעדיף לו לאדם ללמוד ממי שגדול ממנו בידע מאשר ללמד את מי שקטן ממנו בידע, כי במקרה הראשון הוא יחכים, ואילו במקרה השני הוא יפסיד. יש ההופכים את סדר המילים ומעדיפים את המיקום של ראש לשועלים מאשר זנב לאריות. כפי שמופיע בתלמוד הירושלמי, מסכת סנהדרין, פ"ד ה"ח: "מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות דתנינן צרכו לסמוך סומכין מראשונה."

האריה היה נפוץ בישראל בעיקר בנגב, ביהודה ובשומרון. עקב אובדן בתי גידול ועקב ציד ורדיפה, פחתה משמעותית אוכלוסיית האריות באזור במהלך מאות שנים עד כי, לפי הסברה, נעלמו האריות כליל מהמרחב הארץ ישראלי במאה ה-12

מזל אריה - מזל אריה באסטרולוגיה הוא אחד משלושת מזלות יסוד האש, לצד מזל טלה ומזל קשת. הכוכב השליט של מזל אריה הוא השמש. על פי Ynet, בני מזל אריה אוהבים להיות במרכז הבמה. מיוחסות להם תכונות כמו אומץ, כריזמה, אופטימיות, שאפתנות, נחישות ושמחה - בהשפעת כוכב השמש. הם מתחברים לתשוקה שלהם ובעלי חזון. עם זאת, אלו גם התכונות שעלולות להוביל אותם למצבים בעייתיים: הם עלולים להיות תובעניים, חסרי סבלנות, שתלטנים ואגוצנטריים.

לסיום, אחזור לפתח החיבור: אולי בסרט "מלך האריות" מופאסה לא אמר לבנו כי הכול יהיה שלו, אבל הוא בהחלט פירט את גבולות השלטון והאחריות שלו וציין לאן אין לגשת. וברוח ימים אלו, נסיים בציטוט מהסרט, שבו תובנות חיים רבות:

"זהו מעגל החיים"

אשר מעביר את כולנו דרך ייאוש ותקווה

באמצעות אמונה ואהבה"

(פומבה).

הקייץ יוצאים לטייל בארץ

ירון קרבצ'יק*

תאגיד דילמות בהדרכה

תלמידים בטיול שנתי בשמורת עין גדי צילום: גדי אדלר

לקראת חג הפסח, קיבלנו הודעה מהמחנכת של הבן שלי: "עם סיום החופשה, נבקש שכל ילד יביא לשיעור חפץ או תמונה מחוויה שחוה במהלך החג". היוזמה היא מבורכת כמובן: לעודד את התלמידים ודרכם את משפחותיהם לחוות חוויות יחד ולא רק לשהות מול מסך או סביב שולחן האוכל. אני תוהה כמה מהילדים יחזרו עם חוויה מהארץ וכמה ימהרו להשוויץ בגיחה שעשו לאירופה הקלסית, לארצות הברית או לקפריסין.

בהעדר תרבות טיולים מפותחת בבית, הרבה מהתלמידים נחשפים לסביבתם הקרובה והרחוקה דרך טיולי מערכת החינוך, הפורמלית והבלתי פורמלית. שנים רבות שרר אי סדר בתוכניות הטיולים בבתי הספר ונוצרה מציאות שבה כל בית ספר עשה כראונו. דבר זה גרם לכפילויות במסלולים המטוילים ולטיולים שיש בהם הרבה אתרים, אבל אין ממש טיול. לאחר שנים של מציאות זו, יצאה לפועל "תוכנית הליבה להכרת הארץ ולאהבת המולדת". התוכנית הסדירה רצף של יציאה לטיולים מגן הילדים ועד כיתה י"ב והחדירה למערכת עקרונות שונים, כמו: טיול מהקרוב לרחוק, הגדרת משאבי זמן לטיולים ושילוב טיולים בתוכנית החברתית ערכית של בית הספר כמו גם בתוכנית הלימודים. כיום, רוב בתי הספר בישראל פועלים על פי תוכנית זו ברמה זאת או אחרת.

יציאת תלמידים לטיולים במסגרת בית הספר לא יכולה להיות הכלי היחיד לחינוך לתרבות של יציאה לשדה. הטיולים השנתיים וימי הסיוור המתקיימים במהלך שנת הלימודים הם מעטים מאוד, ועל אף שהם אירועים משמעותיים בחיי בית הספר ובעיני התלמידים

מעניין כמה מההורים והתלמידים מנצלים את החופשות לטיולים משותפים בארץ. לצערנו, יש לא מעט תלמידים שמכירים את הדיוטי פרי בנתב"ג יותר מאשר את הירקון, ולעומתם יש תלמידים רבים שכמעט מעולם לא יצאו מגבולות היישוב שלהם שלא כדי לבקר בקרוב משפחה. תרבות הטיולים המשפחתיים, שבעבר אפיינה מאוד את התרבות הישראלית, הולכת ומפנה את מקומה לתרבות חו"ל/על האש/נטפליקס. הסיבות לכך מגוונות, ולא אפרט את כולן, אבל הייתי רוצה להציע כמה אפשרויות לשינוי.

*מדריך במרכז נע"ם, מטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

תלמידים בטיול שנתי בגליל צילום: גדי אדלר

(ובין הדברים היחידים שזוכרים משנות בית הספר), אין בהם די. כמו שבהוראת ספרות ומקצועות אחרים אנחנו נותנים לתלמידים לטעום נושא על קצה המזלג בתקווה שהם יבחרו להתעמק ולעסוק בו בשעות הפנאי שלהם ואחרי סיום לימודיהם, כך הטיולים במסגרת בית הספר אמורים, בין היתר, לפתוח את התיאבון לטיולים בארץ ולחשוף מעט מכל הטוב שיש לארץ שלנו להציע במחשבה שהתלמידים יראו כי טוב וירצו לטייל בעצמם או עם משפחותיהם בשבילי הארץ ובנופיה.

כדי להעמיק את הרצון של התלמידים לצאת לטיולים, עלינו לנקוט צעדים נוספים, כמו הצעד שנקטה המחנכת של הבן שלי, ובכך ליצור "מטייל עצמאי", בעל רצון אך גם בעל כלים לתכנן ולהוציא לפועל טיולים עם חבריו ועם משפחתו. לקראת סוף השנה, כאשר חופשת הקיץ מתקרבת, זהו זמן אידיאלי לצייד את התלמידים בכמה אפשרויות בנושא זה. להלן כמה הצעות בנושא:

1. עודדו את התלמידים לתכנן את החופשה שלהם ולחשוב אילו דברים היו רוצים להספיק לעשות בזמן הפנוי העומד לרשותם.
2. אפשרו לתלמידים שנמצאים במסגרות מטיילות (מש"צים, חוגי ספור, תנועות נוער) או לכאלה שמרבים לטייל להציג בפני הכיתה מסלולים וחוויות שחוו במקומות שונים בארץ.
3. שלבו משימות של תכנון טיול בארץ כחלק מאמצעי ההערכה במקצועות הלימוד השונים (טיול בעקבות סיפור תנכי או בעקבות משוררת, טיול המודרך באנגלית לתייר המגיע לבקר בארץ וכו').
4. מצבו את היציאה לטיול כאתגר כיתתי או שכבתי. לדוגמה, דרשו תיעוד כל הטיולים שתלמידי

הכיתה טיילו באפליקציה שמודדת מרחק, והכיתה שעשתה הכי הרבה קילומטרים מנצחת. אפשר גם לבקש מהתלמידים להצטלם במהלך החופשה במקומות שונים ולהעלות את התמונות למאגר כיתתי.

5. הפנו את התלמידים למאגרי מידע אמינים ברשת בנושא טיולים, כמו אתר "טיולי", מוקד טבע, אתר המפות "עמוד ענן" ואתרים רבים נוספים.
6. אם תרבות הטיולים של קהילת בית הספר אינה מפותחת כלל, כדאי לשקול להעביר מידע ורעיונות בנושא גם ישירות להורים.

אלו כמה הצעות שיכולות להביא לשינוי קטן אך משמעותי בתרבות הטיולים של התלמידים, ואני מקווה שגם של משפחותיהם. לצד ההצעות הנ"ל, חשוב לקראת החופשה לעמוד על היבטי ביטחון ובטיחות שביציאה לטיול, במיוחד לטיולים שבני הנוער יוצאים אליהם ללא ליווי מבוגר. יש להתייחס לנושאים כגון: כמות מים מספיקה, קליטה ותקשורת במסלול, התאמת אופי המסלול לאופי הקבוצה, ניהול סיכונים, התאמת המסלול למזג האוויר.

התוכנית הסדירה רצף של יציאה לטיולים מגן הילדים ועד כיתה י"ב והחדירה למערכת עקרונית שונים, כמו: טיול מהקרב לרחוק, הגדרת משאבי זמן לטיולים ושילוב טיולים בתוכנית החברתית ערכית של בית הספר כמו גם בתוכנית הלימודים

לאחר החופשה, בין חופשת הקיץ בין חופשה אחרת, כדאי להקדיש זמן בשיעורי החינוך או בכל מסגרת אחרת לציון המקומות שהתלמידים ביקרו בהם והחוויות שחוו. השיתוף בחוויה יעורר בתלמידים אחרים רצון להשתתף בכך בהמשך, ובכך אנחנו מגדילים את אדוות ההשפעה של הפעילויות.

הקיץ מזמן לנו, לצד סכנות ואתגרים, הזדמנות אדירה ליציאה לטבע, לחוויות משפחתיות וחברתיות ומשמעותיות ולהנאה רבה. עלינו לזכור שההיכרות הבלתי אמצעית עם הסביבה הקרובה והרחוקה מסייעת לחיבור למקום ולתחושת שייכות של התלמיד ושל משפחתו לארץ ולמדינה. אני מקווה שעם האוכל יבוא התיאבון ושתלמידים ומשפחות יצאו לטייל, יחוו חוויה חיובית וירצו לשכפל את החוויה בחופשות הבאות.

אז צאו לטייל בכיף ובבטחה (ואל תשכחו לנקות אחרים). חופשה נעימה!

מי מפחד להיות בדד

אייל ניומן*

מיומנויות השדה

צילום: אייל ניומן

בתום הישיבה המבודדת, המתבודדים שבים אל המעגל הקבוצתי ומנסים לענות על שאלות עם חברי הקבוצה, כגון: מה עושים לי השקט והטבע? האם אני צריך להתרחק מהסביבה כדי לפגוש את עצמי? אילו תחושות עולות בי כאשר אני לבד? וכו'. תרגיל בסיסי ופשוט זה טומן בתוכו מפתח אדיר לשינוי בחיינו, במיוחד בעולם דיגיטלי-חברתי-שיתופי, שהאתגר להיות מחובר לעצמי בו הוא צו השעה!

במקרא (משה, דוד, אליהו ועוד) מתוארים כמי שזכו לרגעי ההתגלות הגדולים שלהם בזמן שהיו לבדם, בדד, בשטח או במרעה. בחוץ, במרחב, ברגעים שאין מסיחי דעת, האדם יכול להתחבר אל האני העצמי שלו.

אני יודע מה אתם אומרים בלב: טוב, נשמע נחמד, אבל מה זה רלוונטי לימינו? לעידן דיגיטלי שיתופי שבו פעימות הלב מסונכרנות עם התראות הווטסאפ ואת הכול עושים בטיק טוק? עידן שבו כולם משתפים בכול, שבו המחשבות הכמוסות ביותר שלנו כבר נמצאות בפייס ובאינסטה, וכל זה נעשה בקליק אחד? אכן, נשאלת השאלה אם תרגול עוצמתי ועתיק יומין זה רלוונטי לימינו, ואם כן, במה הוא מועיל ולמה יש לצפות בתום התרגיל.

טוב, אז אתחיל בהתייחסות מדעית.

חוקרים העוסקים בנושא (לדוגמה: פרופ' סימון שמאי-צור מאוניברסיטת חיפה) מדווחים על מגוון מעלות חיוביות הגלומות בהתבודדות או בבדידות (זמנית). אציין כאן את שלוש העיקריות שבהן:

א. חופש מחשבתי. המחשבות אינן טרודות במשימות, ברעשים, במכשירים.

ב. יצירתיות. מצב שבו האסוציאציות עולות בחופשיות

תרגיל הבדד הוא תרגול מינימליסטי במנהג ההתבודדות, נוהג קדום ורחב יותר, חוצה תרבויות ודתות. מנהג שנחשב מאז ומעולם לפעולה רוחנית חיובית מאוד, המאפשרת לאדם להתרחק חלקית ובבחירה מהמולת היומיום ומהחברה כדי להקשיב לקולו הפנימי. מנהג זה מאפשר לעצור לרגע את רצף החיים השיתופי-דיגיטלי, להיכנס לשקט ולהתבונן ביושרה בחייו של האדם ובתוך נבכי נפשו.

גם ענקי רוח בעולם היהדות הכירו מנהג זה ואף המליצו לתרגל התבודדות מדי פעם וראו בה מעלה שנפש האדם זוכה לה (הרמב"ם, השל"ה, הטור, החיד"א רבי נחמן ועוד ועוד). למעשה, כמעט כל מנהיגי עם ישראל

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מנחה הישרדות ושדאות בצה"ל ובמשרד החינוך

הנחיות לתרגול הבדד: כאמור, בתרבויות רבות קיימת טכניקות התבודדות שונות. גם בישראל של 2023, יש עשרות או מאות אלפים שמתרגלים ומיישמים

זו הסיבה לכך שאומנים רבים מבקשים להסתגר במקומות מרוחקים בשביל ליצור).

ג. ויסות רגשי. נמצא כי התבודדות מצמצמת את העוררות הרגשית השלילית. התבודדות הנמשכת 15 דקות ויותר מגבירה את תחושת הרגיעה.

בעשור האחרון, המין האנושי עבר מהפכה עצומה בתחום הטכנולוגי, וזו השפיעה בצורה ניכרת על הרגלי ניהול הזמן שלנו ועל והרצון שלנו להיות מעורבים בעשייה שיתופית דרך מדיות שיתופיות. הזמן שאנו מקדישים למדיות אלו, בעבודה ואף בשעות הפנאי, עלה משמעותית. למעשה, במודע או שלא, נהיינו מכורים או משועבדים לתהליכים דיגיטליים-שיתופיים. אלו צורכים זמן רב מחיינו, אך לא בהכרח מיטיבים איתם!

היומיום של שגרת חיינו במאה ה-21 מלמד שלא קל להיות בשקט מוחלט ולהתנתק ממדיה דיגיטלית. אפילו המחשבה על להיות לבד אינה קלה, לעיתים אף מרתיעה. לשהות עם עצמך ו"לסבול" את עצמך זו משימה לא קלה לחלק מהאנשים. משימה השקולה להתבוננות ממוקדת במראה, רק שמראה זו משקפת את הציור הפנימי של נפשך ושל מחשבתך!

טכניקות התבודדות או בדד, חלקם בסגנונות שמקורם במסורת יהודית קדומה וחלקם בסגנונות אחרים (מוזמנים לבחור בעצמכם). להלן כמה עצות כלליות שמתאימות להתבודדות המתחיל.

1. בשלב ראשון, יש לבחור במקום שקט וטבעי שמועטת בו הסחות הדעת (בני אדם, טלפון ונוף אנושי הם המסיחים הגדולים ביותר).

2. השלב השני הוא שלב ההירגעות. יש להרפות מהמחשבות, להירגע ולשהות ללא מאמץ או פעילות כחמש דקות (אפשר לשכב על הגב ולהתבונן בעננים או בכוכבים).

3. השלב הבא מתחיל בהודיה על מה שיש ועל עצם הקיום, ולאחר מכן אפשר לשהות שהייה פסיבית ולהתבונן במחשבות שעולות. אם רוצים להיות ממוקדים יותר, אפשר להעלות שאלה משמעותית ולהאזין למחשבות או לתשובות שעולות בתהליך (תנו לדיבור הפנימי לעלות חופשי והשתדלו לא להיות שיפוטניים או לקפוץ למסקנות, אלא להתבונן בקשב).

4. כשאתם מרגישים שמיציתם והגעתם לתובנה או למחשבה או שפשוט נגמר לכם הזמן, סיימו את השהייה לבדכם עם עצמכם וחזרו לקבוצה או למקום הרוחש שממנו יצאתם אל התרגול.

אציין כי משך הזמן המקובל להתבודדות הוא מינימום רבע שעה. ככול שנרגיש נוח יותר, נוכל להאריך את זמן השהייה בתרגיל הבדד.

בהצלחה

לא סתם, אומנים המחפשים השראה מוצאים בהתבודדות בסיס לגילויים. הסופרת אוליביה לאנג תיארה את הבדד בספרה "העיר הבודדה" כעיר חדשה ולא מוכרת שאנו הולכים בה לאיבוד עד שאט אט אנו לומדים להכיר את הסביבות השונות שלה (האני הפנימי). התהליך שבו אנחנו מתחברים יותר לאני הפנימי שלנו מאפשר לנו גם להגביר את המודעות לטבע, לבלות בטבע ולהרגיש חלק ממנו ולא לבד.

היומיום של שגרת חיינו במאה ה-21 מלמד שלא קל להיות בשקט מוחלט ולהתנתק ממדיה דיגיטלית. אפילו המחשבה על להיות לבד אינה קלה, לעיתים אף מרתיעה. לשהות עם עצמך ו"לסבול" את עצמך זו משימה לא קלה לחלק מהאנשים. משימה השקולה להתבוננות ממוקדת במראה, רק שמראה זו משקפת את הציור הפנימי של נפשך ושל מחשבתך!

גדולי ישראל בעבר זכו למעט זמן איכות עם עצמם, וההתבודדות היא שאפשרה להם, בסופו של תהליך, לעלות ולצמוח לאישים שהיו.

טוב, עד לכאן דיבורים, עכשיו למעשים...

מסלול ההתבוננות של הבלש הצעיר

מתי חי*

מתוך אתר פריפיק

בנאום ההכתרה שלו, סיפר איזידור רבי: "אימא שלי הפכה אותי למדען בלי שהתכוונה לכך בכלל. כל האימהות היהודיות בברוקלין נהגו לשאול את הבן שלהן כשחזר מבית ספר: 'נו, למדת משהו חדש היום בבית ספר?' אבל לא אימא שלי. היא תמיד שאלה אותי: 'איזי, שאלת שאלה טובה היום?' ההבדל הזה, הוא כנראה מה שהפך אותי למדען."
(איזידור אייזיק רבי, זוכה פרס נובל לפיזיקה ב-1944, היה חבר כבוד במכון ויצמן למדע)

מהי התבוננות? התבוננות היא עיקרון מנחה שילווה אותנו במהלך מסלול "הבלש הצעיר", שבו נצעד בכל יציאה מהכיתה ללמידה חוץ כיתתית: לסיום, לטיול יומי או למסע שנתי (ובכל טיול אחר). המילה להתבונן מולחמת משתי מילים: להביט ולהבין. המילה להתבונן מחביאה בתוכה את ההמלצה להשתמש בתבונה כשמביטים (בדומה למתודה שאפשרה לדמות הספרותית שרלוק הולמס לפענח תעלומות שונות).

בשונה מפעולות דומות, כגון הסתכלות או ראייה,

שבהן אנחנו פסיביים, התבוננות היא פעולה אקטיבית, ורצוי להפעיל אותה כאשר יוצאים לכל מקום בחיק הטבע ובמיוחד לטיולים יומיים או שנתיים. במהלך הטיול, עלינו לפקוח עיניים ולהביט בסובב אותנו - הנוף, הקרקע, הצמחייה, בעלי החיים (קטנים וגדולים) ועוד. התבוננות מולידה שאלות: מה התופעה? כיצד נוצרה? מדוע דווקא כאן? ועוד ועוד. הסקרנות מעוררת שאלות והשאלות מעוררות את הסקרנות (שלפעמים נמצאת קצת בתרדמת), וכך נוצר מעגל התעניינות ההולך וגדל ומתרחב.

בשלב שני, עלינו לנסות לתת לשאלות תשובות. התבוננות תסייע בהבנה של הקשרים הגלויים והנסתרים שבין מרכיבי הנוף השונים: מסלע, קרקע, מים, אוויר, תבליט (טופוגרפיה), צומח, חי, שרידי נוכחות של אדם בעבר וגילויי השפעתו בהווה. ההתבוננות תספק לנו חלק מהסבר למצאים הקבועים והמזדמנים ולתופעות שנבחין בהן בהליכה בטיול. ההתבוננות תסייע לנו להבין את המרקם העדין והמשלב המרכיב את הנוף כולו. כאן ובכל מקום אחר.

בעקבות הבנה זו, נוכל להפנים את חשיבות השמירה על כל מרכיב ממרכיביו של הנוף משום היותו גורם משפיע

*יזם בתחום החינוכי והחברתי, איש חינוך ומדריך לידיעת הארץ במערכת החינוך ובצה"ל.

או מושפע במערכת יחסי הגומלין העדינים והמורכבים שבו.

בשורה תחתונה: למידה ותרגול של התבוננות ייצרו בתלמידים עניין, דבר שיוכל להכרת השטח בצורה רב ממדית ומעמיקה (הדבר נכון להכרת אזורי הארץ על נופיהם בכלל ולהכרת מערכות אקולוגיות ומרכיבי טבע-נוף-אדם בכל אזור). למידת ותרגול של התבוננות יגרמו לתלמידים לפקוח עיניים ולשים לב לפרטים ולתופעות. יש להניח ולקוות שהדבר יעורר בו סקרנות ומוטיבציה להבין את מה שהבחין בו, ובעקבות כך רצון ללמוד על טיבו. הנחת המוצא היא שתלמיד סקרן הוא תלמיד טוב יותר ושהתבוננות מביאה לסקרנות שתוצאתה היא למידה.

מטרת ההפעלה: לגרום לתלמידים לפקוח עיניים ולהתבונן בכל הנמצא בשטח או במסלול הטיול

מתוך אתר פריפיק

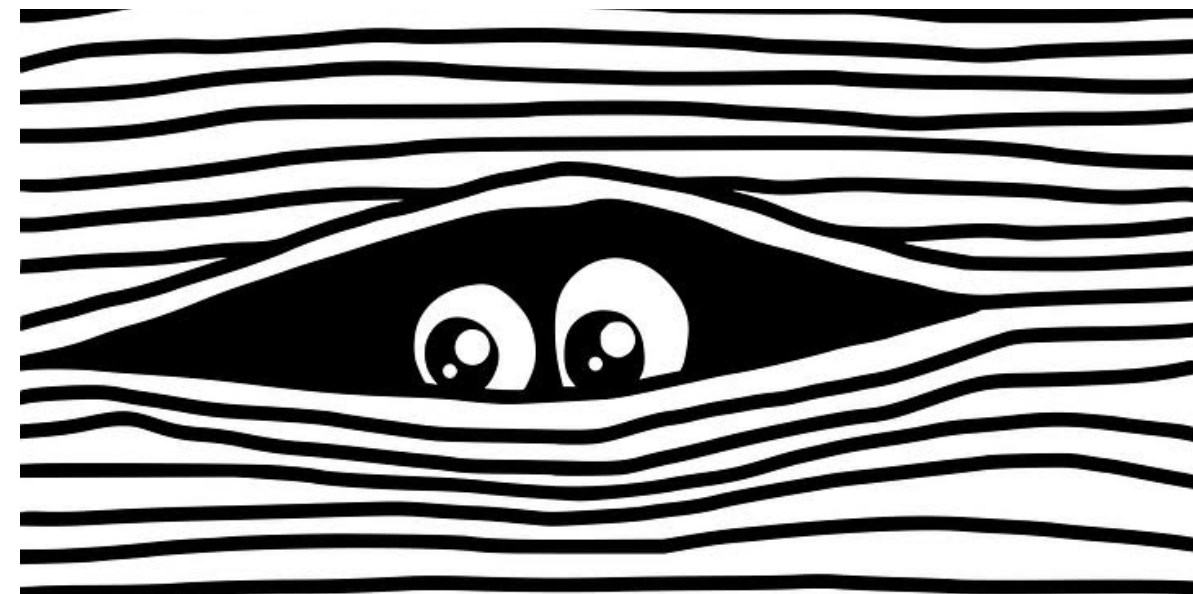
ולעורר בהם סקרנות להמשך למידה. זאת באמצעות משחקי בלשות, שבהם התלמידים מתבקשים להתייחס לשאלות המופנות אליהם ולהוסיף שאלות משל עצמם.

יש להדגיש כי השלב הראשון מתמקד בפקיחת עיניים ובהתבוננות ופחות ברכישה וצבירה של ידע (אלו יבוא בהמשך, בשלב הבא).

המילה להתבונן מולחמת משתי מילים: להביט ולהבין. המילה להתבונן מחביאה בתוכה את ההמלצה להשתמש בתבונה כשמביטים (בדומה למתודה שאפשרה לדמות הספרותית שרלוק הולמס לפענח תעלומות שונות).

יישום: לצורך תרגול ולצורך הפנמת הרעיון, אפשר לאתגר את התלמידים ולבקש מהם להפנות את תשומת לב המורה וכל שאר הכיתה כשיבחינו בקשרי גומלין של משפיע ומושפע בין שני מרכיבי נוף. יש לקוות כי הדבר יביא לדינמיקה של מעין תחרות סמויה בין התלמידים על זיהוי יחסי גומלין בין מרכיבי נוף ולהשתלבות של עוד ועוד תלמידים בהתנסות. יש לקוות שכל תלמידי הכיתה ירוויחו מפעילות זו ושיאפשר להם לתרגל ולהפנים את רעיון ההתבוננות.

אז כל שנותר הוא לצאת אל השבילים ולהתבונן!

חיטה למטרה

איתי פלינט*

עמק יזרעאל צילום: איתי פלינט

בזווית אחרת

מתוכננת מראש...).

לילה, חושך, פחד. האם נצליח או חלילה ניכשל והתוצאה תהיה הרת אסון? אבל אז נזכר איך בגת דרכו חיטים, ואני קורא את הפסוקים בתנ"ך שבידי: "וְגִדְעוּן בָּנוּ חֲבֵט חֲטִים בְּגַת לְהִנִּיס מִפְּנֵי מִדְיָן" (שופטים ו, יא). מי חובט חיטים בגת? אני צועק, מה אתה דפוק, אתה לא יודע שעושים את זה בגורן? עד לכאן טיפסת משדה החיטה שבעמק?

ויען גדעון ויאמר (לא באמת): ברחנו להר שלא ישמעו אותנו. מעט חיטים נשארנו, ולכל גרגיר יש משמעות. אולי נזכה ללחם השנה.

נזכרתי בשלט המוכר המתנוסס בבה"ד 1: "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מִמְּנֵי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שופטים ז, יז). כן, זה היה גדעון שיצא בראש המחנה ושימש דוגמה לכל חייליו. זה התחיל כאן בגת, בגרגר החיטה, וזה יפגוש אותנו בהמשך.

מה? אתה עוצר באמצע המתח, איתי? אני מגניב חיוך קטן, עוד חזון למועד.

בנאום ההכתרה שלו, סיפר איזידור רבי: "אימא שלי הפכה אותי למדען בלי שהתכוונה לכך בכלל.

כל האימהות היהודיות בברוקלין נהגו לשאול את הבן שלהן כשחזר מבית ספר: 'נו, למדת משהו חדש היום בבית ספר?' אבל לא אימא שלי. היא תמיד שאלה אותי: 'איזי, שאלת שאלה טובה היום?' ההבדל הזה, הוא כנראה מה שהפך אותי למדען."

(איזידור איזיק רבי, זוכה פרס נובל לפיזיקה ב-1944, היה חבר כבוד במכון ויצמן למדע).

הופ, יצאנו לדרך. יזע ודמעות פרדה ועוד מסע יצא, ואנחנו נוסעים בכביש 1 מזרחה.

האוזניים נאטמות בירידות לים המלח, המחשבות נושאות אותך ונוסעות איתך. אנחנו כבר בכביש הבקעה ואוטוטו מתחילים לטפס אל הגלבוע לתחילת מסלול בשמורת אירוס הגלבוע, הנהנים מפריחה מטורפת. המחשבות מעלות חיוך על פניי - הפעם לא שכחתי... הינה, הפסגה מתקרבת, ואני - בתיאום עם הצוות - נעלם מאחורי השיחים (כחלק מפעולה

*מנחה ומורה לשל"ח וידיעת הארץ במחוז ירושלים.

אט אט יורדים במורד התלול דרך עין הסמל, מספרים את סיפורי החלוצים בעמק, ובמילותיו של אלתרמן:
אופל בהר הגלבוע,
סוס דוהר מצל אל צל.
קול זעקה עץ גבוה,
על שדות עמק יזרעאל.
מי ירה ומי זה שם נפל
בין בית אלפא ונהלל.
מה, מה לילה מליל
דממה ביזרעאל
נומה עמק, ארץ תפארת
אנו לך משמרת.
יורדים אט אט אל העמק הנעלם ומגיעים אל שדות
העמק המוריקים.
רגע, אני צועק, תעצרו.
מתיישבים במעגל והסיפור מתחיל בשאלה
המתבקשת: כמה עולה כיכר לחם? גלעד מדייק, אבל
אני מקשה: כמה באמת עולה כיכר לחם?

מכאן מתחיל הסיפור, סיפור החרישה, הזריעה, ההשקיה והמלחמה במזיקים ובבצורת, הקצירה והעברת החיטה במשאיות אל הממגורות ואל טחנות הקמח. כמה עולה להפעיל את הקומביין וכמה לשנע את הקמח למאפיות, כמה עולה החשמל וכמה השקית המשמרת את הלחם וכמה המשאית המובילה אותו לסופר או למכולת.

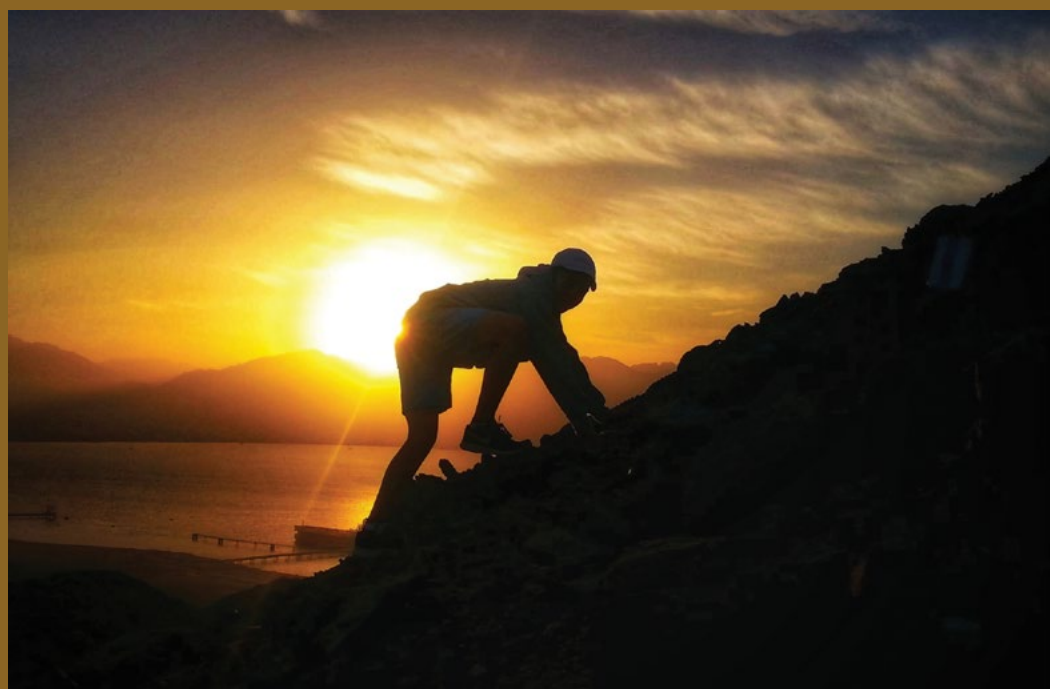
אז מה אתה אומר גלעד? שבעה שקלים ו-11 אגורות? נראה לי קצת יותר.

אז בקשה אחת קטנה לי אליכם, בקשה שהעבירו מדורי דורות רות וגדעון, החלוצים הראשונים, וחקלאי העמק היום: אל תחצו דרך השדות, אל תקטפו ולו רק שיבולת אחת. הם זרעו בדמעה, מגיע להם לקצור ברינה. ואנחנו, אנחנו נלך סביב לשדות החיטה המוריקים ונעביר את המסר הלאה, כי אם אין קמח, אם אין הבנה מהו הקמח ומה נדרש בשביל להגיע אליו, אין תורה - אין ערך, אין דרך ארץ וכידוע אין לנו ארץ...

אחרת!!!

עמק יזרעאל צילום: איתי פלינט

זאביק זמין*

בזווית אחרת

אין לי הסבר מדויק מדוע זה כך, אך דומני שאחת החוויות שמותירות את חותמן בסיומו של טיול היא העליות. בעיקר אם הטיול מתקיים ביום קיץ חם... השלב שבו מתחיל המאמץ הוא הרגע שבו אתה מתחיל לשמוע את אלו שמאחוריך מקטרים, מתלוננים ובכלל מביעים את תסכולם מכך שהקשיבו לך וכעת הם צועדים אחריך בעלייה תלולה שדומה שלא תסתיים לעולם. אך ברגע שהיא מסתיימת - הקיטורים נעלמים, ואת מקומם מחליפה תחושת סיפוק. אם כי כבודם של אלו שעד לפני רגע רצו להשליך אותך מראש ההר לא נותן להם להודות בכך...

את התמונה שבחרתי הפעם, צילמתי לפני כמה שנים בטיול זריחה, בעלייה להר צפחות. כששלחתי את התמונה לחברים, התגובות היו: "יה משוגעים, איזה מסלול קשה אתם עושים..." כאשר בפועל, בשטח, קטע עלייה זה היה קצר ואפילו קליל...

מי מאיתנו לא צעד ביום קיץ חם במסלול במגמת עלייה? ובכן, מסתבר שדווקא שם, באותם רגעים קשים רגע לפני שהם מתחלפים בתחושת סיפוק שמגיעה בסיומה של העלייה, הבנתי משהו על השפעתה של נקודת המבט שלנו על הדרך שבה אנו יכולים לפרש את המציאות. אה... וכמוכן גם על הצילומים שלנו...

היה זה לפני שנים רבות. תחילת היום השני של הטיול השנתי. לאחר שסיימנו את כל ההתארגנויות, קראנו שמות ויצאנו לדרך, נטלתי את המיקרופון בידי ופתחתי את היום. בשלב מסוים, אמרתי: "חשוב להקפיד היום לחבוש כובע ולשתות מים כיון שהיום צפויה עלייה בטמפרטורות..." ואז, מירכתי האוטובוס, זעקה אחת התלמידות: "אבל המורה, הבטחת אתמול שלא יהיו יותר עליות..."

*מורה ומנחה לשל"ח וידיעת הארץ בחמ"ד, מחוז מרכז.

השתמשתי בטכניקה החשובה ביותר בצילום, והיא: **זווית הראייה של הצלם.**

אין זה משנה מה סוג המצלמה שאתם מצלמים בה, מרגע שהתחלתם לתכנן את הצילום ועד שלחצתם על כפתרו הצילום אתם מחליטים כמה החלטות ובחרים בכמה בחירות - חלקן במודע וחלקן בלי ששמתם לב...

אחת הבחירות הכי חשובות שתעשו ותשפיע על התמונה שתקבלו היא נקודת המבט, זווית הצילום שתבחרו. האם לצלם בגובה העיניים או לרדת לזווית נמוכה ולצלם מלמטה לכיוון מעלה? או שמא הפוך - לנסות לצלם מלמעלה? האם לצלם מול מקור האור או אולי מאחוריו?

מה שאני אוהב בצילום זה שאין תשובה נכונה ובהירה נכונה. זה לא מתמטיקה. צריך רק לזכור שכל אחת מנקודות המבט תשפיע מאוד על התוצאה.

הרבה פעמים, כשאנו באים לצלם, אנחנו מכניסים את האובייקט לתוך המסך וישר מצלמים. זה מה שכמעט קרה לי באותה עלייה. אבל אז, לפתע, ראיתי את הפוטנציאל בתמונה על רקע הזריחה, נשכבתי על הקרקע והחלטתי לצלם את הבחור מלמטה כאשר אני יחסית קרוב אליו מאוד.

צילום מלמטה כלפי מעלה עשוי לגרום לנושא המצולם להיות מרשים. אנחנו מאדירים אותו, נותנים לו נוכחות. אנחנו יוצרים נפח, תלת ממד, דרמה. כדי ליצור זאת, אנחנו צריכים לצלם מלמטה אבל גם להיות קרובים לנושא המצולם, ואז המידע שנקלט במצלמה מצומצם - בדרך כלל נושא ורקע.

אותו אובייקט, מאותו מרחק באותו סוג מצלמה עשוי להיראות שונה לחלוטין, והכול נגזרת של נקודת המבט שבחרתם בה. לא בכדי קיבל מדור הזה את השם "זווית אחרת".

ואם בנקודת מבט עסקינן, אז בואו נראה כמה משמעויות אנו נותנים למושג עלייה. הפועל "לעלות" מתאר, לכאורה, תנועה פשוטה וברורה: לעבור ממקום נמוך למקום גבוה. הלשונאי רוביק רוזנטל הביא במאמרו: "עלה לגדולה ועולה על העצבים" מגוון של דימויים נוספים המרחיבים את המושג עלייה לתחומים שונים בחיינו. אפשר בקלות

לעשות בדבריו שימוש במעגל של"ח בסיום העלייה.

עלה השחר: תחושה שהאור הולך ועולה מתוך החושך. **עלה על הבמה:** כפשוטו, וגם במשמעות הפקה חדשה. **עלה לאוויר:** מתייחס לשידור אלקטרוני. **עלה על גדותיו:** המים עולים, וכדימוי, דבר מה מגיע לרוויה ואין לו עוד מקום. **הישן עולה על יצועו,** הנידון למוות עולה לגרדום, והמתאבל עולה לקבר אהוביו.

גוף האדם בנוי כידוע אנכית - מכף רגל ועד ראש. לא מעט ביטויים הקשורים בגוף מתארים עלייה כלשהי: הריח עולה באפנו, עניין מטריד עולה על העצבים. על מהיר חמה נוהגים לומר בשפות שונות שהדם עלה לו לראש, ועל מי שהתהילה השחיתה אותו אומרים שהשתן עלה לו לראש.

לצד העלייה במעלות הגוף, הפועל על"ה מוזכר גם בהופעה מרשימה בענייני מחשבה ונפש. המחשבה נתפסת כעין עלייה של רעיון ממקום נמוך נסתר למקום גבוה: התודעה. והמתפלאים אומרים, לעיתים בהתחסדות, שדבר מה לא יעלה על הדעת. עניין אחר עולה בזיכרונו או עולה על רוחנו, ונושא חשוב עולה על הפרק, כלומר: תופס מקום בשיח הציבורי, ואפילו עולה לכותרות. הבלש או החוקר מחפש רמזים, ובשלב מסוים מכריז: **עליתי על משהו** - הרחבה של **עליתי על עקבותיו**, שהוא תיאור פיזי של הליכה בעקבות מישהו.

היהדות משתמשת בפועל לביטוי הידור וכבוד. המברך ברכת כוהנים בבית הכנסת **עולה לדוכן.** הקורא בתורה בציבור **עולה לתורה**, וכך עושה גם חתן בר המצווה. מי שמכבד את מצוות הרגלים **עולה לרגל** - לירושלים או למִקָּה. ובל נשכח את אליהו הנביא, אשר **עלה בסערה השמימה.**

העלייה זכתה למימוש מיוחד בז'רגון הציוני. **לארץ ישראל עולים.** לא מהגרים - עולים. לשימוש זה משמעות ערכית, ומקורו בתנ"ך, כמו בספר שופטים: "לְמִיּוֹם עֲלוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שופטים יט, ל). מי שעוזב את הארץ אינו עושה רילוקיישן, אלא יורד. גם ביטוי זה מקורו בסיפורי המקרא. באתוס ההתיישבותי **עולים על הקרקע** לנקודת יישוב חדשה. עם זאת, דווקא הנגב נתפס כמקום נמוך, כמו בקריאה הבלתי נשכחת של בן גוריון: "נוער הזהב, רד לנגב!" ואפרופו נוער: סיסמת הנוער העובד והלומד היא **עלה והגשם**, בהשפעת הביטוי המקראי **עלה והצלח** (מלכים א, כב, טו).

בהמנון תנועת בני עקיבא שרים "בְּלֵב אֲמִיץ וּבְעֶזְרַת ה', עֵלָה נְעֵלָה", והביטוי עֵלָה נְעֵלָה הוא גם סיסמת מחנות העולים.

תחום שבו הפועל עֵלָה מתפקד בהצלחה הוא הצבא. בצבא לא יוצאים או מתארגנים, אלא **עולים למסדר**. קיבלת תלונה, אתה עולה על טופס, **עולה על מדים ועולה למשפט**. נכשלת כישלון של ממש? **עלית על טיל**. טיל הוא דימוי לעונש כבד - גירוש או מאסר. בלשון הקשר הצבאית מוכר הצירוף **עלה מול**, כמו בציטוט זה: "מג"ד עלה מול סמי ואמר לו להתכונן ליציאה להסתערות לפי התוכנית".

המוצא או המועלה מן האוצר. במשנה משתמשים גם **בעולים לחשבון**. השימוש הפיננסי הוליד גם דימויים הקשורים למחיר כלשהו. טרדות וסבל **עולים בבריאות**, ולפעמים **עולים בחיים**.

יש גם עליות שהן כישלונות, ואולי עליהן נאמר **ירידה לצורך עלייה**. מי שתוכניותיו השתבשו ולא הצליח להתקדם **עולה על שרטון** - ביטוי הלקוח מתחום הימאות. במקרה אחר נאמר שמאמציו **עלו בתווה** - על פי ספר איוב (איוב ו, יח). על מי שדינו נחרץ להישמד נאמר כי **עלה עליו הכורת**, על פי ספר ישעיהו (ישעיהו יד, ח). ניב הלקוח מתחום היערנות.

נסיים בשירו המקסים של המשורר דוד אביטן, המתאר ש"לרדת לסוף הדבר" זה בעצם לעלות אליו כדי להתמודד עם הקושי:

לרדת לעלות / דוד אבידן

להבין משמע לרדת לסוף דבר

אבל מה לעשות, אם סוף הדבר נמצא למעלה?

אז להבין - משמע לטפס במעלות הדברים,

דרך שבועה רקיעים ולמעלה מהם,

ושם הדבר נמצא, ממתין בעטיפה זוהרת, לא נגוע.

מה לעשות עם הדבר הבלתי-נגוע הזה?

איך לגעת ולא לגעת בהבנה?

זה כבר ענין של הבנה דקה, של צליל,

אבל גם של דממה דקה ויכולת המתנה,

אבל גם ענין של כשר-זנוק ברגע הנכון.

להבין משמע להגיע, וזה כבר ענין של לוגיסטיקה

אבל להגיע אין משמע להבין, וזה כבר ענין מיסטי.

אז מה עושים עם זה?

קדם כל לא לרדת לסוף-דבר, אלא לעלות אליו.

ואחר-כך לא לגעת בדבר עצמו, אלא לגעת בעצמו

למראה הדבר הגדול הזוהר למעלה.

ואחר כך לא לסלוח לעצמנו על ההחטאה.

השלב שבו מתחיל המאמץ הוא הרגע שבו אתה מתחיל לשמוע את אלו שמאחוריך מקטרים, מתלוננים ובכלל מביעים את תסכולם מכך שהקשיבו לך וכעת הם צועדים אחריך בעלייה תלולה שדומה שלא תסתיים לעולם. אך ברגע שהיא מסתיימת - הקיטורים נעלמים, ואת מקומם מחליפה תחושת סיפוק. אם כי כבודם של אלו שעד לפני רגע רצו להשליך אותך מראש ההר לא נותן להם להודות בכך...

עֵלָה משמש בצבא גם בתחום ההיררכי - עלייה בדרגה. שימוש זה מאפיין כל היררכיה, אזרחית כצבאית, ולפעמים גם לא פורמלית. לא עוברים מכיתה ג' לכיתה ד', אלא **עולים כיתה**. האלמוני עולה לגדולה, העני עולה מאשפות. ביטוי שנוצר בעקבות ספר שמואל: "מקום מעפר דל מאשפות ירים אביון" (שמואל א, ב, ח). כאשר מתרחש דבר מה דרמטי זו **עליית מדרגה**.

אחד השימושים הגורמים לנו להרים גבה הוא בתחום הכספים והמסחר. מדוע השמלה **עולה** 500 שקל? מה הקשר בין מחיר מוצר לבין עלייה, פרט לעליית היד האוחזת בארנק או בשטרות מן הכיס? לשימוש זה שורשים במקרא, שם נכתב: "שש מאות זהב יעלה על הצינה האחת" (מלכים א, י, יז), כשהכוונה לכסף

קיימות מזווית אחרת

שי מרון*

"הגולה הכחולה" תמונה מצולמה מהחללית אפולו 17 ועזרה בקידום המודעות לאיכות הסביבה צילום: מתוך ויקיפדיה

הרבה נכתב ונאמר בנושא הקיימות. מערכי שיעורים נכתבו והועברו, סרטים הופקו ונצפו, אמצעי הסברה רבים הופקו וראשי מדינות נפגשו. אכן, לכאורה נעשה הרבה, ואולי מיצינו את כל האפשרויות? אך המציאות מראה שהשינוי הוא מועט. העולם מבקש פתרונות מהירים לבעיות, פתרונות הדורשים חומרי גלם מהסביבה ויוצרים פסולת רבה. יש צרכנות הנובעת מצורך מתמיד להתחדש בדבר עכשווי כדי לתת הרגשה טובה בעצם זריקת הישן, המלוכלך או הלא אסתטי, בעצם השינוי וההתחדשות. אופנה חולפת במהירות, ואופנה חדשה דורשת החלפת מוצרים בשל עיצוב חדשני ומודרני, החלפת מוצר - על אף שהמוצר הקודם עדיין טוב ומספק את הצרכים - בשל התיישנותו הטכנולוגית ובשל חשיבה על נוחות ועוד.

בכתבה זו, ברצוני להאיר זווית אחרת, זווית שטרם קיבלה התייחסות רצינית בציבור. זווית זו היא, לדעתי, המפתח לבעיה הסביבתית המתגברת כאמור לעיל. המפתח, לדעתי, טמון בעבודה על התודעה ובהשלטת הרוח על החומר. הדברים המשפיעים על המעשים שלנו הם התודעה, הכוונה ורוח האדם. אימון התודעה על ידי מתן משמעויות חדשות לתפיסת העולם שלנו את המציאות הוא, לדעתי, המפתח ליצירת שינוי העשוי להוציא אותנו מתרדמה לערנות תודעתית. אנו מקבעים מחשבות וחוזרים להרגלים ישנים ומוכרים, למקום הנוחות, אשר לעיתים, כמו בנושא הקיימות, הם הרגלים הרסניים לעולם.

ברצוני להציע כאן כמה דרכים לשינוי תודעתי-סביבתי שראוי לשאוף אליו:

1. לעודד יצירתיות וחשיבה יצירתית: הפסולת שאנו זורקים היא למעשה חומר שיש לו צורה. לדוגמה: בקבוק משקה, מזכוכית או מפלסטיק, הוא בעל צורה המכילה נוזלים. מיטה היא עץ מנוסר בצורה המאפשרת לישון עליו בנוחות. פעמים רבות, אנו זורקים מוצר בגלל צורתו. אך חשיבה יצירתית תלמד אותנו שאפשר להשתמש בחומר הגלם שממנו הוא עשוי לצורך תפקוד אחר, למשל: א. בניית עציצים דקורטיביים מלוחות עץ של מיטה במקום לקנות חדשים; ב. הכנת מסגרות לתמונות מזכוכית של חלונות שנשברו במקום לקנות מסגרות חדשות; ג. שימוש בקרטוני ביצים,

*מורה לשלי"ח וידיעת הארץ במחוז ירושלים.

אמרו לו: מה אתה עושה? אמר להם: מה אכפת לכם? תחתיי אני קודח... (והרי ברור שהוא מטביע את הספינה כולה).

האחריות לבצע את השינוי התודעתי ולהוביל את הספינה לנמל מבטחים מוטלת, בראש ובראשונה, על קברניטי הספינה, על המנהיגים המובילים אותה, על מקבלי ההחלטות בדוגמה האישית שהם נותנים.

האחריות לבצע את השינוי התודעתי ולהוביל את הספינה לנמל מבטחים מוטלת, בראש ובראשונה, על קברניטי הספינה, על המנהיגים המובילים אותה, על מקבלי ההחלטות בדוגמה האישית שהם נותנים.

כמורה לשל"ח וידיעת הארץ במשרד החינוך, אני רואה במערכת החינוך הגוף מוביל בתחום. לכן, ביד כל אחד מאיתנו, אנשי החינוך, הכוח לבצע שינוי. ראשית, עלינו לבצע את השינוי אצלנו פנימה ולהדביק בכך אחרים:

א. מובילי התחום צריכים להיות אנשים שהנושא טבוע בהם, שכן נאה דורש, נאה מקיים.

ב. עלינו - מורי השל"ח, אנשי סביבה, מדריכים - להוביל מהלכים בתוך ארגונים: במשפחה, בקהילת מורי בתי הספר ובכיתות.

ג. ראוי כי נושא הקיימות יהיה מקצוע חובה הנלמד מגן ועד כיתה י"ב. אפשר לראות כיום שהעיסוק בקיימות מצוי בגנים ובבתי הספר היסודיים, אך הולך ודועך בעלייה לתיכון.

ד. עלינו להמשיך בהסברה, בעיקר בכלי התקשורת וברשתות החברתיות, כדי להחדיר שוב ושוב לציבור הרחב תודעה סביבתית מקיימת. על הסברה להתקיים על בסיס יומיומי או שבועי, ולא על בסיס מבצעים וגימיקים: "יום כדור הארץ הבינלאומי" או "שבוע הסביבה".

לסיכום, סוף מעשה במחשבה תחילה. אחרי המחשבות, באים המעשים. אחרי המעשים, נמשכים הלבבות. אז בואו נוביל את הספינה למקום מבטחים ונעניק משמעות חדשה ישנה למציאות לפני שיהיה מאוחר מדי. זה בידיים שלנו.

באריזות קטנות או בנייר עיתון כחומרי בידוד בתוך קירות גבס ועוד.

2. לפני שזורקים משהו, לבדוק אם יש בו חלקים שאפשר להשתמש בהם בעתיד: א. להוציא מארונות את הברגים, את הצירים ואת הידיות; ב. להוציא את השעווה מנרות שבת ולהשתמש בה להכנת נרות הישרדות או נרות חדשים ועוד.

3. לחשוב לפני שקונים חדש וזורקים ישן: האם יש במוצר החדש צורך אמיתי? האם יש צורך אמיתי בהחלפת מוצר מסוים?

4. להשתמש בחומרי ניקיון והיגיינה מקיימים כדי למזער ולעצור ככל האפשר את זיהום מי התהום והקרקע.

5. לאמץ תודעת נתינה: להבין שדבר בעולם אינו שייך לנו באמת. כשנסיים את תפקידנו בעולם, לא ניקח ממנו דבר. לכן מהות חיינו היא לתת ולא לקחת. נתינה היא עשייה דו כיוונית - בכל פעם שאני נותן, אני בעצם מקבל. כמו במשל על ים המלח וים כנרת: בכנרת מים מתוקים, נותני חיים, שכן היא מקבלת מהירדן הצפוני ונותנת לירדן הדרומי. ואילו ים המלח רק מקבל מהירדן הצפוני, על כן הוא מלוח וקרui גם ים המוות. משמעות חיינו היא לתת לעולם (לאדם, לחי ולדומם), להיטיב עימו ובכך להחיותו. ניצול משאביו בלקיחה חסרת גבולות מביאה לאובדנו. יש לאמץ את גישת "שלי שלך ושליך שלך", מתוך פרקי אבות (ה, י), שהיא מידת חסידות. אימוץ תודעה זו ייצור עולם מקיים מבחינה סביבתית וייצור חברה בריאה יותר.

6. להיות מודע לכך שחשיבה ומעשה מקיימים דורשים מאמץ, דבר שנובע בהכרח גם מהסעיף הקודם שדרש אימוץ חיי נתינה. למאמץ זה שכר רב ביותר: שינוי הסביבה והחברה לטובה ומתן משמעות למציאות המתבססת על אהבה לטבע ולאדם. לדבר המושג באמץ יש חשיבות ומשמעות מיוחדים.

7. להבין שקיימות זהו אורח חיים שצריך להדהד במחשבתנו תמיד, בבחינת: "בלכתך בדרך, בשכבך ובקומך" (דברים ו, ז). קיימות צריכה להיות נוכחת ברמ"ח אברינו ובשס"ה גידנו. קיימות אינה אירוע חד פעמי, אלא אורח חיים שיש לאמץ. זוהי מערכת הרגלים שעלינו לחיות לפיה יומיום. עלינו להבין שהשינוי לא נעשה ברגע אחד, אלא בתהליך שאנו בונים בעצמו ובמוחנו.

8. לחשוב מערכתית וקהילתית, לצאת מהבועה של אני ועצמי ולהסתכל בתודעה של אנחנו. להבין שאנו תלויים זה בזה ולתת באהבה שאינה תלויה בדבר. כמו במשל על אדם שקדח בספינה תחתיו.

להצליח איתנו בדרך שלך

של"ח בחטיבת הביניים בן צבי, פ"ת

מלכה פורמן, * ירון שמיר, **
סימה כהן-עבדו ודוד לוק***

תלמידי חטי"ב בן צבי פ"ת במסע משמעותי צילום: מלכה פורמן

חזון חטיבת הביניים בן צבי נפתח במשפט "להצליח איתנו בדרך שלך". השאיפה החינוכית של חטיבת הנעורים בן צבי היא לגבש את הזהות האישית, החברתית והלימודית של התלמידים באמצעות חוויה, באמצעות התנסות ובאמצעות בחירה - אמצעים המובילים כל תלמיד להצלחה בדרך שלו. אנו מקנים ידע, מיומנויות וערכים ומעודדים התנסות, התמקצעות ובחירה בכל תחומי הדעת.

בדרכי הארץ שזורים בתחומי דעת נוספים העוסקים בתרבות יהודית ישראלית, במעורבות חברתית, באקטואליה ועוד.

הערך המוסף של של"ח בבית הספר

במסגרת של"ח, התלמידים לומדים על מדינת ישראל ועל ארץ ישראל. גם במקצעות נוספים - היסטוריה, גיאוגרפיה, תנ"ך, קיימות ואיכות הסביבה ועוד - עוסקים בארץ ישראל ובמדינת ישראל. נושא הערכים מלווה את כל סדנת של"ח, והערך המוביל והחשוב הוא אחריות - אחריות אישית, אחריות לחברה הסובבת, אחריות למדינה ולכדור הארץ. כחלק מכל סדנה, התלמידים יוצאים ליום שדה משימתי בשטח ומבצעים משימות מגוונות.

מגוון פעילויות של"ח

אשכול המש"צים מונה 68 מש"צים ופש"צים. תלמידים אלו יצאו לפעילות בחופשת חנוכה ובחופשת פסח, וישתתפו בקורסי הקיץ כחלק מהכשרות המש"צים. שנת הפעילות של הפש"צים, פרחי של"ח צעירים,

תחום של"ח - הכולל פעילויות חברתיות, טיולים, מסעות ועשייה חברתית - הוא תחום משמעותי בבית הספר. בית הספר מטפח אקלים של כבוד ועל אהבת אדם ומטפח בוגרים ערכיים ועצמאים, המאמינים ביכולותיהם והמגלים אחריות על עתידם. הדבר ניכר במספר המש"צים והפש"צים שיש בבית הספר.

בנוסף לתוכנית הלימודים בתחום השל"ח, התכנים הנלמדים בסדנת הלימוד של של"ח "דרך ארץ

*מנהלת חטיבת הביניים בן צבי בפתח תקווה.
**סגן המנהלת ומורה לשל"ח.
***מורים לשל"ח בחטיבה.

במהלך הלמידה, התאפשר לתלמידים ללמוד דברים טכניים לקראת הטיול: כיצד לארוז את הציוד לקראת הטיול, מהו תיק הולך ומה שמים בו, מהו תיק נוסע, איזה ציוד רצוי להביא ומה מיותר לסחוב לטיול שנתי...

כוללת מפגשים שבועיים, כנסים מחוזיים וקורס הדרכה ומנהיגות בקיץ. לאחר מכן, הם יהיו למש"צים וידריכו את הפש"צים של השנה הבאה.

המש"צים מתנסים בחיי שדה, לומדים להדריך ולומדים מנהיגות מהי, רוכשים ערכים, אהבת הארץ וכלים לטיול, מכירים חברים מכיתות אחרות ומבתי ספר אחרים ועוד. פעילות המש"צים מקדמת תלמידים בתחום המנהיגות וההדרכה, מספקת להם ביטחון עצמי וחברים חדשים, מעצימה אותם ומאפשרת להם לרכוש מיומנויות של דיבור בציבור ולגלות יוזמה, יצירתיות, יכולת תכלול והמשגה. כן היא מקנה להם מיומנויות הנדרשות מכל בוגר המסיים את מערכת החינוך.

המש"צים והפש"צים משתתפים בטיולי השכבות האחרות ובימי של"ח ומסייעים למורי השל"ח. כן הם משתתפים בפרויקטים מיוחדים בבית הספר. הפעילות המתקיימת במהלך השנה בבית הספר ומופעלת על ידי המש"צים והפש"צים חניכי האשכול היא מגוונת מאוד: ימי גיבוש, פעילות ט"ו בשבט, הליכה בשביל המחוז, הליכה בשביל המחבר, פעילות יום ירושלים ועוד.

כן מתקיימים מסעות שנתיים לכל שכבות הגיל הכוללים לינה בשטח. תלמידי שכבות ח'ט', בהובלת מועצות המסע הכיתתיות (מועצה המורכבת מתלמידים, מורים והורים), יוצאים למסעות בני שלושה ימים בשטח. הלינה באוהלים אישיים, והבישול הוא עצמאי ברובו.

צוות של"ח הבית ספרי מוביל פעילויות נוספות: פעילויות משותפות עם כיתת הגמלאים, העברת יום סיור בגן ביתא ישראל בחג הסיגד, בשיתוף כיתת הגמלאים ומורי בית הספר, פעילויות בנושא העלייה

מאתיופיה, פעילות ט"ו בשבט, פרויקט גן צומעי לזכר קינן צומעי שנהרג בפיגוע בשיתוף אימו.

כחלק מפעילות של"ח בבית הספר, עמלו התלמידים על הכנת ברקודים של מידע וחידות. את הברקודים יסרקו תלמידי בית הספר המסיירים בשביל המחוז. תלמידי של"ח בליווי מורי של"ח בבית הספר מאמצים את תלמידי בית ספר אלונים לחינוך מיוחד: מקיימים פעילויות בבית הספר, יוצאים עימם לימי שדה ומשתתפים עימם בפרויקט המחוזי "של"ח בשבילי הלב" - יום מיוחד לתלמידי של"ח במחוז כולו ולתלמידי בתי הספר לחינוך מיוחד שהם מאמצים לאורך השנה.

אנו בבית הספר מאמינים בפעילות המבורכת של של"ח בכלל ושל אשכול המש"צים בפרט!

אנו מאמינים שתלמיד תורם הוא תלמיד מועצם!

פעולה ראשונה של פש"צים (פרחי של"ח צעירים) בחטיבה. צילום: סימה, מורה לשל"ח בחטיבה

מתודה בשדה

אורית שניט*

אוסף פעילויות
כארח הפתוח

עמק המעיינות צילום: איתי פלינט

שבועות מגיע ואיתו הקוצרים ברינה, שיוצאים לשדה ומתחילים לקצור את התבואה. עונה זו נראית אולי פחות מתאימה ליציאה לשדה, פחות מזמינה, פחות קורצת קורצת. הרי חם, יבש, צהוב, יש נחשים שרק התעוררו, והם מלאי ארס, ועקרבים מלאי עוזו. מדוע שנעזוב את המזגן ונצא החוצה?

ואני שואלת: אז מה? למה לא? חם - אז נשתה ונחבוש כובע. ניערך לקראת מפגשים בצורה נכונה. הרי לא נמנע מעצמנו את התענוג שבהליכה במרחבים ושבגילוי שפע של תופעות שמתרחשות דווקא כעת. לא נמנע מעצמנו התנסות בחוויות שמתאימות לקיץ והיחשפות לכלים שעוזרים להסתדר בו.

צאו אל השמש (מוגנים כמובן - כובע, מים, קרם הגנה) ואמצו לליבכם את מה שיש לקיץ להציע לכם בטבע הפתוח לכולנו.

* מורה לשל"ח וידיעת הארץ, מובילה את צוות הפיתוח במטה אגף של"ח וידיעת הארץ.

אטרה

להכיר את מה שמצוי סביבנו
במרחב הפתוח

גיל אומדן

כיתות וי-ח'

אקום פעילות

מרחב פתוח

דרך הפעילות

1. המדריך מחלק את הקבוצה לחוליות או לזוגות.
2. כל חוליה צריכה לשזור זר ולהניח אותו על ראש אחד מחברי החולייה. הזר צריך להיות מורכב מכמה שיותר עצמים שמצויים במרחב (מן הטבע וכאלה שהשאיר אחריו האדם).

<https://did.li/SGxTY>

3. כל חוליה מציגה את הזר שלה ומסבירה ממה הוא מורכב. המדריך מסכם ומציין את העצמים שנמצאו בסביבה וגם דברים שהאדם "שכח" מאחור אם היו כאלה.

צרים

ציד שיעזור לתלמידים לחבר בין העצמים להרכבת הזרים: חוטי רקמה, סלוטייפ או איזולירבנד, חוט צמר ועוד
הערה: יש לשים לב לא לקטוף צמחים מוגנים ולא כמויות גדולות מאותו סוג צמח.

במהלך הדרך

אטרה

ללמוד על חג השבועות
במהלך הדרך על ידי משימות

גיל אומדן

כיתות ב-י'

אקום פעילות

לאורך המסלול

<https://did.li/eBO5q>

דרך הפעילות

המדריך מחלק את הקבוצה לחוליות משימה ומסביר כי לאורך הדרך הוא יקיים עצירות, ובכל עצירה נציג מחוליה (כל פעם חוליה אחרת) ישלוף פתק, וכל החוליות יצרכו לבצע את המשימה..

צרים

נספח: כרטיסיות משימה על הדרך לשבועות
הערה: בסוף כל משימה, המדריך ירחיב מעט על תוכן הפעילות.

מתודות נוספות לבחירה:

ככה זה בקיץ

אילו מאפיינים הקיץ מזמן לנו? מה אנחנו רואים כשאנחנו יוצאים למרחבים הפתוחים במהלכו? על שאלות אלה בדיוק נענה במהלך הפעילות.

<https://did.li/KXIIc>

רוח - נלמד ונשמור על ראש פתוח

רוח נמצאת בעונות שונות ומגיעה בעוצמות שונות והיא משפיעה על מה שנקרה בדרכה. בקיץ, הרוח יבשה וחמה. הפעם נלמד על תופעות הנגרמות בגלל הרוח ונראה כיצד הטבע הוא כחומר ביד היוצר, סליחה, ביד הרוח

<https://did.li/Ypmrl>

שטוף שמש

השמש הקופחת על ראשינו משפיעה על כל מי שבא עימה במגע: בעלי חיים, צמחים, בני אדם ועוד. בפעילות הפעם, נתחקה אחר הפתרונות שאותם חברים מוצאים להתמודדות עם חום השמש.

<https://did.li/Upmrl>

חול, חול ועוד קצת חול

מניין הגיע החול וכיצד הוא נוצר? על כך בדיוק נענה בפעילות. אך לא נסתפק בהסבר, אלא נסיף פעילות מגוונת בין גרגירי החול בדיונה או בחוף הים. כובע, מים ומצב רוח רענן יתרמו לפעילות שמחה ובטוחה

<https://did.li/NXIIc>

מעגל של"ח

קיום שיח על חוויה שהחניך חווה בפעילות או שיח על דבר שראה ולמד על אודותיו מעצים את חוויית הלמידה ויוצר חיבור בין התוכן הכללי שהועבר בפעילות לחוויה הפרטית של החניך. עצירה לרגע, קיום שיחה, ניתוח אירוע או מידע וחיבורו לחייו האישיים של התלמיד - הם העומדים בבסיס פעילות זו. פעילות מסוג זה יוצרת חיבור ומקרבת בין החניכים.

<https://did.li/39aZH>

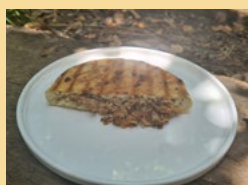
ניחוחות מהשדה*

תמונה מאתר פריפיק

עראייס טונה

דרך ההכנה

1. מכניסים את כל החומרים, למעט הפיתות ושמן הזית, לקערת ערבוב גדולה ולשים היטב לקבלת תערובת אחידה ודביקה. טועמים ומתקנים את התיבול.
2. חוצים את הפיתות, ממלאים את חצאי הפיתות בנדיבות בתערובת החילוי ומהדקים היטב.
3. מורחים את הפיתות בשמן זית מכל הצדדים ומניחים על הצדדים. מניחים תחילה את הפיתות כחלק הפתוח שלהן כלפי הצדדים. צולים 2-3 דקות על הצד הפתוח ולאחר מכן כ-3 דקות מכל צד (סך הכול שלושה צדדים) עד להופעת פסים חומים.
4. משימים לצד טחינה ומטבל פלפל חריף.

מצרכים

- 4 פיתות חצויות
- 200 גרם חצי קלוי
- צרוק קטן של בצל ירוק קצוץ
- 200 גרם נתחי טונה בשמן זית
- 1 כפית מלח + 1 כפית פלפל שחור גרוס
- 1/2 כוס בוטנים קצוצים
- שמן זית לצלייה

ציוד

- רשת גריל
- מלקחיים
- קערה גדולה
- כף, סכין לחיתוך

מתוך: "מתכון לעראייס טונה - תשכחו מטונה מעושנת", המטייל הישראלי, שוחזר ב-26.3.2023, כתובת: <https://did.li/9zwTY>

מקלחם - מתכון ללחם שטח על מקל

מצרכים (10 חנות)

- 4 כוסות קמח לבן
- 1 כפית סוכר חום
- ½ כפית סודה לשתייה
- ½ כפית אבקת אפיייה
- 1½ כוסות מים
- חומלץ: 1 כפית חומלץ תפוחים

ציוד

- ענפים דקים באורך של 70 ס"מ לפחות, כחומר הסודעים
- נייר כסף
- שקית עם סגירה חזקה איכותית
- כוס
- מלח
- כף + כפית

לבידוי

- 1 ביצה
- 1 כף מים
- 100 גר' מומס, קצח או פרט

דרך ההכנה

1. מערבים את כל הרכיבים היבשים יחדיו. אפשר לעשות שלב זה גם בבית ולקחת את התערובת בשקית.
2. מוסיפים את שאר הרכיבים ולשים לקבלת בצק אחיד.
3. מקמחים משטח עבודה ומחשיכים ללוש במשך 2-3 דקות עד לקבלת בצק שנוח לעבוד איתו.
4. מחלקים את הבצק לעשרה עיגולים קטנים ומרדדים כל עיגול לשרוך ארוך בקוטר 1 ס"מ לערך.
5. עוטפים את חלקו העליון (לאורך כ-30 ס"מ) של כל ענף בשתי שכבות של נייר כסף. מלגלים שרוך בצק על קצה כל ענף ליצירת מקלחם.
6. מערבים את הביצה בכף המים ובעזרת האבצה מורחים שכבה דקה ואחידה של תערובת הביצה על כל מקלחם. זורים מעל כל מקלחם מומס, פרט או קצח.
7. אופים את המקלחם במרחק כ-20 ס"מ מעל לחמים חמות מאוד. הופכים את הלחם תכופות לאפיייה אחידה מכל הצדדים.
8. משך האפיייה תלוי בעוצמת החום, אבל לרוב זמן האפיייה נע בין 15-20 דקות. בזמן זה, אפשר לפתוח בקבוק בירה ולספר קצת צ'יבטיס.

*המתכון של גלעד מאירי, מיטיב לכת ולסת ומחבר הספר "בישולי הדרך".

מתוך: "מקלחם - מתכון ללחם שטח על מקל", המטייל הישראלי, שוחזר ב-26.3.2023, כתובת: <https://did.li/NFfw>

עלי הפן מחולאים

מצרכים

- עלי פן
- שמן
- אורז
- פלפל, קינמון, מלח
- לימון
- עשבניות

ציוד

- מים
- סיר ומכסה
- מלח
- קרש חיתוך
- סכיני חיתוך

דרך ההכנה

1. שופכים על עלי הפן מים רותחים ומסננים.
2. מערבים באורז קצת שמן ותבלינים.
3. פורסים עלה פן, מניחים כפית אורז ומלגלים.
4. מניחים מצע של עשבניות פרוסות בתחתית הסיר.
5. עליהן מניחים את עלי הפן המלגלים.
6. מחלאים מים בטובה עלי הפן, מכסים ומרתיחים.
7. מבשלים על אש קטנה.
8. בשאר הבישול, מוסיפים חיל לימון.

גבורה, זיכרון ועצמאות

מאיר אסא*

תמרזן אוירי צילום: יניב שמיר מתוך אלבום התמונות המשותף של מורי השלי"ח

גבורה

1. למי היו שישים גיבורים סביב למיטתו?
2. על מי נאמר: "מנשרים קלו מאריות גברו"?
3. השלימו: "היה גיבור כארי..."
4. השלימו: "ימי שנתינו בהם שבעים שנה... שמונים שנה"
5. מה היה שם אביו של שמשון הגיבור?
6. מי טבע את האמרה: "לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי"?
7. השלימו: "איזהו גיבור? הכובש את..."
8. מדוע נבחר פרח דם המכבים לסמל של יום הזיכרון?
9. על שם מה נקראת שדרת האליזה בצרפת? (
10. כאשר אומרים "מפי הגבורה", למה הכוונה?
11. מי אמר: "באתי, ראיתי ניצחתי"?
12. מי אמר: "אל יתהלל חוגר כמפתח"?
13. מי טבע את האמרה: "זה אינו הסוף, אין זו אפילו תחילת הסוף, אבל אולי זהו סוף ההתחלה" ובאיזה הקשר?
14. השלימו את האמרה: "נאמנים פצעי אויב..."
15. מי אמר: "הלנצח תאכל חרב"?
16. מי הגיבורה בשישה מספריה של שולית לפיד?

תשובות בעמוד הבא.

1. באילו אירועים או ימי זיכרון נשמעת צפירה?
2. אילו הבדלים יש במשך הצפירות?
3. מדוע בטקסי הזיכרון מדליקים משואה ולא אבוקה או לפיד?
4. מי מפעיל את הצופרים בארץ?
5. מי היה חנניא בן תרדיון?
6. מה המקור למילה "נוסטלגיה"?
1. מה משותף לבורמה, סרה לנקה וישראל?
2. מה המקור למנורת שבעת הקנים בסמל המדינה?
3. לאן הועברה המנורה לאחר המשכן?
4. לאן הועברה המנורה מבית המקדש?
5. מתי הייתה תהלוכת הניצחון של טיטוס?

6. מה היה האתגר או הקושי בבניית המנורה?

7. היכן הונף הדגל הראשון בארץ?

8. מהו הפרח הלאומי של מדינת ישראל?

9. מי אמר: "אל תשאל מה המדינה יכולה לעשות למעני, שאל מה אני יכול לעשות למען המדינה"?

10. מדוע חשוב לזכור שהינו עבדים?

11. אילו שורות בשירת התקווה כתב יהודה לייב מטמון כהן, מייסד גימנסיה הרצליה בתל אביב?

12. מה הייתה מטרת מבצע נחשון במלחמת העצמאות?

13. מי היה המפקד הראשון של הצנחנים?

14. איזה שר ביטחון בעבר היה בעל כינוי בערבית?

15. מה צבע המסלולים בבסיסי חיל האוויר?

16. מי הציע לצבוע את מסלולי הטיסה בחיל האוויר בחום?

חידון גבורה - תשובות:

1 לשלמה: "הנה מיטנו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל. כלם אחזי קרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות", שיר השירים ג, ז-ח. 2 על שאול ויהונתן, שמואל ב, א, כט 3 "לעשות רצון אביך שבשמים", אבות ה, כ. 4 "ואם בגבורות", תהלים צ, י. 5 המנוח 6 שמשון הגיבור, שופטים יד, יח 7 "יצרו", אבות ד, א. 8 מזכיר את המכבים הגיבורים וצבעו האדום הוא כדם הנופלים 9 על שם שדרת אליסיום מהמיתולוגיה היוונית - אזור בעולם הבא שאליו מגיעים אנשים גיבורים והגונים. 10 מפי הקב"ה 11 יוליוס קיסר 12 אחאב לבן הדד, מלכים א, כ, יא 13 וינסטון צ'רצ'יל לאחר קרב אל עלמין השני, בשנת 1942, במהלך מלחמת העולם השנייה 14 "ונעתרות נשיקות שונאי", משלי כו, ו 15 אבנר בן נר, שמואל ב, ב, כו 16 ליזי בדיחי

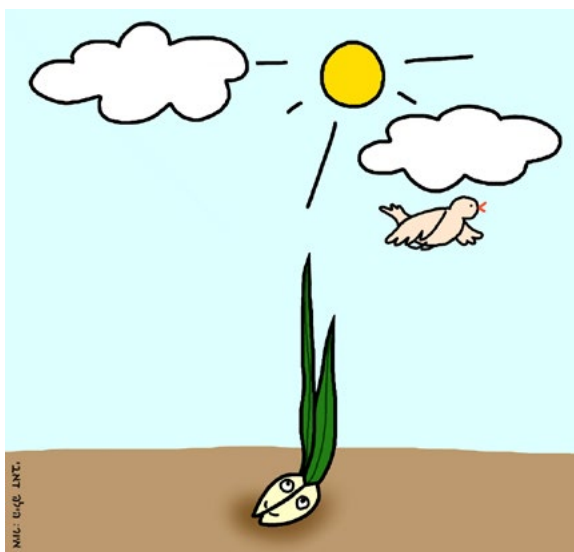
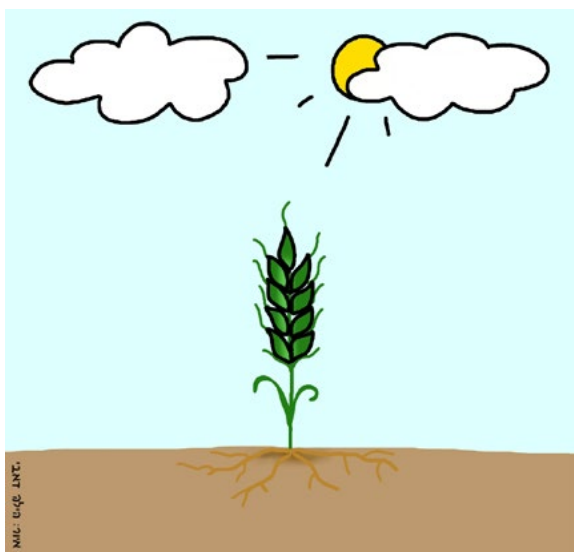
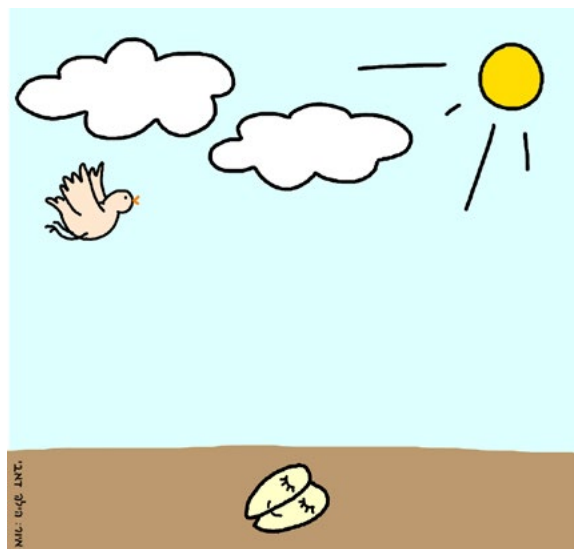
חידון זכרון - תשובות:

1 יום השואה, יום הזיכרון, ביום האבל להרוגי אסון צור הראשון, שבו נהרגו 91 ישראלים, בעת ההלוויה של יצחק רבין, בעת ההלוויה של דוד בן גוריון. 2 ביום הזיכרון הצפירה היא בת שתי דקות ואילו יתר הצפירות נמשכות דקה אחת 3 כי משואה מזכירה את השילוב משואה לתקומה. 4 רשת אלחוטית 5 אחד מעשרה הרוגי מלכות 6 בשנת 1688, טבע יוהנס הופר, רופא שוויצרי, מונח זה בהתייחסו לחיילים שוויצרים שנשלחו לשדה הקרב והתגעגעו הביתה. מקור המילה ביוונית: נוסטוס - שיבה הביתה.

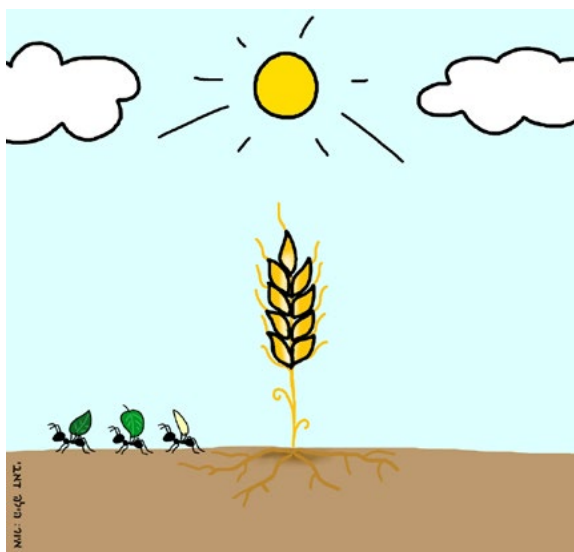
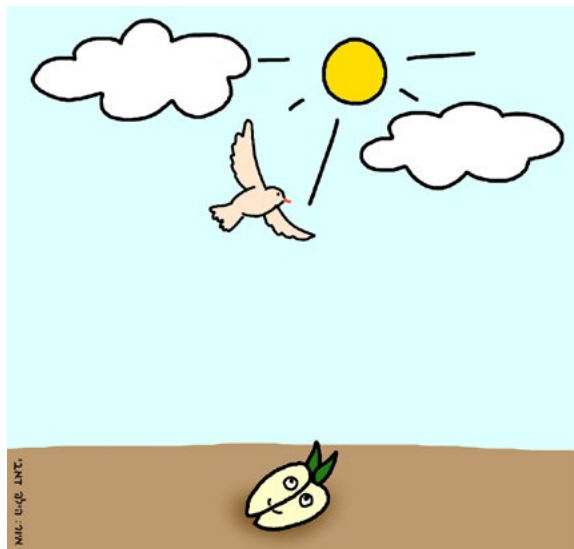
חידון עצמאות - תשובות:

1 כולן קיבלו עצמאות בשנת 1948 מבריטניה. 2 מנורה שנוצרה למשכן שהובל במדבר 3 לבית המקדש 4 לאחר המרד הגדול, הועברה לשער טיטוס ברומא 5 בחורף שנת 71 לספירה 6 היה צריך לבנות אותה מקשה אחת: "זהה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחה מקשה הוא כמראה אשר הראה ה' את משה", שמות כה, לא 7 בראשון לציון בשנת 1934, על ידי פאני מאירוביץ, בתו של מאיר מאירוביץ, אחד המייסדים. 8 כלנית 9 ג'ון קנדי 10 מכדי שנוכרו לא לשלול את חירותם של אחרים ולא לפגוע באחרים. 11 להיות עם חופשי בארצנו ארץ ציון וירושלים. שורות אלו באו במקום השורות שכתב נפתלי הרץ אימבר: "לשוב לארץ מולדתנו לעיר בה דוד היה". 12 לפרוץ את הדרך לירושלים באפריל 1948 13 יואל פלגי 14 פואד בן אליעזר 15 חום, כדי להסוות אותם מפני מטוסי אויב 16 שבתאי גלבוה היה חדשן והוא הציע את הסוואת מסלולי בסיסו רמת דוד בצבע חום. המיגים הסורים אכן לא זיהו את הבסיס והטילו את הפצצות בשדה סמוך. שבתאי גלבוה היה בן למשפחה יוונית, התגייס לחיל האוויר בשנת 1954, פיקד על טייסת קרב בבסיס רמת דוד במלחמת ששת הימים והיה סגן מפקד בסיס תל נוף. נפטר ב-2021.

מזרע לשיבולת

קישור לעזר ההדרכה המלא בברקוד ובקישור: <https://did.li/18raa>

שיתוף השל"ח:
הכנת האסלף ואהבת האמרי

